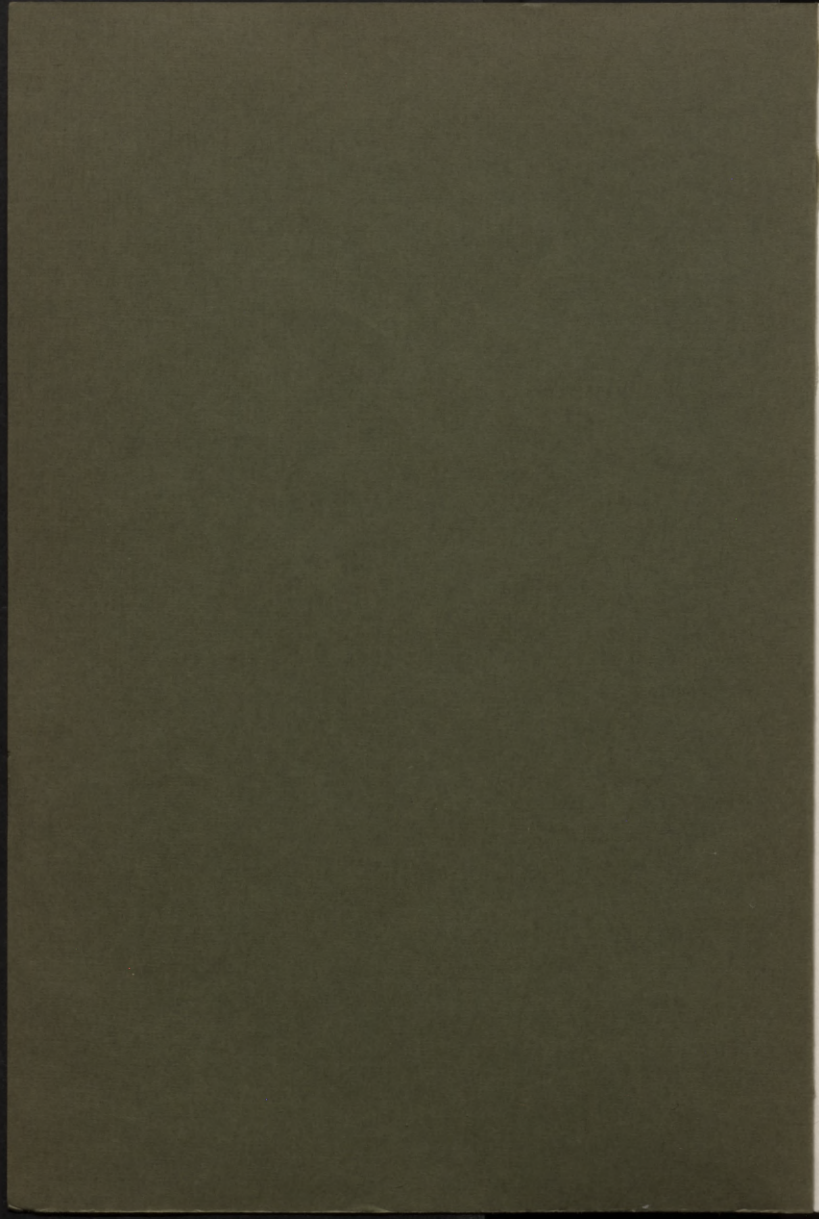

ZARI

ZARI~89

ZARI

ZARI: ZARIS DIVISION 'ZARI' AB
THE BALNEO SCIENTIFIC INSTITUTE IN SCANDINAVIA
Stockholm
1989

Redaktore: Velta Rūķe-Draviņa

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA
91—

0308071387

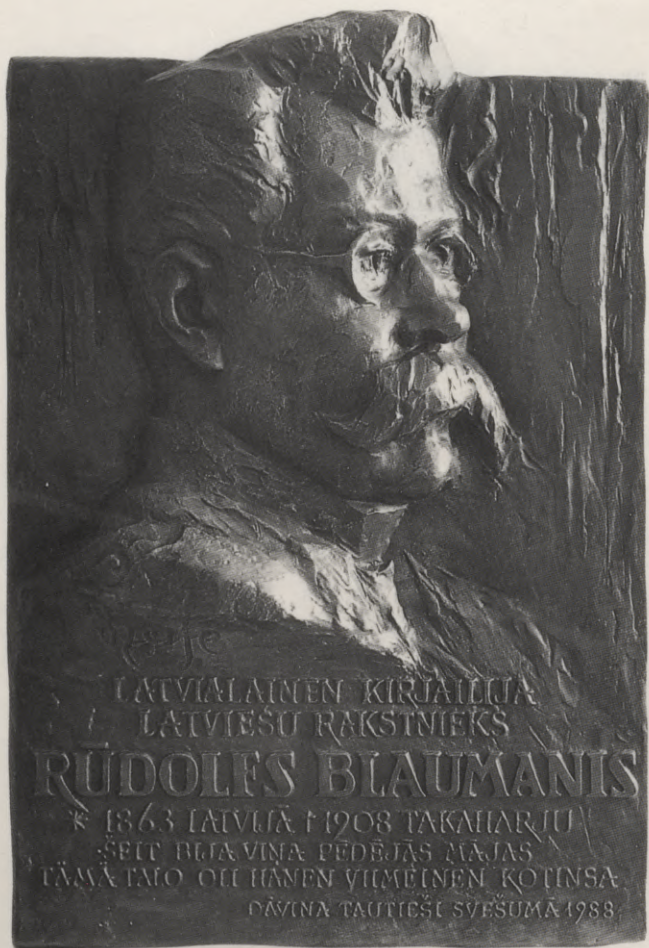
© Authors

ISSN 0281-1073

Printed in Sweden by
Centraltryckeriet AB, Uppsala
1989

"Kad manas balkona durvis stāv vaļā - un tās stāv
pastāvīgi vaļā - tad es ir no gultas varu redzēt
ezeru vizam. Meža priekšā, netālu no mājas stāv at-
sevišķi divi koki: priede un bērzs. Bērzs arvien
palokās pret priedi kā mīlīgs latvju jauneklis, bet
priede izturas auksti, kā somu jaunava...
O, man te ir daudz dzejas!"

Rūdolfis BLAUMANIS vēstulē no Takaharju
sanatorijas 1908

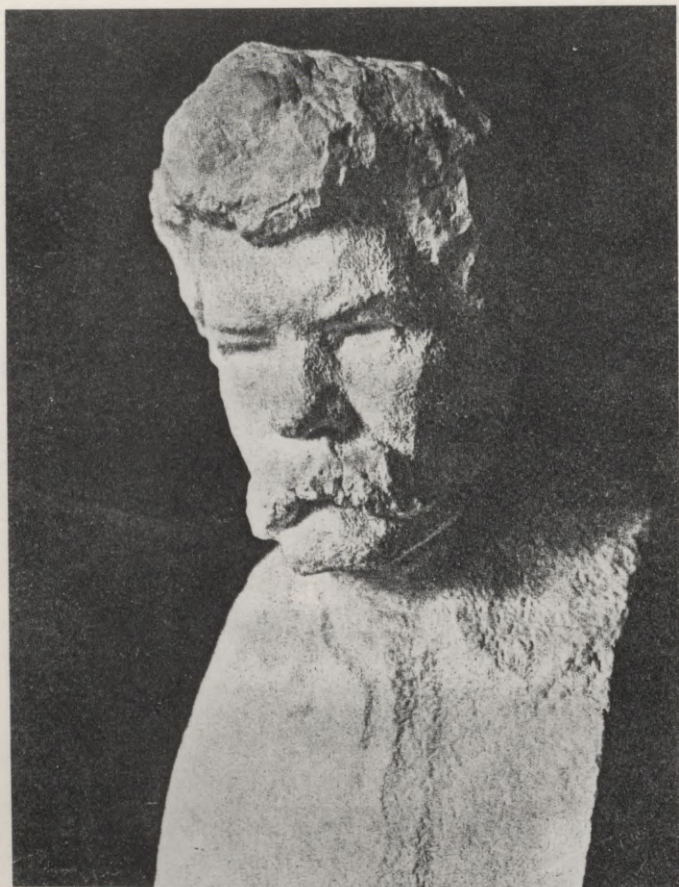
Valentīne Lasmane

RŪDOLFS BLAUMANIS TĒLNIĒKU DARBOS

Rūdolfu Blaumani ir zīmējuši un gleznojuši daudzi mākslinieki - R.Tilbergs, J.Grosvalds, S.Vidbergs, J.Zvirbulis, S.Stenders, R.Valnere. Pazīstamākā ir viņa drauga Jāņa Rozentāla glezna, kas darināta vēl Blaumanim dzīvam esot. Pārējie mākslinieki ir radījuši viņa ģimenes pēc atmiņas un fotogrāfijām.

Arī tēlniekiem Blaumanis bijis iedvesmas avots, bet šie darbi radušies vairāk kā pasūtījumi. Taču *Teodors Zaļkalns* (1876-1972), kas pirmais veidojis Blaumaņa krūšutēlu drīz pēc rakstnieka nāves, to radījis tikai savas ierosmes vadīts. T.Zaļkalns ir arī tas, kas visvairāk pievērsies Blaumaņa tēla atveidošanai, jo zināmi ir četri Zaļkalna darbi, veltīti Blaumanim. Tā arī nav nejaušība, jo Zaļkalns, tāpat kā Janis Rozentāls, bijuši tuvi cilvēki Blaumanim. Zaļkalns iepazīstas ar Blaumani jau 1901. gadā, kad rakstnieks strādā "Pēterburgas Avīzēs". Zaļkalns tad jau beidzis Štiglica mākslas skolu un pēc 11 mēnešu dzīves Francijā, būdams 25 gadus vecs, strādā juveliera darbnīcā Pēterburgā. Blaumanis tad pierunājis Zaļkalnu rakstīt recenzijas par mākslu "Pēterburgas Avīzēm", un Zaļkalns, parakstīdamies ar Kriša Mednieka vārdu, 1901-1902.gados tur aplūko Pēterburgas aktuālo mākslas dzīvi un latviešu glezniecību.

Pēc rakstnieka nāves, kad Zaļkalns jau bija pabijis Itālijā un apguvis tur marmora apstrādes tehniku un atgriezies dzīvoja pārmaiņus Pēterburgā un Siguldā, viņš 1912. gadā pasāka cirst marmorā Rūdolfu Blaumaņa krūšutēlu. Viņš veido to, atcerēdamies Blaumani kā tuvinieku, gemdams palīgā arī fotogrāfijas, un nobeidz to Siguldā. Par šo krūšutēlu tēlnieks K.Baumanis monogrāfijā "Teodors Zaļkalns" (Rīgā 1966), 73.lpp. saka: "Marmors nav slīpēts. Virsma darināta raupjā cirtumā, sevišķi mati un ūsas. Lielā cilvēku dvēseles izpratēja galva nedaudz noslīgusi uz priekšu, rakstnieka acu skatienā sakoncentrēts ass dzīves vērojums. R.Blaumaņa bistē Zaļkalns atveido ne tikai cilvēka ārējo izskatu, bet arī pārliciecināsi ataino viņa garīgo dzīvi, raksturo būtību."

T.Zaļkalna veidotais krūšutēls
marmorā

Sis T.Zaļkalns krūšutēls bija izstādīts Maskavas izstādē 1916.gadā, bet tagad diemžēl nav vairs atrodams; pazudis, domājams, kara juku dēļ.

Pienākot miera laikiem, 1927.gadā Zaļkalns šo Blaumaņa krūšutēlu veido par jaunu bronžā kā pasūtījumu Nacionālajam teātrim Rīgā. Pēc 1945.gada tas bija nokļuvis Mākslas muzejā Rīgā, bet tagad atrodoties T.Zaļkalna memoriālajā muzejā, kas iekārtots Zaļkalna darbnīcā Rīgā.

Zaļkalna lielākais devums Blaumanim ir visiem pazīstamais Blaumaņa piemineklis granītā. Atšķirībā no citiem Zaļkalna darbiem, kas parasti ir stāvfigūras, Blaumani tēlnieks traktē sēdošā stāvoklī. Tā ir pirmā granītā celtā statuja latviešu kultūras darbiniekiem Rīgas pilsētā. Jāatceras, ka Rīgā pirms šī pieminekļa vispār bija tikai pāris figurālu tēlu - Pēterim I, Barklajam de Tolli un Herdera biste, bet abi pirmie gāja bojā Pirmā pasaules kara laikā. Rīdziniekiem nebija nekādu tradīciju šādai mākslai, un iespējams, ka tieši tāpēc var izskaidrot sabiedrības lielo satraukumu par Zaļkalna pieminekli. Jāņem arī vērā, ka Zaļkalns nav tradīciju kopējs, bet tādu modernāku strāvojumu piekritējs, kas daļai rīdzinieku tajā laikā bija pasveši.

Ideja par pieminekļa celšanu rodas jau 1922.gadā, kad konstruējas pieminekļa celšanas komiteja no dažādiem rakstniekiem, kultūras iestāžu un mākslas darbiniekiem. Līdzekļus vāc ļoti intensīvi, sarīkojot speciālas izrādes, izdodot patskartes, grāmatas. Pieminekli Zaļkalns cērt sīkstā Zviedrijas granītā, un - tā kā akmens nav slīpēts, tad virsma kļūst tumši pelēka. Darbu palīdz veikt akmeņkalis Bika Miera ielā. Pieminekli atklāj 1929.gada 10.novembrī apstādījumos pretī Bastejkalnam.

Mākslas vēsturnieks Jānis Siliņš "Latviešu mākslā" (Stokholmā 1980) II, 178 saka: "Šajā daudzkārtīgi pārrunātajā, bieži jūsmīgi cildinātajā, dažkārt arī peltajā, statujā veidola organizēšanā izmantoti pretēji motīvi. Te sastopas plakne ar apaļotību; ģeometriskums ar organisko sākumu; simbols ar īstenību. /.../ Drīzāk atgādinot prātnieku un vērotāju savā akmeņainajā iestindzinājumā. Virzoties starp pretējībām, gan nebūs pārvarētas visas grū-

Blaumaņa piemineklis pirmatnējā veidā
1929

URDZIŅA

IZNĀK REIZI MĒNESĪ

---

11. NR.

1933/34. G. DECEMBRIS / JANVĀRIS

Rasmas

Zaļkalna Rudolfs Blaumanis rudenī.

Ko domā, dzejniek, lapu zeltā maigā? —
Tev skaidrība un klusas sēras vaigā
un mūžība . . . Vai sendienas, ko vija
reiz steigā laiks, vēl domu avots bija,
jeb varbūt krūtīs iedrebējās skumjas —
kā pelēks asfalts debess skatā jumjas . . .

Jeb domas miļā paspārnē tev klīda,
kur vientulībā sirds reiz dziļi nīda
un dega, smeldza, cieta līdzī tēliem,
no ikdienas kam celties liki kvēliem
Tu, jūsmas kausu pilno pāri liedams,
gan raudot-smejot viņus vārdos siedams! . .

Ko domā, dzejniek? — Sen jau laiks tas grimis
ir aizmirstībā . . . Cits tā vietā dzimis. —
Vēl Tavi tēli tautā dārgi dzīvo,
vēl oši šalc, un pirtī liesma plīvo,
un mūžībā nes tēvu ošu šūpas . . .
„Tēv!..“ čukst vēl tumsā Indrānmātes lūpas . . .

Rīgas pilsētas 2.ģimnāzijas audzēkņu žurnālā
publicētais dzejolis Blaumaņa pieminēklis
Autore Rasma = vēlāk plašāk pazīstamā
dzejniece Rasma Galeniece

tības./.../ No šejienes izauga arī novietnes grūtības. Sākumā zemā pakāje izrādījās neizdevīga." Uga Skulme minētajā K.Baumaņa grāmatā "T. Zaļkalns", 100.lpp. raksta: "Blaumaņa pieminekli visa akmens masa saudzīgi saglabāta, nekur starp ķermeņa daļām nav tukšuma. Virsas apdare atdzīvina akmens kristāla raksturu, bet neļauj šai gleznieciskai rotaļai palikt par valdošo. Skaidrās dienās saule atdzīvina pelēko akmeni ar ēnu kontrastiem /.../, bet lietus nopulē pieminekli tā, ka tas izceļas no pārējās vienmuļās apkārtnes ar savu spīdumu."

Tieši kādu iemeslu un spiedienu dēļ 1939.gada novembrī pieminekli pārceļ, neesmu varējusi noskaidrot. Bet pēc 10 gadu atrašanās apstādījumos to pārvieto ielu krustojumā, kas ir starp Kr. Barona un R. Blaumaņa ielu, novietojot to uz 2,5 m augstas pamatnes.

K.Baumanis minētajā monogrāfijā par Zaļkalnu domā, ka pārvietojums nebija izdevies, jo laukumiņš esot par niecīgu, aizmugures ēku fons pārāk raibs, un ar to esot pazudēta tēlnieka ieceres jēga. Agrāk uz zemes novietotais R.Blaumaņa tēls atradās ļaužu vidū: katram garām-gājējam bija satikšanās ar pieminekli, sava bezvārdu saruna ar viņu. Te izpaudās Blaumaņa rakstura īpašība - būt vienkāršam, sirsnīgam, patiesam. Novietots uz 2 m augstas pamatnes, tuvas satiksmes drūzmā, Blaumanis paceļas pāri ļaudīm, kļūst viņiem mazāk pieejams, zūd intīmā saskare.

1947.gada februārī Rīgas pilsētas izpildkomiteja, saziņā ar Zaļkalnu, atkal pārvieto pieminekli no ielu krustojuma uz apstādījumiem.

Kāds zīmīgs sākums sakarā ar pieminekļa otro pārvietojumu atrodams J.Žigura grāmatā "Sadegušais portrets" (Rīgā 1988) 171.lpp. : "Kādā vēlā pēcpusdienā gājām /= kopā ar Mirdzu Ķempi, aut./ pa Blaumaņa ielu uz "Cīņas" redakciju pie Aleksandra Čaka. Mirdza brītiņu vēroja Blaumaņa granīta pieminekli. "Tā nebūs! Atceries, Blaumaņa pieminekļis tika atklāts zaļajā laukumā aiz Bastejkalna.Drīz ap to mietpilsoņi sāka vadāt savus sunišus... Pēc tam pieminekli tur pacēla uz granīta pjedestāla. Tas bija varens skats: koku aleja, krāšņu puķu dobes./.../ Un ta-

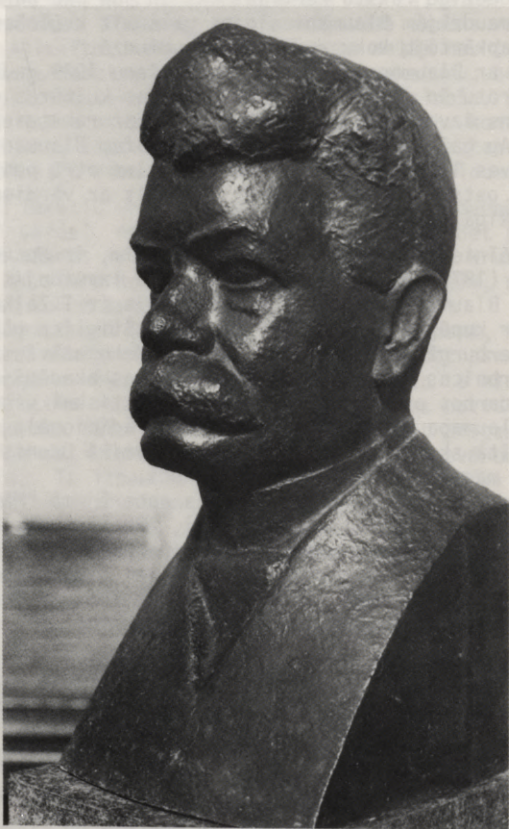
gad tas nolikts uz ielas stūra sargāt ūdens pumpi un avi-
žu kiosku". -Kad atgriezāties mājās, Mirdza tūdaļ uzrak-
stīja dedzīgu rakstu Partijas CK, un jau pēc pāris nedē-
ļām ieraudzījām Blaumani alejas galā aiz kvēlošas astru
dobes apkārtējo koku rudens zelta mirdzā."

Sakarā ar Blaumaņa pieminekļa atklāšanu 1929.gadā, lai
pasvītrotu šo izcilo notikumu Latvijas kultūras dzīvē,
Zaļkalns izveidoja arī medaļu bronžā ar rakstnieka port-
retu. Ap galvu izvīts uzraksts "Rūdolfam Blaumanim, latv-
ju dzīves lielajam skatītājam". Medaļas otrā pusē ir ie-
cirsts pats Blaumaņa pieminekļa attēls ar vārdiem "At-
klāts Rīgā, 1929".

Otrs tēlnieks, kas pievērsies Blaumanim, ir *Burkards
Dzenis* (1879-1966), kas jau 1923.gadā izveidojis kapu
akmeni Blaumanim Ērgļu kapos. B.Dzenis ir T.Zaļkalna brā-
lēns ar kopēju bērnību, arī mācījies Štiglica mākslas sko-
lā Pēterburgā. No 1922.gada viņš ir dekoratīvās tēlniecī-
bas darbnīcas vadītājs Latvijas Mākslas akadēmijā. Dzenis
savos darbos pievērsās mierīgai reālistiskai uztverei, un
viņa Blaumaņa piemineklis kapos ir tradicionāls, mierīgā,
apvaldītā skumju izpausmē. Sai pašā laikā Dzenis izvei-
do arī mazpazīstamo Blaumaņa plaketi.

Mākslinieks un kritiķis J.Soikāns apcerējumā "Mākslas
kritika un esejas" (Toronto 1983), 220.lpp. par Dzeni sa-
ka: "Prof. B.Dzeņa darbs neapžilbina publiku ar skaļu ori-
ģinalitāti, ar dekoratīvo noslieci vai gigantiskiem iz-
mēriem. Velti meklēt tanīs arī plakātisko nacionālismu.
Tai vietā viņš pievērsās formu vienkāršībai."

Blaumaņa skulpturālajam tēlojumam pievērsās arī glezno-
tājs un Latvijas Mākslas akadēmijas figurālās glezniecī-
bas meistarklases vadītājs *Jānis R. Tīlbergs* (1880 -
1972) ar bronzas cilni, kam apakšā ir veltījuma vārdi
"Rūdolfam Blaumanim par 'Pazudušo dēlu' - Krustiņš (Pē-
teris Ozoliņš)". Cilņa lielums ir 82 x 70 cm, un tas at-
rodas tagad Nacionālajā teātrī foajē pie sienas tuvu lī-
dzās Bertas Rūmnieces cilnim. To teātrim un Blaumaņa pie-
miņai 1926.gadā dāvinājis Blaumaņa kolēģis - režisors un
aktieris Pēteris Ozoliņš, pirmais Krustiņa lomas tēlo-
tājs 1893.gada 7.novembrī Rīgas Latviešu teātrī.

T. Zaļkalna Rūdolfs Blaumanis
(bronza)

Izraksts no laikraksta "Latvis" 1926.gada sestdienā, 17. aprīlī:

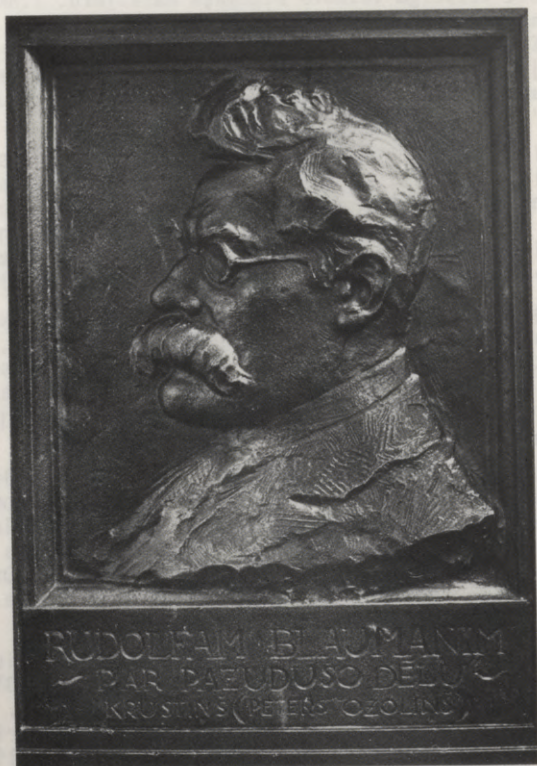
Ceturtdienas vakarā Nacionālā teātra foajē atklāja prof. Tilberga veidoto Blaumaņa bareljefu. J.Akurāters runāja no Blaumaņa komitejas, lielā rakstnieka nemirstību meklēdams viņa saitēs ar tautu. Bareljefa dāvinātājs, Pēteris Ozoliņš, teica, cik dārgs viņa sirdij Blaumaņa Krustiņš. Arī tovakar izrādīja "Pazudušo dēlu".

Visi iepriekš minētie darbi radušies Latvijas patstāvības pirmajā desmitgadē. Pēc tam paiet ilgāks laiks, un nevienu tēlotājmākslas kopēju Rūdolf Blaumanis nenodarbina. Der ievērot, ka ne T. Zāle, ne G.Šķilters, ne citi trīsdesmito un četrdesmito gadu tēlnieki un gleznotāji nav interesējušies atveidot mūsu literatūras klasiķi.

Ir ziņas, ka tēlnieks *Rikards Maurs* (1888-1966), kas vairāk pazīstams kā dekoratīvās tēlniecības meistars, četrdesmitajos gados esot veidojis neliela formāta bistes ģipsi, un starp citiem portretiem bijis arī R.Blaumaņa krūšutēls. Tagad noskaidrots, ka šis Maura darbs glabājas J.Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā.

Toties tēlnieka *Jāņa Zariņa* (*1913) darinātais Blaumaņa krūšutēls ir reproducēts grāmatā "Latviešu padomju tēlniecība" (Rīgā 1960). Tas veidots granītā; lielums 81 x 42 x 38 cm. J.Zariņš 1942.gadā beidza Mākslas akadēmiju; izstādēs piedalījies kopš 1938.gada. Pēc Otrā Pasaules kara darinājis daudzus monumentāla rakstura darbus un ir arī Salaspils memoriāla līdzautors.

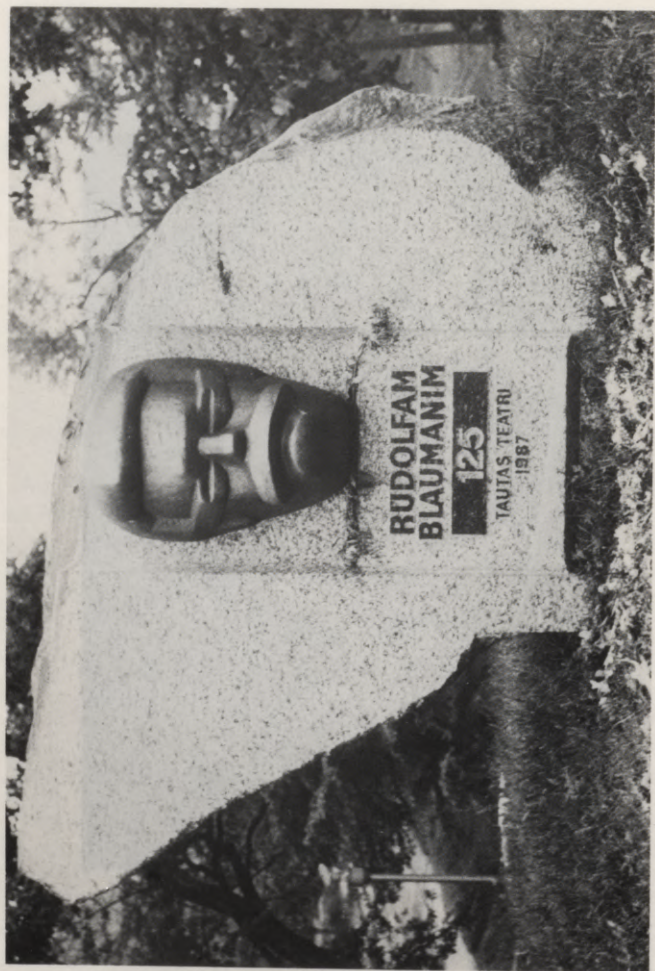
Interese par Blaumani atdzimst par jaunu, kad aktivizējas kultūras mantojuma apguve Latvijā un tuvojas Blaumaņa dzimšanas dienas 125-gade. To sagaidot, 1987.g. 26.jūlijā atklāja *Arvīda Voītkāna* granītā un bronzā darināto pieminekli Blaumanim Tautas teātru gadskārtējā salidojumā pretī Madonas kultūras namam. Piemineklis ir republikas Tautas teātru velte ar salidojuma dalībnieku saziņotajiem līdzekļiem. Pieminekļa autors A. Voītkāns dzimis 1941.gadā Rēzeknē, beidzis Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolas (1963) un Mākslas akadēmijas (1969) tēlniecī-

J.R.Tilberga Rūdolfs Blaumanis
(bronza)

R. Maura Rūdolfis Blaumanis
(ģipsis)

A. Voitkāna veidotais Rūdolfā Blaumaņa pieminēklis Madonā

bas nodaļas. Piedalījies izstādēs kopš 1971.gada, un no 1985.gada strādā par pasniedzēju Mākslas akadēmijā. Precējies ar tēlnieci Aldonu Tepferi, kas agrāk dzīvoja Zviedrijā.

Vēl viens piemineklis Blaumanim šai sakarā atklāts Siguldā 1988.gadā. To veidojis siguldietis *Igors Dobičins*, kam tēvs krievs, māte latviete. Viņš dzimis 1958.gadā, arī beidzis Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolas un Mākslas akadēmijas tēlniecības nodaļas. Viņa diplomdarbs - piemineklis Janim Rozentālam - nav uzstādīts. Mākslas vēsturnieks P. Bankovskis žurnālā "Liesma" 1988.gada 10. numurā par viņu raksta:

Igora Dobičina meklējumu plašais diapazons - sākot ar akadēmizējošu skulptūru, izmēģinoties mūsdienu rietumvācu tēlniecībai tuvā apjomplastikā, paradoksālos formas meklējumos, beidzot ar konsekventu vides mākslu../ Pagaidām lielāko ievērību Igors guvis ar bronzas lējumiem, galvenokārt abstraktiem.

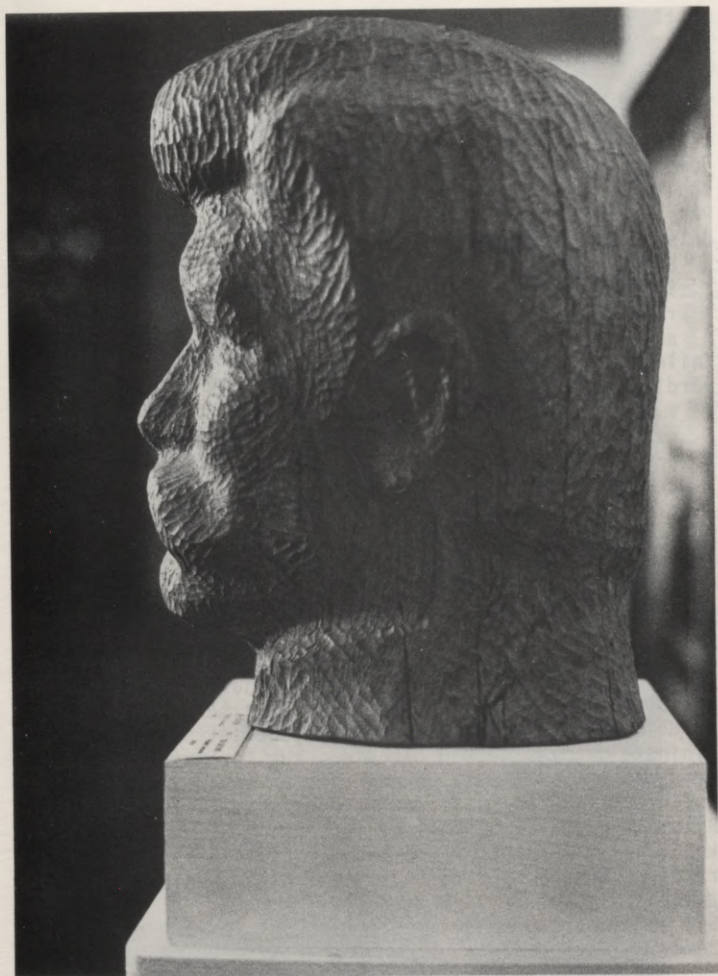
Tēlnieces *Gunas Zvaigznītes* (*1929) veidotais R. Blaumaņa krūšutēls kokā bija skatāms mākslas izstādē Rīgā 1988. gada novembrī.

Rietumu zemju latvieši arī piedalījušies šai Blaumaņa piemīgas gadā ar savu velti, dāvinot Punkaharju slimnīcai (kādreizējai Takaharju sanatorijai) tēlnieces *Valentīnas Zeiles* darināto Blaumaņa cilni. To atklāja rakstnieka 80 gadu nāves dienas atcerē 1988.gada 4.septembrī Punkaharju, Somijā.

Valentīna Zeile dzimusi 1937.gadā Naujenes pagastā Daugavpils apriņķī. Pēc Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolas un Mākslas akadēmijas beigšanas viņa kopš 1958.gada piedalījies kādās 150 izstādēs. Viņas talants attīstās ļoti daudzveidīgi - stājtēlniecībā, memoriālā skulptūrā, bet sevišķi viņa iemīlējusi mazo formu plastiku - medaļas un plaketes. Tā T.Zeile kļūst par medaļmākslas atjaunotāju Latvijā un par vienu no pazīstamākām medaļu māksliniecēm Padomju Savienībā, vairākkārt saņemot pirmās godalgas konkursos. Viņas darbi izstādīti Polijā, Ungārijā, Kubā, Āfrikā. Realizējot savu sapni dzīvot Parīzē, Zeile

I. Dobičina veidotais Blaumaņa piemineklis Siguldā

Gunā Zvaigznītes Rūdolfs Blaumanis
(koks)

atstāj Latviju 1982.gadā, dodamās uz Franciju, kur viņa var strādāt sava medaļu meistara Raimonda Korbēna (R. Corbin) paēnā. Arī te viņa piedalās izstādēs Francijā, Itālijā, Vācijā un gūst godalgas medaļu mākslā.

"Man katrā modelī vispirms ir jāiemīlas, un es tēloju tā, kā tikai es viena pati varu to redzēt. Otrreiz pārdzīvojums neatgriežas, bet bez tā radīts darbs ir tikai atspulgs no ieceres", saka V. Zeile sarunā.

Par V. Zeiles izstādi 1981.gadā Rīgā J. Rozanova "Rīgas Balsī" 22.aprīlī rakstīja:

Plastika un harmonija, dinamika un emocionalitāte ir īpašības, kas piemīt V. Zeiles darbam. Iemīļots materiāls ir bronza, kas piešķir viņas portretiem papildu siltumu un izteiksmību.

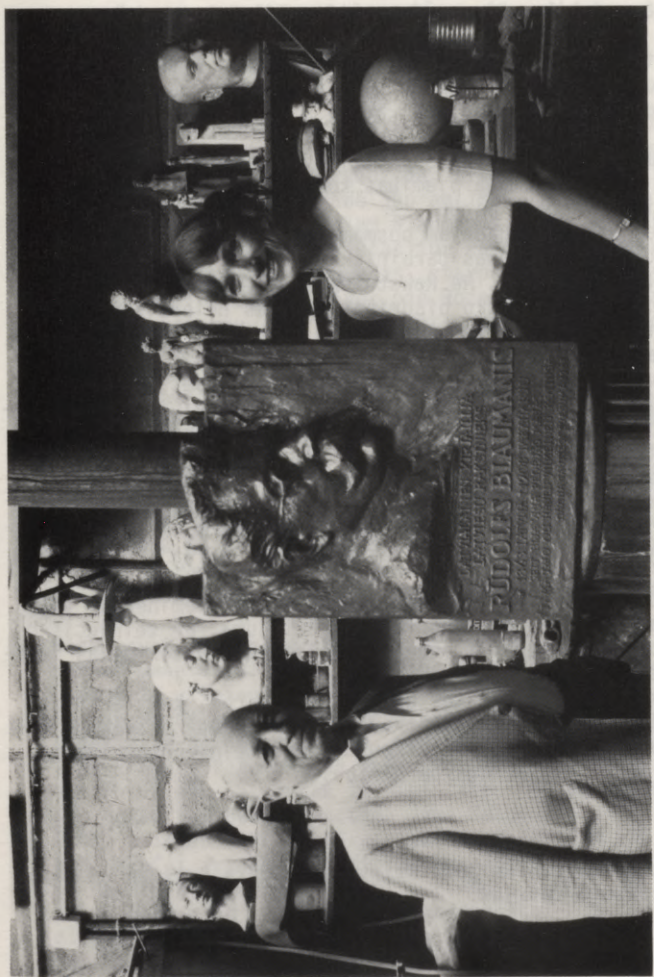
Zeiles piektās personālizstādes katalogā ir T. Furmanes vārdi:

V. Zeiles māksla atspoguļo viņas spilgto individualitāti, kuras pamatā ir dziļa saikne starp intelektu un spēcīgi izteiktu jūtu dzīvi. Tēlniecei sveša nosliece uz modes virzieniem, bet viņa akcnetē tieši to, kas piešķir skulptūrām dinamiku.

V. Zeile uzņēmas izgatavot Blaumaņa cilni pēc norādījumiem, ko noteica Somijas Pieminekļu pārvaldes arhitekts, jo slimnīcas ēka atrodas tās pārziņā. Kad tēlniece 1988.g. aprīlī izstrādāja pirmo skici Blaumaņa cilnim pēc rakstnieka jaunības attēla, Stokholmas latviešu pulciņš to negribēja pieņemt tā neierastās koncepcijas dēļ. Mākslinieces otrā skice toties patika visiem, un tēlniece steigza veidot cilni mālā, vēlēdamās to dot atliet slavenā Tino (Thinot) bronzas lējēju darbnīcā, kur šo amatu kopj jau trīs paaudzēs. Augusta sākumā Eiropas vasaras skolas audzēkņi, atceļā no "latviešu Abrenes" Francijā, pārveda Blaumaņa cilni uz Stokholmu. 2.septembrī to ņēma līdz kuģī latviešu grupa, kas brauca uz cilņa atklāšanas sarīkojumu Somijā, kur to nodeva slimnīcas vadībai.

Cilņa lielums - 53 x 78 cm.

Sis ir pirmais Blaumanim veltītais tēlniecības darbs ārzemēs.

Valentīna Zeile (pa labi) kopā ar tēlnieku un medaļu meistaru
Raimonu Korbēnu bronzas lietuvi Tino darbnīcā Parīzē

Kā redzējām, Blaumanim veltīto tēlnieku darbi radu - šies galvenokārt divos laika posmos - vispirms Latvijas valsts pirmajā desmitgadē, kad izveidoti 2 pieminekļi, 2 medaļas un 1 cilnis, un pēc tam 80.gadu beigās, t.i. pēc pusgadsimta, kad arī radīti 2 pieminekļi, 1 cilnis un 1 krūšutēls.

Pirmajā posmā tēlniekus aktivizēja no centra - Rīgā strādāja plaša Blaumaņa piemīgas komiteja, kuras pasūtīnājumā tēlnieki veidoja darbus.

Toties otram, tagadējam posmam raksturīga decentralizācija: tie ir kultūras darbinieki perifērijā, kas vāc līdzekļus no tautas. Ne Rakstnieku savienība, ne PEN klubs vai citas rakstnieku biedrības ārzemēs neiesaistījās sevišķi intensīvi šais norisēs.

Pirmajā posmā pieminekļu un cilņa darinātāji ir prominenti, visiem pazīstami un atzīti tēlnieki, bet otrajā posmā visi mākslinieki ir gan profesionāli tēlnieki, akadēmiķi, bet vēl samērā jauni gados un bez profesoru tituliem. Atšķirības kaut cik manāmas arī Blaumaņa tēla traktējumā. Ja neskaita T.Zaļkalna granītā cirsto Blaumaņa pieminekli, kur izpaužas tēlnieka toreizējie mākslas meklējumi, kā arī mākslinieka spēcīgā personība, pārējos pirmā posma skulpturālos tēlos Blaumaņa seja un galva ir tradicionāli reāli veidota.

Citādi ir tēlnieku Voitkāna un Dobičina pieminekļi. Viņu darba stils atkāpjas no reālā traktējuma, ar tēlniecisko formu valodu mēģinot izcelt rakstnieka raksturīgākās īpatnības.

Savukārt G. Zvaigznītes un V.Zeiles darbi, kaut arī tie it kā turpina pazīstamo tradīciju, ir daudz dzīvāki virsmas apdarē un spēcīgāk atspoguļo abu tēlnieču attieksmi pret Rūdolfā Blaumaņa personību.

Rakstam izmantotas Jura Krieviņa, Elmāra Solgusa un Māra Meiera fotogrāfijas.

BLAUMANIS, ROZENTĀLS UN SOMIJA

1. Ar Rūdolfu Blaumani, kas dzīvi interesējās ne tikai par rakstniecību, bet arī par krāsu mākslu, Jani Rozentālu vienoja ilga un dziļa draudzība. Iepazīnušies viņi bija nejauši kādā teātra izrādē jau ap 1885. gadu.1)

Vēlākos gadus vairākiem lāgiem Blaumanis irēja istabiņu Jaņa Rozentāla dzīvoklī un jutās tur kā ģimenes loceklis. Kādā vēstulē A.Grestem Blaumanis, starp citu, rakstījis: "/.../ es atkal aizgāju dzīvot pie Rozentāla, kur jau agrāk biju. Es esmu ļoti apmierināts. Mana istabiņa gaiša un klusa, un ēdieni labi. Bez tam esmu pilnīgi kā savā ģimelijā." 2)

Janis Rozentāls iemūžināts arī kādā Rūdolda Blaumaņa prozas darbā. Stāstā "Baltais" tēlots gleznotājs Jānis Kalnoze, kura prototips nepārprotami ir Rozentāls. Šis Jānis Kalnoze, tāpat kā savā laikā Janis Rozentāls, atgriežas dzimtajā pusē no Pēterburgas, kur nobeidzis studijas Mākslas akadēmijā. Viņa diplomdarbs saucas "Baznīcas priekšā"; arī Jaņa Rozentāla glezna, ar kuru viņš Pēterburgā ieguva 1. šķiras mākslinieka grādu, bija "No baznīcas" resp. "Pēc dievkalpojuma". Blaumaņa stāsts sākas ar tēlojumu:

Kādā jaukā 1895.gada dienā, tanī laikā, kad pavasaris pāriet vasaras pilnībā, no Dvinskas uz Rīgu skrejošā dzelzceļa vilcienā sēdēja ļoti laimīgs cilvēks. Šis laimes bērns es biju. Jo manā kabatā gulēja pirmie trīs simti paša pelnītas naudas, manā mazajā ceļa somā vesels krājums Pēterburgas daždažādo avīžu, kurās visās vai nu vairāk vai mazāk jūsmīgi tika slavēta akadēmijas kursu beigušā gleznotāja Jāņa Kalnozes bilde "Baznīcas priekšā". Viens pārspriedējs uzsvēra vairāk 'visai laimīgi izteikto acumirkļa noskaņojumu', otrs 'tipu bagātību un oriģinalitāti', trešais 'krāsu spilgtumu un harmoniju', ceturts, piekts, sestss - ak, es jau zināju vai no galvas, ko viņi visi sacīja. Nekad līdz tam nebūtu domājis, ka kritika prātīgam cilvēkam tā-

dā mērā var sagrozīt galvu un uzslava apreibināt kā kāds smalks, garīgs dzēriens /.../ 3)

Par abu mākslinieku tuvo draudzību liecina arī dažs labs humorīgs veltījuma ieraksts - tā, piem., Blaumaņa ierakstītās rindas Rozentālam dāvinātajā grāmatīgā "Zelta kupris. Joks vienā cēlienā":

Saņem, draugs, ar laipnu ģīmi

Sīto lielo bleķa rīmi! 4)

Savukārt no Rozentāla puses tuvība Blaumanim apliecināta vairākās gleznās - "Blaumaņa portreja", "Blaumanis pie Bēthovena maskas", "Blaumaņa tēva portreja". Par Blaumaņa un Rozentāla draudzīgajām attiecībām liecību nodod arī dažā kopēja ģīmetne.

Šeit varētu iestarpināt arī interesanto vērojumu, ka Rozentāla gleznas savā laikā bijušas tik pazīstamas latviešu sabiedrībā, ka, piem., Jānis Jaunsudrabiņš savā "Zaļajā grāmatā", tēlojot kādu sava novada nespējnieku, to apraksta, norādot uz Rozentāla gleznā skatāmo latviešu cilvēku:

/.../ Šī cilvēka seja bija pati labsirdība, viņa acis tik skumjas un pazemīgas. /.../ Šis cilvēks bija stipri vecs. Ne par velti viņam mācītājs bij atļāvis pa svētdienām sēdēt ubagu baznīcā un saņemt dāvanas. Un, kad es tagad atceros, kā Grietiņa /= iesauka šim nevarīgajam vīrietim, kas strādājis arī visus sieviešu darbus, aut./ sēdēja uz sava ķebliša tur, Neretas baznīcas priekšnamā, tad liekas, ka skatu Jaņa Rozentāla gleznu. 5)

2. Ir vēl kādi momenti Blaumaņa un Rozentāla mūžā, kas kopīgi šiem abiem māksliniekiem - tā ir saikne ar Somiju. Abus viņus liktenis aizved uz Somiju, tur viņi mirst, bet viņu mirstīgās atliekas tiek pārvestas uz Latviju un guldītas dzimtajā zemē. Somijā paliek atmiņas par viņiem un daļa mūža beigu posmā veikto darbu.

1939.gadā, rakstot par somu tautu literatūras tulkojumiem latviešu valodā, Aleksandrs Jansons varēja konstatēt, ka "mūsu kultūras darbiniekiem vienmēr mīļa bijusi somu zeme: ar to saistīti Blaumaņa un Rozentāla vārdi; daudziem

Somija sniegusi patvērumu nebaltās dienās." 6)

Janis Rozentāls (1866-1917) bija viens no sava laika ievērojamākiem un daudzpusīgākajiem latviešu māksliniekiem, kura daiļradei mūža pēdējos gadu desmitos izveidojās cieša saskare ar Somiju.

Pirmo reizi Rozentāls dodas uz Somiju 1896.gadā ar Rīgas Latviešu Biedrības stipendiju. Sajā braucienā viņš paguvjis mazliet iepazīties arī ar zviedru zemi. Parastajās biogrāfijās par Rozentālu Zviedrija šai sakarā gan nē tiek pieminēta, bet to atzīmē 1935.gadā Leipciģā publicētais "Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart", kur lasāmas arī visplašākās ziņas ne vien par Rozentāla dzīves gaitām, bet arī V.Peņģerota sastādīts saraksts par apcerēm par Rozentāla mākslu: 7)

Rozentāls, Janis, lettischer Maler, Lithograph, Illustrator, Buchschmuckkünstler u. Kunstkritiker, * 18. 3. 1866 Saldus (Frauenburg), † 26. 12. 1916 Helsinki (Finnland).

Studierte 1885/88 an d. Gewerbeschule in Riga (O. Felsko), 1888/94 an d. Akad. St. Petersburg (W. Makowskij). 1895 Künstlergrad 1. Ranges. 1900 Werkstätt in Saldus. Seit 1901 in Riga. 1905/06 Lehrer an d. B. Blumschen Kunstschule, 1906 eigenes Atelier, 1906/13 Lehrer an d. Städt. Kunstschule in Riga. Seit 1915 in Rußland, organisiert lett. Kunstausst. in Leningrad u. Moskau. Seit 1916 in Finnland. Beiste 1897 Finnland, Schweden, 1900 Paris, 1912 Deutschland, Frankreich u. Italien. Anfänglich Realist, später symbolist. Tendenzen zuneigend. Neben Purvits der bedeutendste lettische Maler der Vorkriegszeit. Begründer einer nationalen lettischen Malerei. — Werke in: Lettl. Staatl. Kunstmus. (31 Bilder), Städt. Kunstmus., Dommus., Lettl. Saeima, Lettl. Außenminist., Lett. Verein (darunter 7 Fresken), St. Johannisgilde, sämtl. Riga; Mus. Libau (Liepaja); Estländ. Nationalmus. Dorpat (Tartu); Altarbilder in d. N. Gertrudkirche u. Sakristei d. Johanniskirche, Riga, u. den Kirchen zu Dundaga u. Stende.

Lit.: R. Šterns, J. R., Riga 1925. — W. Neumann, Lex. balt. Kstler, Riga 1908. — Konda-

koff, Jubileinyj Sprawozschnik Imp. Akad. Chud., St. Ptbg o. J. [1914], II. — R. Suta, 60 Jahre lett. Kunst, 1923. — Dombrovskis, Latvju māksla, Riga 1925. — M. Walters, Le peuple Letton, Riga 1926, p. 354f. — B. Vipers, Latvju māksla, Riga 1927. — M. Kjellin, Lettlands mod. Måleri, Lund 1930; ders., Latviešu māksla, Riga 1932. — Segreste, La Lettonie, Paris 1930, p. 133. — 22. Jahresbericht d. Gewerbever. zu Riga, 1888. — Auftrums, Jelgawa, 1878 Nr 1; 1894 Nr 10. — Mahjas Weefa Mehnefschrakfts (Riga), 1897 p. 875; 1898 p. 558; 1899 p. 159; 1901 Nr 7/9; 1903 p. 720. — Wehrotajs, Jelgawa, 1903 Nr 1; 1904 Nr 6/7; 1905 Nr 5. — Mahjas Weefis (Riga), 1909 Nr 1; 1910 Nr 20/23, 25, 31, 51, 52. — Mahju Kalendars uf 1908 g., Jelgawa 1907. — Bild. Kst in d. Ostseepro., Riga, 1907 (9 Abb.); 1908 (3); 1909 (14); 1911 (3); 1912 (4); 1913 (3). — Druwa (Riga), 1912 Nr 1, 6, 10; 1913 Nr 4; 1914 Nr 2, 4, 5, 7. — Ssoinze Rossiji, Nr 295 (1915). — Tauratajs (Moskau), 1916 Nr 1; 1917 Nr 3/4. — Daugawas Kalendars, Riga 1918. — Illustr. Žurnals (Riga), 1924 Nr 10/11; 1925 Nr 4 (J. Madernieks, J. R.); 1926 Nr 8; 1927 Nr 1 (R. Suta, J. R.). — La Revue belge d'Import. etc. (Brüssel), 1926, Maiheft. — Pereswony (Riga), 1926 Nr 21. — Atpuhta (Riga), 1927 Nr 8. — Maladnjak (Minsk), 1928 Nr 1. — Daugawa (Riga), 1929 Nr 8; 1930 Nr 1. — Izglīt. Ministrijas mēnesraksts, 1928 Nr 9. — Tidskrift f. Konstvetenskap (Lund), 14 (1930) 89f. (m. 2 Abb.). — V. Pengerots, Rigas pils. mākslas muzejs, Riga 1931. — Vadonis pa Latv. Valsts mākslas muzeju, Riga 1926; I. papild., 1929. *V. Pengerots.*

Kad 1902.gadā somu dziedātāja Ellija Forsele (Elli Forsell) koncertē Rīgā, ar viņu iepazīstas Janis Rozentāls. Drīz pēc tam viņi saderinās, un 1903.gadā Helsinkos tiek nosvinētas kāzas. Citējot Jāņa Jaunsudrabiņa vārdus Rozentāla piemiņai veltītā rakstā, "/.../ Saradojies ar somu tautu, Rozentāls sāk lielu vērību piegriezt somu mākslai. Tur viņš ierauga tik spilgtus talantus kā Edelfeltu, Galenu un Halonenu. Un, kā Aksels Galens glezno savas tautas varoņus no Kalevalas, tāpat Rozentāls rada darbus, kuru saturs smelts no tautas mītiem vai dainām. /.../ Vēl vairāk Janis Rozentāls kļūst somiem radniecīgs, kad viņš

pavada dažas vasaras Somijā. Somijas priedes, akmeņi un ūdeņi, saulē vizoši un tumši aiz koku un klinšu ēnām, - un kur gan citur varēja gleznotājam dzimt ideja tādai gleznai, kāda ir 'Pie nāves upes', ja ne Somijā?" 8)

Rozentāla un viņa sievas Ellijas sakari ar Somijas iestādēm un plašu paziņu loku palīdzēja, starp citu, arī viņa tuvajam draugam Rūdolfam Blaumanim grūtajā slimības laikā. Kad smagi saslimušajam rakstniekam 1908.gadā nav vairs nekādu cerību atveseļoties mājās Ergļos, Rozentāla kundze palīdz izgādāt viņam izdevīgu dziedināšanos Somijā, Takaharju sanatorijā. Pa sanatorijas loģu Blaumanis iepazīst daļu no Somijas dabas; vienā no savām pēdējām vēstulēm rakstniekam K. Strālam Blaumanis raksta: "Sanatorija ir visapkārt apņemta no priežu meža. Dienas pusē ir redzams Saima ezers, kas pienāk diezgan tuvu. Kad manas balkona durvis stāv vaļā - un tās stāv pastāvīgi vaļā - tad es ir no gultas varu redzēt ezeru vizam. Meža priekšā, netālu no mājas stāv atsevišķi divi koki: priede un bērzs. Bērzs arvien palokās pret priedi kā mīlīgs latvju jauneklis, bet priede izturas auksti, kā somu jaunava... O, man te ir daudz dzejas! Naktīs, kad biju izkāšējies, tad tik patīkami bij noklausīties kādās 5, 6 kūkotājās, kas uz apkārtējām salām dzīvoja." 9)

Jaga Rozentāla dzīvesbiedre *Ellija Forsele* (1871-1943), somu dziedātāja un operdziedone, izvērtās par svarīgu un ietekmīgu saikni starp somu un latviešu gara darbiniekiem. Šī somu dziedātāja arī pati tūlīt centās iekļauties latviešu mākslinieku sabiedrībā un latviešu tautas liktenī. Tā jau 1905.gada revolūcijas posmā E. Forsele kopā ar latviešu mūzikas māksliniekiem uzstājas Kārļa Skalbes vakarā Latviešu Biedrības zālē, atsakoties no honorāra. Rūdolfs Blaumanis par šo vakaru raksta savam novadniekam Jānim Akurāteram: "Skalbes vakars noritēja spīdoši. Latviešu Biedrības zāle bij pārpildīta. Wiegnera kundze, Rozental-Forssele kundze, Sakss, Daugulis, Aspazija, Forssele jaunkundze (vijole), es - bija līdzdalībnieki. Iepērumam vajaga būt bijušam ļoti lielam, jo neviens mākslinieks nevēlējās saņemt honorāru, /.../" 10)

Jaņa Rozentāla dzīvesbiedre Elija Forsele

Ellijas Forseles tēlu, dažādās pozās, Janis Rozentāls iemūžinājis vairākās gleznās, starp citu, 1906.gadā gleznotajā "Mākslinieka sievas portretā" (svinību tērpā). Viņa portretēta arī kopā ar bērniem.

Ellija Forsele ievadīja Jani Rozentālu arī savu radu saimē. Jo sevišķi nozīmīgas šai ziņā kļuva draudzīgās attiecības ar Forseles māsiņas Mailas Talvio ģimeni.

Maila Talvio (Maria Winter) (1871-1951) - ievērojama somu rakstniece, redaktore, kultūras darbiniece; viņas romāni tulkoti arī zviedru valodā. Latviešu publikai Maila Talvio kļuva pazīstama ar romānu "Zvani" (Kirkonkello), ko latviešu tulkojumā bija izdevis A.Gulbis 1928.gadā. Maila Talvio bija precējusies (1893.gadā) ar Helsinku universitātes profesoru J.J.Mikolu (Juoseppi Julius Mikkola) (1866-1946). Prof. Mikolas galvenā specialitāte bija slāvu valodas; vairāki nozīmīgi pētījumi skar slāvu valodu sakarus ar somu un turku valodām, arī baltu un slāvu valodu problēmas, piem., "Baltisches und Slavisches" (1903), "Die älteren Berührungen zwischen Ostseefinnisch und Russisch" (1938). 1894. un 1895.gadā J.J.Mikola bija bijis Lietuvā (Suvalkijā un Viļņas apgabalā), kur pats uzrakstījis vairāk nekā 100 dainu un 70-80 tautas pasaku. Pēc viņa nāves lietuviešu tautasdziesmas (ar tulkojumiem vācu valodā) publicēja Eino Nieminens.¹¹⁾

Kā pazīstams valodu pētnieks prof. Mikola Latvijas laikā tika ielūgts arī nolasīt kādus priekšlasījumus Latvijas universitātē. Gada pārskatā par Filologu Biedrības gada sapulci 1921.gadā atzīmēts, ka tad kā viesis par dažiem slāvu vietu nosaukumiem Igaunijas austrumos referējis somugru valodu profesors J.Mikola. 12)

Mikolu ģimenes viesmīlīgajās mājās toreiz, gadu simteņa sākumā, bieži satikās somu un citu tautību literāti, mākslinieki un zinātnieki: "Vispār Rozentālam ar somu rakstniekiem, mūziķiem un gleznotājiem kopš viņa apprecēšanās bija nodibinājušās sirsnīgas attiecības. Starp citu, savā laikā gleznotājs Peka Halonens speciāli mācījās vācu valodu, lai varētu ar Rozentālu sarunāties. Pie Rozentāliem Brendas salā bieži vien, sevišķi svētdienu pēcpusdienās, ieradušies ciemiņi; starp tiem jo biežs viesis bijis so-

Somu rakstniece MAILA TALVIO

V. Āltonena (Wäinö Aaltonen) darbs marmorā 1930.gadā

mu tēlnieks Emīls Vikstrēms, Rodēna skolnieks /.../"13)

Divu sējumu grāmatā par Mailas Talvio dzīvi un darbiem (Tyyni Tuulio, *Maila Talvion Vuosikymmenet*), kas iznāca Helsīnkos 1963. un 1965.gadā, kādās piecās vai sešās vietās pieminēts arī "latviešu gleznotājs Janis Rozentāls"¹⁴⁾ bieži vien kopā ar citiem tā laika ievērojamiem māksliniekiem, ar kuriem Mikolas ģimenei bijušas tuvas attiecības. No grāmatā savāktajiem materiāliem uzzinām, ka arī poļi, čehi un lietuvieši, kas ieradās kā viesi Somijā, viegli atrada ceļu arī uz Mikolu ģimenes "Putnu dziesmas māju", un latviešu mākslinieks Janis Rozentāls, kas 1903. gadā bija apprecējies ar Mailas plašāk pazīstamo mācīcu Elliju Forseli, jau 1904.gadā bija gleznojis Mailas Talvio portretu; ottreiz tas notika 1916.gadā (I, 296). Turpat uzzinām arī tuvāk par šīs pēdējās gleznas tapšanu. Rakstniecei no visiem viņas darbiem sevišķi tuvs līcībs pašas romāns "Dzīves seja", un izskaidrojums tam meklējams apstākļos, kādos radusies doma par šā romāna izveidojumu. Proti, mākslinieks Janis Rozentāls toreiz, ap 1916.gadu, kara laikā Helsīnkos bijis bez darba un lielās ekonomiskās grūtībās. Tad M.Talvio bija nolēmusi aicināt Rozentālu gleznot viņas portretu, un gleznas tapšanas gaitā - pozējot - viņa bija varējusi izdomāt resp. domās sarakstīt šo savu romānu "Dzīves seja" (II, 104). Glezna tika nobeigta, bet tad, kad to vajadzēja atklāt, pats mākslinieks vairs nebija dzīvo starpā. Svinīgi atklājot Mailas Talvio portretu, Dr. Peka Katara teica atklāšanas runu, un Maila Talvio atbildes runā pastāstīja par Ziemsvētkos mirušo gleznotāju (II, 112).

Mailas Talvio un J. Mikolas draudzīgie sakari ar Latviju un latviešu māksliniekiem nepārtrūka arī pēc Jaņa Rozentāla nāves. Abi viņi drīz pēc I. Pasaules kara bija jaunajā Latvijā, piedzīvoja tur lielos dziesmu svētkus, vēroja plaukstošo dzīvi neatkarīgajā valstī, tikās ar latviešu rakstniekiem, klausoties, kā viņi nolasa savus darbus, kā arī tiekoties ar latviešu komponistēm, no kurām viena uz klavierēm atskanējusi savu kompozīciju "Latviešu rapsodija" (II, 390).

Tādēļ nav brīnums, ka starp J. Rozentāla zīmējumiem un glez-
nām atrodam arī prof. Mikolas un viņa dzīvesbiedres Mai-
las Talvio portretus. Arī kāda Helsinku avīze piemin, ka
pie Talvio portreta Rozentāls strādājis pašā pēdējā mūža
gadā, ieliekot gleznā viņas dvēselīgumu un nopietnības
akcentu.

Katrā ziņā tas ir arī šīs somu rakstnieces un redaktores
nopelns, ka viņas rediģētajā žurnālā "Kulkuset" (= "Ziem-
svētku zvani") 1915. un 1916. gadagājumu vākiem izraudzī-
ti Jaņa Rozentāla zīmētie darbi. Pirmais zīmējums ir "Vie-
si" - sieviete un vīrietis ziemas tērpos, tikko kā at-
braukuši ziemas ceļā ar kamanām, pulkstantiņiem skanot
(zīmējuma labajā pusē redzams zirgs ar pajūgu, pie kam
zirga loks ir ar zvaniņiem). Sieva nes vienā rokā aizsai-
ni ar ciema kukuli, vīrs pacēlis sveicienam savu kažokā-
das cepuri.

Minētais zīmējums pazīstams no cita Rozentāla darba ļoti
līdzīga varianta, sal., starp citu, attēlu U. Skulmes un
A. Lapiņa grāmatā "Janis Rozentāls", 161. lpp., ar norādi
(234.-235. lpp.), ka oriģināls - papīrs, krāsu zīmulis,
33,5 x 24,5 cm - glabājas Valsts latviešu un krievu māks-
las muzejā Rīgā. Atšķirības ir nelielas: žurnālā "Kulku-
set" sievietes priekšauts ir izrakstīts ar rozēs veida
zīmējumu, nevis ar latviešu tērpam raksturīgo ģeometris-
ko ornamentu; mazliet citādi sasiets galvas lakatiņš; zir-
ga lokam piekabināti lieli zvaniņi, kā tas pienāktos Ziem-
svētku braucienā.

Žurnāla vāka iekšpusē dotas īsas ziņas par zīmējuma autoru,
raksturojot viņu par sirsnīgu Somijas draugu un Latvijas,
kā arī visas Baltijas telpas ievērojamāko gleznotāju, ku-
ra dzimtajā pusē pašlaik (1915. gadā) plosās karš. Par Ja-
ņa Rozentāla izglītības un mākslas gaitām atzīmēts, ka
viņš dzimis 1866. gadā Kurzemē, beidzis Pēterpils Mākslas
akadēmiju, izstādījies gan Pēterpilī, gan Rīgā, kā arī
daudzos lielos kultūras centros Viduseiropā, visur saņe-
mot uzslavas un atzinīgus vērtējumus. J. Rozentāla īstais
mākslas novads gan ir portretu glezniecība, tomēr ar pa-
nākumiem viņš tēlojis arī dabu un atveidojis folkloras
tēlus. Milzīgās freskas, kas grezno Rīgas Latviešu Biedrī-
bas nama sienu, ir J. Rozentāla darbs.

KULKUSET

JOULULUKEMISTA MAALAISILLE v. 1915

TOIMITTANUT
MAILA TALVIO

KUSTANTANUT
WERNER SÖDERSTRÖM

KULKUSTEN KANSILEHDEN on tänä vuonna tehnyt Itämerenmaakuntien etevin taiteilija, lättiläinen Janis Rosentals, Suomen lämmän ystävä. Itse lähtöisin maalaiskodista nykyisillä sotaseuduilla on hän tällä kansilehdellä tahtonut kuvata meille lättiläistä maalaiskansaa.

Janis Rosentals on syntynyt v. 1866 Kuurinmaalla. Lämpikäytyään Pietarin taideakatemiaan on hän asettanut näytteille teoksiaan paitsi Pietarissa ja asuinkaupungissaan Riassa, myöskin Keski-Europan suurissa sivistyskeskustoissa, kaikkialla saaden osakseen tunnustusta ja kiitosta. Rosentalsin varsinainen ala on muotokuvamaalaus, mutta hän on myöskin menestyksellä käsitellyt sekä luonnon että kansanrunouden aiheita. Ne lättiläisfreskot, jotka kaunistavat Riian lättiläisen yhdistyksen ulkoseinää, ovat Janis Rosentalsin työtä.

KULKUSTEN LAHJAKUVANA taas on oman maamme suurimman maalarin Akseli Gallen-Kallelan kuuluisa Aino-taulu. Tästä taiteilijasta, jonka viidettäkymmenettä syntymäpäivää koko hänen kiitollinen kansansa viime kevännä vietti, ei ole tarvis antaa tietoja. Kaikki me hänet tunnemme, kaikki hännestä iloitsemme ja ylpeilemme. Aino-taulu, maalattu v. 1892, saanut valtion palkinnon, lunastettu yleisillä varoilla ja talletettu taideyhdistyksen kokoelmissa, on ensimmäinen siinä kansanrunonaiheisessa sarjassa, mikä ennen muuta on tehnyt Gallen-Kallelan kansallista taiteilijaksemme. Ainon tarina tavataan Kalevalan 4:ssä ja 5:ssä runoissa.

KULKUSSET

JOUULUKEMISTA
MAALAISILLE V. 1916

TOIMITTANUT

MAILA TALVIO

Jouluiltaa Lutherin perheessä

esittää kansikuvamme tällä kertaa, johtuen siitä, että olemme siirtymässä uskonpuhdistuksen muisto- vuoteen. 400 vuotta takaperin, 31 p. lokakuuta 1517, tuo muistorikas liike alkoi Martti Lutherin Wittenbergin linnan kirkon ovelle naulatuilla kuuluisilla väitteillä, joilla hän aloitti taistelun katolisen kirkon väärinkäytöksiä vastaan. Siitä päivästä alkaen se liike muodostui maailmanhistorialliseksi käänne- kohdaksi, joka on tavattomassa määrässä vaikuttanut Europan kansojen henkiseen kehitykseen, ja varsinkin niiden kansojen, jotka siirtyivät puhdistetun opin kannattajiksi. Niiden joukossa oli oma kansammekin.

Kuvassamme, joka on jäljennös Suomessa oleskelevan lättelijän Janis Rozental'sin taulusta, on ihana kodin ja joulun tunnelma. Lutherin taistelutoveri Filip Melankton on vastikään lkenut joulutekstin, hiljaisen perhehartauden vallitessa on Luther nyt itse aloittanut jouluvirren, ehkäpä juuri tuon meilläkin rakkaaksi käyneen: »Enkeli taivaan lausui näin...», jonka hän on sepittänyt. On taistelujen välissä ylentävä ja virkistävä lepohetki joulun muistoissa ja yksinkertaisen kodin herttaisessa lämmössä — —.

1916.gada "Kulkuset" uz vāka redzams Jaņa Rozentāla "Mārtiņa Lutera Ziemsvētku vakars" - ar Ziemsvētku eglīti un ģimenisku noskaņu, kas spēcīgi kontrastē ar tā laika bargo īstenību, kara šausmām lielā Eiropas daļā. Pie galda vidū sēž Mārtiņa Lutera draugs, vācu humānists un teologs, Vitenbergas universitātes profesors grieķu valodai Filips Melanhtons (Philipp Melancton 1497-1560), kas tikko kā nolāsījis Ziemsvētku evaņģēliju. Viņam blakus Mārtiņš Luters ar mandolīnai līdzīgu stīgu instrumentu pavada Ziemsvētku dziesmu, varbūt viņa paša sacerēto "No debesīm būs man atnest", zīmējuma labajā pusē - māmuļa ar bērniem izjusti dzied. Zīmējums ir patumšās krāsās, tomēr pauž harmonisku mājas miera noskaņu.

Ir ziņas, ka Janis Rozentāls bija uzpēries ilustrēt arī somu dzejnieka Veiko Koskeniemi (Veikko Antero Koskeniemi) (1885-1962) dzejoļu grāmatu, ko bija nodomāts iespiest greznā izdevumā. 15)

Koskeniemi bija ne vien dzejnieks, bet arī literatūrzinātnieks; no viņa vairāk nekā 10 dzejoļu krājumiem pirmais iznāca 1906.gadā. Pēc literatūrzinātnieku vērtējuma Veiko Koskeniemi bijis sava laika ievērojamākais somu lirīķis 16), un fakts, ka Rozentāls bija izraudzīts par ilustrētāju viņa dzejoļu krājuma luksa izdevumam, lieku reizi liecina par latviešu gleznotāja augsto novērtējumu toreizējās Somijas mākslas aprindās.

Somijā Rozentālu ģimene dzīvoja Helsinku tuvumā Brendas salā (Brändö). (Vietas somiskais nosaukums Kulosaari nostiprinājās pēc 1910.gada un tika oficiāli apstiprināts 1925.gadā.) 17)

Mūsu dienās no Rozentālu toreizējās mājas nekas nav saglabājies; laukums ir apbūvēts, bet tieši tādēļ Jaņa Rozentāla gleznas var būt arī ar zināmu kultūrvēsturisku vērtību, jo dokumentē toreizējo Brendas salas izskatu. Somijas daba un tūrienes cilvēki devuši vielu dažam labam Rozentāla mākslas darbam, tomēr pilnīgi droši tos lokalizēt var tikai tais gadījumos, kur mākslinieks pats uz to norādījis gleznas nosaukumā, piem., "Somijas ainava I", "Somijas ainava II", "Villa Brendā", "Miki un Pauli Loi-mi upes krastā Forsā" uc. Protams, šai grupā iederas arī

Somijas cilvēku daudzie portreti.

1916.gadā Janis Rozentāls rosīgi darbojās, piedaloties izstādēs Pēterburgā; viņš gatavoja arī izstādi Somijā, bet visus šos nodomus pārtrauca nāve.

Ar miršanas dienas datiem notikuši lieli pārpratumi, sajaucot datumus pēc vecā un jaunā kalendāra stila. Kā zināms, Latvijā kalendāra jaunais stils stājās spēkā tikai 1917.gada rudenī.

Helsinku laikrakstā ievietotajā sēru sludinājumā par Jāņa Rozentāla nāves dienu minēts 1916.gada 26.decembris. Bēres paredzētas 1917.gada 1. janvārī. Tā arī agrākās un dažās jaunākās enciklopēdijās 1916.gads atzīmēts par Rozentāla nāves gadu. Turpretim LME (Latvijas PSR Mazā Enciklopēdija, Rīgā 1970) 3.sējuma 241.lpp. atzīmē, ka Rozentāls miris 1917.8.1. Bet 1986.gadā LPE (Latvijas Padomju Enciklopēdija) 8.sējumā atkal atgriežas pie agrākā datuma - 1916.g. 26.decembra.

Taču vēl lielāks sajukums atklājas Jāņa Jaunsudrabiņa piemēģas rakstā Janim Rozentālam, kas pēc pirmpublicējuma "Jaunākās Ziņas" par jaunu iespiests Jāņa Jaunsudrabiņa Kopoto rakstu 15. sējumā. Tur 33.lappusē lasām:

"/.../ līdz beidzot atrod miera vietu brīvajā Somijā.

Piepeši laikraksti vēstīja izklīdušajai tautai, ka 14. decembrī Janis Rozentāls miris." 18)

Starp šeit minēto 14.decembri un augstāk minēto 26.decembri starpība ir 12 dienas, t.i. it kā atšķirība starp veco un jauno kalendāra stilu. 19)

Līdzšinējās publikācijās nesaskan arī Rozentāla dzimšanas diena. Augstāk pieminētajā sēru sludinājumā Helsinku laikrakstā, ko bija ielikuši ģimenes locekļi, minēts 19.marts, kamēr, piem., U.Skulmes un A.Lapiņa monogrāfijā "Janis Rozentāls" (Rīgā 1954) 8.lpp. lasām:

"Saldus ev. luterticīgo baznīcas grāmatā dzimušo un kristīto reģistrā ar Nr. 80 atzīmēts, ka 1866.gada 6. martā (t.i. 18. martā pēc jaunā stila) pulksten trijos no rīta piedzimis Bebru mājās Saldus kroņa kalēja Miķeļa Rozentāla un viņa sievas Lavīzes dēls Janis."

Sis 18. (un nevis 19.) marts atkārtojas arī enciklopēdijās.

Helsinki tā laika avīzēs atrodam arī ziņas par Jāņa Rozentāla pēcnāves izstādēm 1917. un 1918.gadā. No šiem informatīvajiem ziņojumiem iegūstam pārskatu par to, kuras no viņa gleznām toreiz izstādītas, kuras pārdotas un par kādu cenu. 20)

Rozentāla darbi bija izstādīti jau agrāk, viņa dzīves laikā. Toreizējās izstādēs redzamās gleznas modināja it dziļu domu izmaiņu, gan arī pretēju uzskatu izpausmi. Tomēr izstāžu galvenā nozīme bija meklējama ierosmēs, ko guva jaunākās paaudzes gleznotāji, vērojot Rozentāla darbus. Tā par vienu no šādām izstādēm 1910.gadā, Piekto Vispārējo dziesmu svētku laikā, gleznotājs Kārlis Miesnieks atceras:

Dziesmu svētku laikā bija sarīkotas arī tēlotājas mākslas izstādes. Rīgas Pilsētas mākslas muzejā bija Jāņa Rozentāla darbu samērā plaša izstāde un reālskolas telpās - latviešu mākslinieku pirmā kopējā izstāde /.../ Abas šās mākslas izstādes man deva daudz. Visaugstāk vērtēju Jani Rozentālu, kas arī bija izstādījis visvairāk darbu. Par šo lielo mākslinieku jau biju lasījis "Vērotājā" un "Mājas Viesa Mēnešrakstā", kur bija arī vairākas viņa darbu reprodukcijas. Nu redzēt oriģinālus jau tiešām bija liels prieks, dziļa estētiska bauda. Viņa reālistiskie latviešu cilvēki, arī folkloras tēli man raudzījās pretī kā labi un mīļi paziņas./.../ Vēlāk lasīju laikrakstos un žurnālos atsauksmes un jau konstatēju, ka tur pagadās domas, kam nevarēju lāgā piekrist. Atceros, Madernieka spriedums par izstādēm man nelikās īsti objektīvs, īpaši tas, ka Tilbergu viņš pacēla it kā pāri Rozentālam." 21)

Somijā publicētajos nekrologos bija izcelts fakts, ka Janis Rozentāls bijis pirmais latviešu gleznotājs, kas jau ap 1906.gadu "Vērotājā" publicējis plašu pārskatu par somu mākslu, vērsot uz to latviešu uzmanību. (Minētās apceres iespiestas "Vērotājā" 491-502, 609 - 618, 741 -755, 1264 - 1267).

"Huvudstadsbladet" 1917.gada 7.februāra numurā atzīmēts arī tas, ka pēc gleznotāja Jāņa Valtera liecības tieši Mai-

las Talvio portrets bijis viens no Rozentāla pēdējiem darbiem, ar kuriem viņš strādājis 1916.gadā.

Gadu desmitiem ejot, Jaņa Rozentāla māksla nav aizmirsta nedz Latvijā, nedz arī Somijā. Ja 1916./17.gadā rakstītājs Helsinku laikrakstā, pieminot mākslas izstādes, jutās spiests atzīties, ka - par spīti ģeogrāfiskajam tuvumam - kaimiņu latviešu māksla viņiem Somijā ir vēl mazāk pazīstama nekā krievu glezniecība Pēterpilī, tad 1986.gadā, sakarā ar Rozentāla piemiņas izstādi, Helsinku avīzē parādījās plašs raksts ar virsrakstu lieliem burtiem, kurā Janis Rozentāls nodēvēts par latviešu Ēdelfeldu (apakšvirsrakstā savukārt raksturojot Ēdelfeldu par sava laikmeta ievērojamāko somu gleznotāju).

3. Interesants vispār būtu jautājums par to, cik pazīstami mūsu dienās ir latviešu mākslinieki Janis Rozentāls un Rūdolfs Blaumanis ārpus viņu dzimtās zemes robežām - ne tikai Somijā un citās tuvākajās kaimiņu zemēs, bet arī tālāk pasaulē.

Viens no ērtākajiem uzziņas avotiem varētu būt attiecīgie šķirkļi dažādo zemju enciklopēdijās, kur īsā koncentrētā veidā atrodami fakti un darbības novērtējums. Seit vienkopus savāktie izraksti un faksimili labi parāda, cik dažādi plaši un saturā nevienādi bijuši raksturojumi dažādās zemēs, kā arī faktu kļūdas un trūkumi pat ģeogrāfiski tuvo zemju enciklopēdijās.

Bez tam zinām, ka uzskati par literārām parādībām un mākslas darbiem laika gaitā krasi mainījušies arī mūsu pašu zemē un dažādu speciālistu uztverē. Blaumaņa un Rozentāla darbi nav nekāds izņēmums šai ziņā.

Tā, piem., 1908.gadā Rīgā izdotajā Konversācijas vārdnīcā (46.burtnīcā) pārskatā par latviešu literatūru lasāmi visai neatzinīgi vārdi par Blaumaņa lugām:

Bl. atzīts kā smalks tēlotājs un dialogu izstrādātājs, bet kā vājo pusi viņam, lūk, pārmet ideju trūkumu. Tad arī viņa personas un tipi ir gan smalki apzīmēti, bet īstas dramatiskas vērtības viņiem trūkst. Vēl mazāk nozīmes viņa vēlākām lugām "Potivara nams" un "No saldenās pudeles".

Kritiski vārdi veltīti arī lugai "Ugunī":

Pati jaunākā Bl. luga "Ugunī" ir dramatisējums no stāsta "Purva bridējs". Vienā cēlienā pasniegta, tā būtu it skaista sajūsmas glezniņa, bet mākslīgi sadalīta 4 cēlienos, - tā iznāk pārāk stiepta, un sajūsma it kā ar ūdeni atšķaidīta.

Turpretim 1950./51.gadā Stokholmā izdotajā Latvju Enciklopēdijā rakstītājs gan arī piemin Blaumaņa savā laikā daudz kritizētās komēdijas, bet spiests atzīmēt, cik ļoti tās iecienītas pašā tautā ("vairs nenoiet no latv. skatuves repertuāra").

Bet 1988.gada rudenī Māra Zālīte, runājot Blaumaņa cilņa atklāšanā Somijā, apliecina:

Trīs dienas atpakaļ es atkal skatījos viņa "Ugunī" - Valmieras teātra izrādi - mūžīgos Edgaru un Kristīni, arvien jaunos, visos laikos tik saprotamos; atkal jauni "Indrāni" ir tapuši Drāmas teātrī, bet "Skroderdienas" - fenomēns, kuram nebūs daudz līdzīgu pasaulē. Vasaras izrādes Druvienā atkal un atkal pulcē tūkstošus.

Ja pārskatām visus savāktos materiālus no dažādu zemju enciklopēdijām, vispirms varam konstatēt, ka Rūdolfs Blaumanis tajās atrodams biežāk un raksturots sīkāk nekā Janis Rozentāls. Tādēļ sāksim pārskatu ar Rūdolfu Blaumani.

Plašs šķirklis Blaumanim veltīts divdesmito gadu beigās Rīgā izdotajā "Latviešu konversācijas vārdnīcā II (1928 - 1929), 2577 - 2581:

stāstu *Wiedergefunden* (No jauna atrasts), ko iespējā avīzē *Zeitung für Stadt und Land* (1882). Tomēr kantoņa darbs B. dabai tik nepiemērots, ka viņš šo vietu drīz atstāj, pārnāk Brakos pie vecākiem un strādā lauku darbus. 1885 vasarā B. Kokneses muižā mācās lauksaimniecību un jo tuvu iepazīstas ar staļļa puisi Pēteri Jirjensonu un klētnieka meitas biedri Madi Svili; tie noder par pirmtēliem galvenām personām (Edgaram un Kristīnei) novelē *Purva bridējs*. 1887, aiziedams no Kokneses, B. palika atkal Brakos, kur piedalās arī vietējā (Ergļu) sabiedriskā dzīvē un nododas literatūrai. Arī turpmāk B. raksta stāstus vācu valodā, ko iespējā *Zeitung für Stadt und Land*. Pēc pāris gadiem B. iestājās šīs avīzes redakcijā, lai sniegtu apskatus par latv. presi un teātra izrādēm. Še Rīgā B. sadraudzējās ar Baltijas vācu dzejnieku V. fon Andrejānovu (sk.), kas viņu aizrāva ar savu idealismu. 1895 aizgūjis no vācu avīzes, B. nodevās vienīgi latv. rakstniecībai, dzīvodams pa laikam Rīgā, pa laikam Brakos. Drāmā un stāstos B. sniedza darbus, kas viņam ierādīja vienu no pirmām vietām latv. rakstniecībā. B. darbi publicēti l. t. Mājas Viesī (sk.) un M. V. Mēnešrakstā. Kad 1898 P. Zālītes rokās pārgāja arī Dienas Lapa, B. iestājās vienā vadībā savienoto laikrakstu redakcijā. 1901 B. aiziet uz Pēterburgu par humoristiskās un vēlāk visas literāriskās nodaļas vadītāju Rāviņa Pēterburgas Avīžu redakcijā. Še B. nepaliek ilgi; ar sabojātu veselību pārnāk dzimtenē, dzīvo atkal pa daļai Rīgā, pa daļai Brakos, sarakstīdams Indrānus, Uguni u. c. ievērojamus darbus. 1906 B. uzņemas Latvijas (sk.) redakciju. Bet plaušu kaitei pieņemoties, B. pāriet uz Brakiem, no turienes uz Somiju, kur arī nomirst Takaharju sanātorijā. B. paglabāts 12. 9.

Blaumanis Rūdolfs (Kārlis Leōnīds), 1865—1908, dzejnieks, dz. 1. 1. Ergļu muižā, † 4. 9. Somijā. B. tēvs Matiss bija Ergļu muižā pie barona R. Tranzēe par pavāru, māte Karlīne par istabas meitu. Tranzēe bij arī B-a krusttēvs. Ergļu muižā B. nodzīvo pirmos 5 gadus, tad (1868) pāriet uz tēva nomas mājām Ergļu Brakiem, kur B. arī nodzīvo mūža lielāko daļu; tur viņš vienmēr atgriezās, saimnieko, raksta, saņem viesus. 1872—76 B. apmeklē Rubīnes vācu privātskolu Ogrē, pēc tam aprīnķa tirdzniecības skolu Rīgā un 1881 iestājas tirgotāja Fārbacha kantorī. Pastarpēs nodarbojas ar literatūru un raksta

1908 Ergļu kapos, kur 2. 9. 1923 uzcelts piemineklis. — B. dod ve-cai latv. zemnieku pasaulei aug-stāko mākslas apskaidrojumu. Atmezdams visus ārpus mākslas stāvošus nolūkus. B. tīra māksli-nieka prieka dēļ tēlo apkārtnes cilvēkus, priekšmetus un notiku-

mus, tapdams par labāko latv. novelistu. Pirmie stāsti rakstīti vāciski un latviski un attēlo tieši noskatītus gadījumus: Nezāle, Zirgs, trīs govīs un simts rubļu, Pērkoņa negaiss (visi 1887). Lat-viski: Aizvien lillāl, Spijēnos (1888), Nauda zeķēs, Raudupiete

(1889). Agrākīe B-a stāsti sako-poti krājumā Pie skala uguns (1895). Vēlāk parādījās: Baltais (1906), Romeo un Jūlija (1897), Dancis pa trim, Salna pavasarī, Purva bridējs (1898), Andriksons, Nāves ēnā (1899). B. sarakstījis ap 50 noveļu. Galvenais motīvs mīlestība, tad nāve (Smiltainē), audzināšana (Pērkoņa negaiss), sabiedriska psiholoģija (Andrik-sons), humors (Brīnuma zālite) u. c. Bez tam B. tautas dzīvi tēlo drāmatiskos darbos. Pirmās lu-gas ir: Zagļi (joku luga, 1891), Ļaunais gars (tautas luga, 1892), Pazudušais dēls (bēdu luga, 1895).

Turpmākās jautra satura lugas: Zelta kupris (pēc Gētes, 1895), Trīnes grēki (1897), No saldēnās pudeles (1901), Skroderdienas Sil-mačos (1902), Pēc pirmā mitiņa (iesp. 1919); nopietna satura: Po-tivāra nams (1897), Indrāni (1904), Ugunī (noveles Purva bridējs drā-matizējums, 1906), Pamāte (bēnu luga, 1908), Sestdienas vakarā (iesp. 1909). Nepabeigtas palika piecpēdu jambos rakstītās liela stila lugas: Ģenoveva (iesp. 1908), Dzīvais ūdens (iesp. 1914). — B-a pirmais lirisko dzejoļu kopojums iznāca kopā ar A. Niedras dzejo-ļiem krājumā Ceļa malā (1900). Avižniecībā darbotamies, B. ap-gaismoja dažas zīmīgas laika pa-rādības humorā un satīrā. Kā hu-morists viņš divējāds: Pēterburgas Avizēs par Grāvraci, ierīkodams hum. nodaļu Purva malā; Latvijā — par Pulieri, hum. nodaļa Skai-diena. — Lit.: R. B. kopotus rak-stus izdevuši Neimanis Jelgavā (1909—1914), Valters un Rapa (1923—1928) ar plašu A. Birkerta sarakstītu biografiju. Atmiņu ko-pojums par R. B. iznāca P. Er-maņa redakcijā (1923). Biografiju sarakstījis arī P. Zālite: R. B., vi-ņa darbi un nozīme literātūrā (1925).

Pievērsīsimies dažām vietām tekstā: Blaumanis apzīmēts par "dzejnieku" (acīmredzot domājot ar to tiklab dzejas, kā prozas un drāmas autoru). Par viņa vecākiem teikts, ka tēvs pavārs, māte "istabas meita", bet piemetināts arī, ka "Tranzēe bij arī B-a krusttēvs".

Blaumaņa darbi vērtēti ļoti atzinīgi, īpaši izceļot viņu kā noveles meistarū: "Drāmā un stāstos B. sniedza darbus, kas viņam ierādīja vienu no pirmām vietām latv. rakstniecībā" un "Atmezdams visus ārpus mākslas stāvošus nolūkus, B. tīra mākslinieka prieka dēļ tēlo apkārtnes cilvēkus, priekšmetus un notikumus, tapdams par labāko latv. novelistu."

Par tēmu "Andriksonā" citās enciklopēdijās atradīsim dažādus raksturojumus. Šeit "galvenais motīvs /.../ *sabiedriska psiholoģija*".

"Latvju Enciklopēdijā", kas iznāca Stokholmā 1950./51.gadā, Blaumanim tāpat veltīts daudz vietas. Te viņš ir jau "rakstnieks" (nevis "dzejnieks"), par vecākiem teikts: "tēvs bija pavārs, māte istabene".

Uzsvērts, ka "Izņemot romānu un poēmu, B. rakstījis visas literārās formās", bet jo sevišķi izcelts viņa sniegums novelē un drāmā:

"Tomēr īstais radītāja spēks parādās novelē un drāmā./.../ viņš ir pirmais īstais noveles meistars latv. literatūrā, kas apzinīgi izkopies noveli kā īpašu žanru".

Tāpat kā Latviešu konversācijas vārdnīcā", arī šie pieminēti Blaumaņa redaktora un humorista darbs.

Pievēršoties novelei "Andriksons", dota sīkāk motivēta šā darba analīze: "Pat traktējot sociālas un nacionālas problēmas (novelē Andriksons), B. meklē tām *psiholoģisku pamatojumu*".

Nākamajā lappusē faksimilā dots attiecīgā šķirklja teksts faksimilā.

"Latvju Enciklopēdijā" šķirklī ievietotas arī divas fotogrāfijas - Rūdolfa Blaumaņa ģīmetne un T. Zaļkalna veidotais piemineklis.

Blaumanis Rūdofss, 1863—1908, rakstnieks, dz. 1. l. Ērgļu muižā, kur viņa tēvs bij pavārs, māte istabene; miris ar tbc. 4. 9. Takaharju sanatorijā Somijā, apbedīts Ērgļu kapu, kur 2. 9. 1923 uzcelts piemineklis. — 5 g. vecumā B. pārceļas uz tēva mājāh Ērgļu Brakiem, kur arī nodzīvo mūža lielāko daļu, saimniekodams un rakstīdams. B. izgl. bij vāciska (1872—75 Ogres privātskolā, 1875—81 Rīgas apr. vācu tirdz. skolā), kāpēc arī savu 1. stāstu Wiedergefunden (1882) iespieda vāciski un abās val. rakstīja līdz 1893. Isu laiku bijis par kantoristu, 1885

—87 B. mēcās lauks. Koknesē, kur novērotos muižas Jaudis notēlo novelē Purva bridējs (Edgars un Kristīne). Pēc pāris g. B. iestājās Rīgas avīzes Zeitung für Stadt und Land redakcijā, kur rakstīja stāstus un teātra apskatus. 1893 B. aiziet no šī laikraksta, mēģina tuvoties Jaunai strāvai, kas literātūrā propagandēja naturālismu un sociālas problēmas, bet pēc domstarpībām ar Jansonu un Aspaziju novēršas no šī virziena, par ko uzraksta satiru Pie hotentotiem. Kad 1898 P. Zālītes rokās pārgāja Dienas Lapa, B. līdz 1901 strādāja tās redakcijā, bet tad

kļuva par humora („Purva malā”) un lit. nod. vadītāju Rāviņa Pēterburgas Avīzēs. Vājās veselības dēļ drīz atgriežas dzimtenē, 1906 vēlreiz uzņemams red. pienākumus — avīzē Latvija vada „Skaidrienu”, bet tuberkulozei pieņemoties pārceļas uz Brakiem un no turienes uz Somiju. — Izmētot romānu un poēmu, B. rakstījis visās literārās formās. Kā humorists ar vārdiem Grāvracis un Pulicris B. savās vāciski parupjās satīrās cīnījies pret sava laikmeta ākstību un geķību, netaupt ne nacionālistus, ne sociālistus. B. liriskie dzejoļi izdoti kopā ar A. Niedru krājumā Ceļa malā (1900). Bez sevišķiem formas meklējumiem tie izcēlās ar pārdzīvojuma īstumu. Tautas atmiņā tos palīdz saglabāt Em. Dārziņa mūzika (Vēl tu rozēs plūc, Kā zagšus) un dažiem viņu

tematika (balāde Tālavas taurētājs). Tomēr B. īstais radītāja spēks parādās novelē un drāmā. Lai gan starp B. sarakstītiem 50 prozas darbiem ir arī neizstrādātas skices, tēlojumi un stāsti ar toreiz tradicionālo didaktiku, tomēr viņš ir pir-

mais īstais noveles meistars latv. literātūrā, kas apzinīgi izkopis noveļu kā īpašu žanru. Pēc sava pirmā stāstu krājuma Pie skala uguns (1893), kurā jausastopam tādas paraugnoveles kā Pērķona negaiss un Raudupiete, B. uzraksta par klasiskiem kļuvušos darbus: Salna pavasari, Purva bridējs, Andriksons, Nāves ēnā. B. noveļu drāmatiskā koncepcija ļauj tās viegli pārstrādāt skatuvei; piem., novele Pērķona negaiss atbilst drāmai Pazudušais dēls, Purva bridēja sižets izmantots drāmā Ugūnī, ko operā komponējis J. Kalniņš. Ne mazāk ievērojams B. ir kā drāmas rakstnieks (bez jau minētām Indrāni, Ļaunais gars, Sestdienas vakars). Savā laikā daudz tika kritizētas un ilgu laiku neatzītas viņa komēdijas (Skroderdienas Silmačos, No saldenās pudeles, Trīnes grēki), kas turpina Adolfa Alunāna tradīcijas, tikai veiklākā, at-

jautīgākā tehnikā un vairs nenoieta latv. skatuves repertuāra. Izmētot komēdijas, B. sava laika lauku sadzīves un paaudžu konfliktus parasti risina traģiskā aspektā. Pat traktējot sociālas un nacionālas problēmas (noveļē Andriksons), B. meklē tām psiholoģisku pamatojumu. Lai gan viņa darbu centrā ir lauku sētas Jaudis ar viņu alkām pēc labākas dzīves un mīlestības, stipru dziņu un noziedzīgu kaislību varā, labākos darbos šie tēli paceļas pāri savai laucinieciscai videi, topot par vispārcilvēciskiem traģiskiem simboliem (Edgars, Raudupiete, Indrānu tēvs). No šī loka B. mēģinājis izrauties, sākdams rakstīt liela stila drāmas 5 pēdu jambos pēc jaunklasīku paraugiem, kas palikušas nepabeigtas (Ģenoveva, Dzīvais ūdens, Sausā vasara). Pats būdams reālists, B. tomēr nebija dogmatīks, bet prata novērtēt un audzināt arī tos jaunus talantus, kas rakstīja citā garā. Par spīti savai slimībai, B. bij ļoti vitāls un dziļi sirsniņš cilvēks, kas pulcināja ap sevi daudz literāru draugu. Tie savās atmiņās (to kopojums 1923 P. Ērmaņa redakcijā) un vēstulēs atstājuši

daudz piemiņu par šo izcilo latv. rakstnieku un cilvēku.

Krietni atšķirīgs Blaumaņa darbības raksturojums atrodams "Latvijas PSR Mazajā enciklopēdijā" I (Rīgā 1967), 243-244.

Vispārīgais raksturojums gan ir tas pats agrākais: "rakstnieks, viens no izcilākajiem reālistiem latviešu literatūrā".

Par vecākiem citādi formulētas ziņas: māte nemaz nav pieminēta, bet par tēvu ir papildu pielikums - /.../ muižas pavārs, vēlāk rentes saimnieks Ērgļu 'Brakos"', kas lasītājam uzreiz padara skaidru Braku māju saistījumu ar Blaumaņa dzīvi un viņam veltīto muzeju.

Izceļot Blaumaņa prozas un drāmu augsto kvalitāti, tematikā un mākslinieciskajos tēlos viscaur saskatīti sociāl-ekonomiskie un šķiru cīņu elementi:

"B. pacēla latv. prozu augstākā pakāpē - ievada lit-ā jaunus raksturus, sāka *apjaust sab. ļaunuma sociālekonomiskos cēloņus*",

"/.../ *novelēs / risinātas jaunas nozīmīgas tēmas - protests pret feodālajām privilēģijām*" /domāta galvenokārt novele "Andriksons"/,

/.../ *"ieskanas nozīmīgi sabiedriski toņi: naudas varas un budžu morāles kritika, laukstrādnieku smagās dzīves tēlojums"*.

Pirmoreiz stiprāk uzsvērta ne vien Blaumaņa drāmu, bet arī komēdijas "Skroderdienas Silmačos" nozīme: "/.../ lielākā nozīme viņa drāmām /.../, kā arī dzīvesprieka pilnīgai komēdijai "Skroderdienas Silmačos".

Gluži jauna ir informācija par Blaumaņa darbu tulkojumiem citās valodās : "B. darbi tulkoti vairāk nekā 10 valodās - krievu, igauņu, lietuviešu, ukraiņu, vācu, angļu, franču, čehu u.c."

No Blaumaņa Kopoto rakstu izdevumiem nav atzīmēti agrākie (20.gadsimta pirmajā pusē), bet tikai 1958 - 1960 izdotie.

Šķirkli parakstījis A. Vilsons.

BLAUMANIS Rūdofs (1863. 1. I Ērgļu muižā — 1908. 4. IX Somijā; apglabāts Ērgļos) — rakstnieks, viens no izcilākajiem realīstiem latv. lit.-ā. Tēvs bija muižas pavārs, vēlāk rentes saimnieks Ērgļu «*Brakos*». B. beidzis tirdzn. skolu Rīgā (1881). Strādāja par rakstvedi un pārvaldnieka mācekli Kokneses muižā (1885—87), par žurnālistu vācu (1890—94), pēc tam latv. burž. presē Rīgā (1898—1901, 1906—08) un Pēterburgā (1901—04).

Pirmās B. publikācijas — stāsti «*Nezāle*» un «*Pērkona negaiss*» (abi 1887), «*Spijēnos*» (1888), novele «*Raudupiete*» (1889) — parādījās periodikā. Daļa to sakopota krāj. «*Pie skala uguns*» (1893). B. pacēla latv. prozu augstākā pakāpē — ievēda lit.-ā jaunus raksturus, sāka apjaust

sab. jaunuma sociālekonomiskos cēloņus. Viņa zemnieki ir pilnasinīgi jaunlaiku cilvēki ar spēcīgām jūtām. 90. gadu beigās periodikā parādījās B. meistarnoveles: «*Salna pavasari*», «*Purva bridējs*» (abas 1898), «*Andriksons*», «*Nāves ēnā*» (abas 1899). Te risinātas jaunas nozīmīgas tēmas — protests pret feodālajām privilēģijām («*Andriksons*»), biedrīkums un kaislīga pieķeršanās dzīvei («*Nāves ēnā*»), parādīti jauni raksturi (skaidra un stipra rakstura sieviete Kristīne «*Purva bridējā*»).

Dramaturģijā B. pirmā luga ir komēdija «*Zagli*» (pirmizr. 1890), taču lielākā nozīme viņa drāmām «*Ļaunais gars*» (pirmizr. 1891), «*Pazudušais dēls*» (pirmizr. 1893), «*Indrāni*» (1904), «*Uguni*» (pirmizr. 1905), «*Sestdienas vakars*» (sarakst. 1908), kā arī dzīvespriekša pilnāji komēdijai «*Skroderdienas Silmačos*» (pirmizr. 1902). Tās ir pirmās latv. lugas, kas ieņem redzamu vietu arī pad. t-ru repertuārā. Galv. pozitīvie varoņi B. dramaturģijā, tāpat kā prētojis, ir lauku darba cilvēki. B. rakstījis arī dzejoļus — gan liriskus, gan humoristiski satīriskus (ps. Grāvracis, Puliers). B. galvenā tēma — zemnieku dzīve, visvairāk sadzīves motīvi. Šīs tēmas risinājumā atklājas viņa daiļrades humānisms un psiholoģiskais dziļums, ieskanas nozīmīgi sabiedriski toņi: naudas varas un budžu morāles kritika, laukstrād. smagās dzīves tēlojums. Tā viņa daiļradē ienāk kritizētāja realisma elementi. B. gan neieklāvēs ne Jaunajā strāvā, ne 1905—07 rev. kustībā, bija tikai vērotājs un līdzjutējs, taču daudz mācījās no progresīvās sab. domas un ar saviem labākajiem darbiem bija tās sabiedrotais. Rakstnieka izaugsmē lieka nozīme bija Jaunās strāvas cīņai par realismu, kā arī cittautu lit.-ai, sākumā vācu, vēlāk krievu klasikai. B. daudz rūpējās par jauno rakstnieku (L. Laicena, J. Jaunsudrabiņa u. c.) audzināšanu. B. darbi tulkoti vairāk nekā 10 valodās — krievu, igauņu, lietuvišu, ukraiņu, vācu, angļu, franču, čehu u. c.

Darbi. Kopoti raksti, 1—8, [A. Vilsona pēcv., K. Egles bibliogr.], R., 1958—60.

Lit. Vilsons A., Latviešu literatūras klasiķis Rūdofs Blaumanis, R., 1956; Rūdofs Blaumanis laika biedru atmiņās, R., 1962. A. Vilsons

Lielajā "Latvijas Padomju Enciklopēdijā" 2 (1982), 58-59 visumā ir tās pašas ziņas. Blaumanis apzīmēts par "rakstnieku", nekas nav teikts par viņa vecākiem, par darbu tematiku atzīmēts, ka "Darbos attēlojis galvenokārt sava laika latviešu zemnieku dzīvi, *šķiru diferenciāciju un ar to saistītās pretrunas*". Attiecīgajā šķirklī nekas nav minēts par Blaumaņa darbu tulkojumiem citās valodās, toties ir jaunās ziņas par biogrāfisku romānu: "Par R. Blaumaņa dzīvi A. Stankevičs sarakstījis romānu 'No Braku kalna' (1973)".

Jauns ir arī šai enciklopēdijā ievietotais jaunais šķirklis "Blaumaņa memoriālie muzeji", kas dod informāciju gan par Brakiem, gan J. Rozentāla un R. Blaumaņa memoriālo muzeju Rīgā, F. Gaiļa ielā 12, dzīv. 9, kas "Atklāts 1973 latv. gleznotāja J. Rozentāla bij. dzīvoklī un darbnīcā un tai blakus esošajā istabā, kurā 1906. g. un 1908. gada sākumā dzīvoja R. Blaumanis".

Blaumanis Rūdolfs (1863.1.I Ergļu muižā—1908.4.IX Takaharju sanatorijā Somijā, apbedīts Ergļos) — latv. rakstnieks. Beidzis tirdz. sk. Rīgā (1881). Bijis žurnālists dažādos vācu (1890—94) un latv. burž. preses izdevumos Rīgā (1898—1901, 1906—08; 1906. g. laikr. «Latvija» satir. pielikuma «Skaidiena» vad.) un Pēterburgā (1901—04; 1902—03 laikr. «Pēterburgas Avīzes» satir. pielikuma «Purva malā» vad.). Pirmā publikācija — stāsts «Atkalatrasts» (1881, vācu val.). Stāsti un noveles periodikā: «Nezāle», «Pērkonā negaiss» (abi 1887), «Spijēnos» (1888), «Raudupiete» (1889), krāj. «Pie skala uguns» (1893). Darbos attēlojis gk. sava laika latv. zemn. dzīvi, šķiru diferenciāciju un ar to saistītās pretrunas. Atveidojis psiholoģiski spēcīgus raksturus.

Dailradē pārsvarā demokr., humān. un patriot. tendences; Δ izaugsmē liela nozīme Jaunās strāvas cīņai par reālismu, kā arī cīņai tautu klasiskās lit. mantojuma apgūšanai. Viens no izcilākajiem realīstiem latv. lit-ā. Augstāko meistarību prozā sasniedzis 90. gadu b. novelēs «Salna pavasaris», «Purva bridējs» (abas per. 1898), «Andriksons», «Nāves ēnā» (abas per. 1899). Pirmā luga — komēdija «Zagli» (1891, t-rī 1890). Latv. dramaturģijā jaunu attīstības pakāpi iezīmē Δ drāmas «Launais gars» (1892, t-rī 1891), «Pazudušais dēls» (grām. un t-rī 1893), «Indrāni» (grām. un t-rī 1904), «Uguni» (1906, t-rī 1905), «Sestdienas vakars» (1909, t-rī 1908), kurās risinātas sociālas un psihol. problēmas, un komēdijas «Trīnes grēki» (1891, t-rī 1896), «No saldenās pudeles» (grām. un t-rī 1901), «Skroderdienas Silmačos» (grām. un t-rī 1902). Latv. pad. t-ros iestudētas Δ lugas, arī viņa darbu dramatisējumi: «Salna pavasaris» (1963), «Velniņi» (1969), «Īsa pamācība milēšanā» (1973). Nozīmīga ir Δ intīmā, sabiedriski politiskā, prātnieciskā, humoristiski satir. dzeja. Krit. rakstos risināti svarīgi ētiskas un estētiskas jautājumi. Par R. Blaumaņa dzīvi A. Stankevičs sar. romānu «No Braku kalna» (1973). 1959 Madonas raj. «Brakos» izveidots Δ memoriālais muzejs. Att.

D. Kop. t. 1—8. R., 1958—60 [lit.].

L. Viļsons A. Latviešu literatūras klasiķis Rūdolfs Blaumanis. R., 1956; Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņas. R., 1962.

Ārzemju enciklopēdijās, it īpaši tad, ja tās nav pārāk plašas, cittautu kultūras darbiniekiem nevar paredzēt daudzas rindas; reizēm šķirklim atļauto vārdu skaits ir tik ierobežots, ka ļoti īsi jāpasaka tikai vissvarīgākā informācija, kas būtu jāzina enciklopēdijas lietotājam.

SOMIJAS enciklopēdijā "Otavan Iso Tietosanakirja Encyclopaedia Fennica" 1 (Helsinkos 1961), 1302 Blaumanim piešķirts īss atsevišķs šķirklis, uzsverot viņa saikni ar Somiju: viņš ir "latviešu rakstnieks, miris Somijā", un 1923.gadā somiski tulkotas viņa noveles (par tulkojumiem citās valodās ne vārda). Viņa darbi raksturoti kodolīgi: noveles un drāmas meistars, ar savdabīgu stilu un psiholoģisku analīzi.

Blaumanis (Bl a u m a n), R u d o l f s (1862-1908), latv. kirjailija, k. Suomessa. Latv. novellistiikan perustaja ja sen etevimpiä edustajia, Latvian parhaita draamakirjailijoita. Ottanut teostensa aiheet talonpoikaisväestön elämästä. Niille on ominaista sujuva, yksinkertainen tyyli ja kansan sielunelämän syvälinen erittelytaito. Suomeksi on ilmestynyt «Novelleja» (1923).

Toties krietni bagātīgas ziņas par Blaumani sniedz lietuviešu enciklopēdijas - gan Amerikā, gan Lietuvā izdotās. "Lietuvių enciklopedija" (1954 Bostonā) min Blaumanim ne vien parasto priekšvārdu "Rūdolfs", bet arī pārējos - "Kārlis Leonīds". Rakstībā latviešu vārdos daudz iespiedumkļūdu; tipogrāfijai trūcis latvisko garumzīmju un dažu citu burtu. Toties vērtīgas ir ziņas par Blaumaņa noveļu un drāmu tulkojumiem lietuviešu valodā, atzīmējot

arī tulkotāju vārdus:

- Šalna pavasarī - J. Paleckis 1924
Andriksonas - J. Paleckis 1930
Mirties šešēlyje J. Paleckis 1930
Piktoji dvasia - S. Tarvydas 1933
Indranai - A. Domantas Sakalauskas 1931.

Te pieminēta arī bērnu luga "Pamāte" 1908, ko neatzīmē citas enciklopēdijas.

Blaumanis Rudolfas (Karlis Leonids; 1863—1908) latviņu rašytojas. 1872—1876 B. mokēsi Uogrēje, vēlīau baigē prekybos mokvklā Rygoje ir 1881 omē tarnauti kontoje. Tuo metu pradējo rašyti pirmšias apysakas vokiečiu kalba. Paskīau grīžo i Brakus pas tėvus ir čia dirbo ūkio darbus. 1889 stojo Zeitung für Stadt und Land redakcijon. Nuo 1893 atsidējo tik latviņu literatūrai, gyvendamas čia Rygoje, čia tėviškēje. 1898 Dienas Lapa redakcijoje. 1901 Petrapiļyje. Peterburgas Avizes pradžioje humoristinio, vēlīau viso literatūrinio skyriaus redaktorius. Grīžes Latvijon, parašē žymiausius savo kūrinis. 1906 redagavo laikrašti Latvija, bet, besiplečiant džiovai, buvo priverstas išvykti i tėviškę, netrukus i Suomija, kur ir mirē. B. savo raštuose daugiausia vaizdavo senosios latviņu valstiečių kartos pasauli. Nesiekdamas jokių idėjinių ar moraliųjū tendencijų, B. grynuose meno vaizduosē įkūnijo to pasaulio ryškiuosius tipus ir įvykius.

Ankstyvesnieji B. kūriniai pasirodē 1893 rinkinyje Pie skala uguns. Vēlīau parašy-

R. Blaumanis

tos novelēs: Romeo un Julija 1907, Dančis pa trim 1908, Šalna pavasari (liet. vertē J. Paleckis — Šalna pavasarī 1924), Purva bridejs, Baltais 1906. Parašē ligi 50 novelių, jų tarpe ir Andriksons 1899 (liet. vertē J. Paleckis 1930), Naves ena (liet. Mirties šešēlyje, vertē J. Paleckis 1930). B. parašē ir daug draminių kūrinų: Zagl i 1891, L'aunais gars 1892 (liet. Piktoji dvasia; vertē S. Tarvydas 1933), Pazudušais delis 1893, Potivara nams 1897, Indrani 1904 (liet. Indranai, vertē A. Domantas Sakalauskas 1931), Uguni 1906, Sestdienas vakara 1909, vaikų pjesē Pamate 1908; komedijos Zelta kupris 1895, Trines grekl 1897, No saldenas pudeles 1901, Skroderdienas Silmačos 1902. Liko nebaigtos penkiapėdžiū jambu rašytos dramos: Genoveva išsp. 1908) ir Dzivis ūdens (išsp. 1914). B. pirmieji eilėraščiai pasirodē 1908 drauge su A. Niedros eilėraščiais rinkinyje Cel'a malā.

P. Zalite R. Blaumanis 1923.

LIETUVĀ 1977.gadā izdotajā "Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija" II, 187-188 arī koncentrē uzmanību ap Blaumaņa darbu tulkojumiem lietuviski, gan neatzīmējot tulkotājus. Tulkoto darbu nu jau ir vairāk ; gada skaitlis par "Andriksonu" nesaskan ar to, kas dots Amerikas enciklopēdijā. Atzīmētie tulkojumi ir : Raudupienē 1933, Salna pavasarī 1924, Purvo braidžiotojas 1957, Andriksonas 1932, Mirties šešēlyje 1932, Vagys 1909, Siuvēju dienas Silmačiuose 1936, Piktoji dvasia 1908, 1933, Sūnus palaidūnas 1939, Indranai 1931.

Blaumaņa darbu īpatnības noraksturotas īsi, bet trāpīgi: tajos notēlota lauku dzīve, nosodīta naudas vara, atklāts lauku ļaužu dvēseles skaistums, dzīvīgums, asprātība.

BLĀUMANIS Rūdolfs [1863.1.1 Ergliuose — 1908.IX.4 Takahariuje (Suomijā)], latvių rašytojas. Parašē prozas, dramaturģijas ir poezijas (lyrinių ir satyrinių) kūrinii. Žymiausi apsakymai — „Raudupienė“ (1889, liet. 1933), „Salna pavasarī“ (1898, liet. 1924), „Purvo braidžiotojas“ (1898, liet. 1957), „Andriksonas“ (1899, liet. 1932), „Mirties šešēlyje“ (1899, liet. 1932), komedijos — „Vagys“ (1890, liet. 1909), „Siuvēju dienas Silmačiuose“ (1902, liet. past. 1936), dramos — „Piktoji dvasia“ (1891, liet. 1908, 1933), „Sūnus palaidūnas“ (1893, liet. past. 1939), „Indranai“ (1904, liet. 1931), „Ugnyje“ (1905), „Seštadienio vakaras“ (1907). Δ kūriniiuose vaizduojamas kaimo gyvenimas, smerkiama pinigų valdžia, atskleidžiamas liaudies žmonių dvasinis grožis, gyvybingumas, sąmojis. Δ — vienas žymiausių latvių realistų. Liet. scenoje Δ dramos („Siuvēju dienas Silmačiuose“, „Sūnus palaidūnas“, „Indranai“) statomos nuo 1910. Pav.

R: Mirties šešėly, K., 1932; Salna pavasarj, V., 1957; Vyndedzese greit vestuvės, V., 1969; Kopoti raksti, sėj. 1—8, R., 1958—60.

L: A. Viļsons, Latviešu literatūras klasiķis Rūdolfs Blaumanis, R., 1956.

IGAUNIĀS enciklopēdijās Blaumanis ar atsevišķu šķirkli uzņemts visās, un tur savukārt informācija sakoncentrēta ap tulkojumiem igauņu valodā.

Tā "Esti entsüklopeedia" I (1932 Tartu) 1048.slejā par

Blaumani teikts tikai, ka viņš latviešu rakstnieks, nepieņemot ne viņa vecākus, ne dzimšanas un miršanas vietu. Toties uzzinām par viņa darbiem, kas tulkoti igauņiski: Raudupi perenaine 1924, Surma varjus (= Nāves ēnā) 1928, Andrikson 1928, Kadunud poeg (= Pazudušais dēls) 1902, Magusast pudelist (= No saldenās pudeles) 1907. Atzīmēts arī, ka Blaumanis sākumā rakstījis vāciski.

Blaumanis, Rudolfs, lāti kirjanik, * 1863, † 1908; kirjutas alul saksa keeles ja oli ajalehe „Zeitung für Stadt u. Land“ toimetuse liige, hiljemini toimetas ajalehti „Dienas Lapa“ (1898) ja „Latvis“ (1906). B. on kirjutanud realistlikke küla- jutte, menukaid draamasid, komöödiaid, humoreske ja luuletisi; neist on paljud eestindatud. Tähtsamaina mainitagu juttudest: „Sooskäija“ (1898), „Raudupi perenaine“ (1899, e. k. 1924), „Surma varjus“ (1899, e. k. 1928), „Andrikson“ (1899, e. k. 1928), „Võõrasema“ (1908); näidendeist: „Kadunud poeg“ (1893, e. k. 1902), „Potivari majas“ (1897), „Triine patud“ (1897), „Magusast pudelist“ (1901, e. k. 1907), „Rätsepad Sillamatsil“ (1902), „Indrani“ (1904), „Tules“ (1906).

R. Blaumanis.

1968.gadā "Eesti Nõukogude Entsüklopeedia" (Tallinā) pievieno pārskatam vēl citus (pēc 1928.gada) tulkojumus: Indrāni 1929, Rätsepad Sillamatsil 1938; arī Paha vaim (= Ļaunais gars) 1910, minot arī dažus, salīdzinot ar agrāko enciklopēdiju, atšķirīgus gada skaitļus. Apmēram to pašu informāciju sniedz arī 1985.gada izdevums, vienīgi nedaudz papildinot sarakstu ar tulkojumiem igauņu valodā.

Blaumanis, Rūdolfs (1. I 1863 — 4. IX 1908), läti kirjanik. B. on silmapaistvamaid realiste läti kirjanduses. Avaldanud jutustusi ja novelle külaelust, menukaid draamasid ja komöödiaid, humoreske, poliit. satiiri ja luuletusi. Ta esimeseks eri raamatuna ilmunud teoseks oli E. Vilde vahendusel eesti keeles avaldatud «Õlest katuse all» (1892). T.: novellid «Raudupi perenaine» (1889, e. k. 1892), «Kevadised hallad» (1898, e. k. samanim. valikkogus 1960), «Andriksons» (1899, e. k. 1928), «Surma varjus» (1899, e. k. 1928); draamad «Paha vaim» (1892, e. k. 1910), «Kadunud poeg» (1893, e. k. 1902), «Indrāni» (1904, e. k. 1929), «Tules» (1906), komöödia «Rätsepad Sillamatsil» (1902, e. k. 1938). ▶

Blaumanis, Rūdolfs (1. I 1863 — 4. IX 1908), läti kirjanik. Avaldanud jutustusi ja novelle külaelust, menukaid draamasid ja komöödiaid, humoreske, pol. satiiri ja luulet. B. on silmapaistvamaid läti realiste, tema looming käsitleb oma aja ja inimhinge vastuolusid. B-e varaseim rmt. on eesti keeles ilm. jutustuskogu «Õlest katuse all» (1892, E. Vilde tõlge). T.: novellid *Raudupi perenaine* (1889, e. k. 1892), *Kevadised hallad* (1898, e. k. samanim. valikkogus 1960), *Andriksons* (1899, e. k. 1928) ja *Surma varjus* (1899, e. k. 1928), näid-d *Paha vaim* (1892, e. k. 1910), *Kadunud poeg* (1893, e. k. *Arakaranud poeg*, 1902; e. l. 1967), *Indrāni* (1904, e. k. 1929, e. l. 1923, 1941), *Tules* (1906) ja *Rätsepad Sillamatsil* (1902, e. k. 1938, e. l. 1925, 1977). ▼

ZVIEDRIJAS enciklopēdijas līdz šim tikpat kā pilnīgi ignorējušas latviešu rakstniekus un māksliniekus; atsevišķa šķirkļa par Blaumani tur nav.

Toties NORVĒGIJAS "Aschenhoug og Gyldendals Store Norske Leksikon" (1986 Oslo) dod ļoti koncentrētus, bet precīzus datus: Blaumanis ir latviešu rakstnieks, reprezentē Latvijas klasiku literatūru, rakstījis, bez lirikas, galvenokārt lugas un noveles, kurās dod vienkāršo cilvēku dzīves reālistisku tēlojumu.

Blaumannis, Rudolfs, 1863–1908, latvisk forfatter. Han representerte Latvias klassiske litteratur og skrev, foruten lyrikk, hovedsakelig skuespill og noveller hvor han gir realistiske skildringer av enkle menneskers kår.

VĀCIJĀ ziņas par Blaumani atrodamas gan vispārēja rakstura enciklopēdijās, gan speciālajos Vācijā publicētajos literatūrzinātnes leksikonos.

"Meyers enzyklopädisches Lexikon" (1972 Mannheim/Wien/Zürich) 318.lpp. veltī negaru šķirkli. Atšķirā no citām enciklopēdijām, te norādīta Blaumaņa uzvārda pareizā latviskā izruna (ar uzsvaru l.zilbē un ar divskani). Precizēta dzimtā Ērgļu pagasta atrašanās vieta Vidzemē (Livland). Starp galvenajiem darbiem atzīmēti tikai ne-
daudzi - Pazudušais dēls, Nāves ēnā, Indrāni un Ugunī, norādot arī, ka Nāves ēnā un Indrāni tulkti vāciski.

Blaumanis, Rudolfs [lett. 'blaymanis]. * Ērgļi (Livland) 1. Jan. 1863. † Takaharju (Finnland) 4. Sept. 1908, lett. Schriftsteller.

Vertreter der klass. lett. Literatur; schrieb außer Lyrik v. a. Dramen und Erzählungen, in denen er die Probleme bes. der einfachen Menschen seines Volkes realist. darstellt.

Hauptwerke: Pazudušais dēls (= Der verlorene Sohn, Dr., 1893). Im Schatten des Todes (E., 1899; dt. 1921). Die Indrans (Dr., 1904; dt. 1921), Ugunī (= Im Feuer, Dr., 1905).

Apmēram tas pats teikts arī 1987.gadā Manheimā izdotajā "Brockhaus Enzyklopädie" 19.pārstrādātajā izdevumā. Turpretim daudz vairāk informācijas ir vāciski publicētajās literārajās enciklopēdijās.

"Kleines literarisches Lexikon" (Bern & München ¹1947) kā jaunu, citur neizceltu faktu piemin to, ka Blaumanis tulkojis vācu un krievu dzeju latviski.

Blāumanis, Rudolfs, lettischer Dichter, 1863–1908, * auf dem Gutshof Ērgļu (Livland), † in Takaharju (Finnland), besuchte die Handelsschule in Riga, erlernte die Landwirtschaft auf dem Gut zu Koknese, war dann bis 1904 als Redakteur der Zeitung *Dienas Lapa* (Tagblatt) tätig, ging 1908 nach Finnland, wo er an Tuberkulose starb. B. ist ein Klassiker der lett. Lit., dessen dichter. Schaffen sehr vielgestaltig war: Epik, Dramatik u. Lyrik. Er pflegte besonders die realist. Erz., die er ganz in den Dienst des lett. Volkslebens stellte. Erwähnt seien *Pie skala uguns* (Beim Kienspanlicht), 1893, *Purva bridējs* (Durch den

Sumpf, die Sumpfwanderer), 1899, *Pērkona negaiss* (Gewitter) u. seine bekannteste Erz. *Nāves ēna* (Im Schatten des Todes), 1899, in der er das Antlitz des Todes darstellt, der jeden in Seenot ringenden Mann zur Preisgabe seines eigenen Ichs nötigt. Von den Dramen seien hervorgehoben *Pazudušais dēls* (Der verlorene Sohn), 1893, *Indrāni* (Die Indrans), 1904, sowie *Uguni* (Im Feuer), 1905 – eine Dramatisierung von *Purva bridējs*. B. bevorzugte den Generationskonflikt u. gesellschaftl. Probleme; seine Gestalten, schlichte Menschen der lett. Heimat, sind in ihrer Tragik von allgemein menschlicher Symbolik. Das Gedichtbändchen *Cela malā* (Am Wegrand), 1900, u. vor allem die Ballade *Tālavas taurētājs* (Der Trompeter von Tālava) sowie einige Nov.n u. Dramen dienten vielen jüngeren Dichtern zum Vorbild. B. übersetzte auch dt. und russ. Dichter ins Lettische. Ausg.: Kopoti raksti, 12 Bde., Riga, 1923–27; 4 Bde., 1941; 5 Bde., 1952.– Übers.: *Sumpfwanderer*, E. Thomas, in *Stimmen der Völker*, 1949. *Die Indrans*, Riga, o. J. *Im Schatten des Todes*, in *Ostland*, 1943.

Jo sevišķi atzinīgs novērtējums, pat superlatīvos, ir "Lexikon der Weltliteratur" (1963 Stutgartē), 172.lpp., kur Blaumanis minēts kā daudzpusīgs latviešu literatūras klasiķis, izcils reālists drāmatīķis un novelists, ļoti veiksmīgs cilvēcisko problēmu, sevišķi paudžu un sabiedrisko konfliktu attēlotājs; blakus vitālam humoram dziļa nenovēršama traģika, kas, īpaši drāmās, lieliski kāpināta.

Blaumanis, Rūdolfs, lett. Dichter, 1. 1. 1863 Eŗģi Lettl. – 4. 9. 1908 Takaharju, Finnland; Sohn e. Kochs. 1872–81 Schulen in Ogre und Handelsschule Riga, Landwirtschaftseleve auf Gut Koknese, Journalist ebda., bis 1904 Redakteur der Zeitung "Dienas Lapa"; ab 1908 in Finnland; starb an Tbc. – Vielseitiger klass. Autor der lett. Lit. Hervorragender realist. Dramatiker und Novellist. Sehr geschickte Darstellung menschl. Probleme, bes. Generations- u. gesellschaftl. Konflikte. Neben vitalem Humor tiefe unabwendbare Tragik, die vor allem in den Dramen großartig gesteigert wird.

IV: Ļaunais gars, Dr. 1890; Zagļi, K. 1891; Pie skala uguns, Nn. 1893; Pazudušais dēls, Tr. 1893; Trīnes grēki K. 1897; Purva bridējs, Nn. 1898; Nāves ēnā, N. 1899; Cela malā, G. 1900; No saldētās pudeles, K. 1901; Skroderdienas Silmačos, K. 1902; Indrāni, Tr. 1904; Uguni, Dr. 1906; Sestdienas vakars, Dr. 1909. – Kopoti raksti (GS) XII 1954–57.

L: P. Zālīte, 1923; P. Ērmanis, 1923; A. Birkerts, 1935.

Runājot par citām ģermāņu valodām, jāatzīmē interese par Blaumani NĒDERLANDE. Divās turienes enciklopēdijās atrodami šķirkļi, gan ne visai plaši.

"Grote Nederlandse Larousse Encyclopedie"5 ('S-Gravenhage), 195. lpp. lasāms:

BLAUMANIS (Rudolfs), Lets schrijver (Ergli 1863 - Finland 1908). Hij schreef realistische verhalen, toneelstukken en romans over het dorpsleven in Lettland. Zijn bekendste romans zijn In Spijene (1888) en Lentevorst (1898) en zijn bekendste drama's Indrani (1904) en In het vuur (1905).

"Grote Winkler Prins Encyclopedie in twintig delen"(1971 Amsterdamā) gan nenosauc atsevišķus Blaumaņa darbus, bet atzīmē piecdesmitajos gados izdotos Kopotos rakstus un atsaucas uz P. Zālītes un A. Birkerta apcerējumiem kā avotiem:

BLAUMANIS, Rudolfs (Ergli 1 jan. 1863 - Takaharju, Finland, 4 sept. 1908), Lets schrijver, was journalist en tot 1904 redacteur van het dagblad *Dienas Lapa*. Hij schreef gedichten, toneelstukken en novellen, die blijk geven van inzicht in menselijke verhoudingen en gevoel voor humor, naast een tragisch levensbesef.

Wrk.: Kopotiraksti (= Verzamelde werken, 12 dln., 1954-1957).
Lit.: P. ZALĪTE, R. Blaumana darbi un nozīme literatūrā (1923);
A. BIRKERTS, R. Blaumana biogrāfija (1935).

No s l ā y u zemēm mūs var interesēt vispirms jau tas, ko krievu lasītāji varēja uzzināt par Blaumani PADOMJU SAVIENĪBAS enciklopēdijās.

Blaumanim ir gan veltīti atsevišķi šķirkļi, bet tur sniegtās ziņas un vērtējums vietām būtiski atšķiras no tā, kas atrodams citu zemju izdevumos.

Pirmkārt, pēc krievu tradīcijas tiek minēts arī tēvavārds: Blaumanis ir Matīsa dēls (Matisovič).

1961.gada " Enciklopediķeskij slovar" nosaukti pavisam nedaudzi Blaumaņa darbi: Pie skala uguns, Spījēnos, Ļaunais gars, Ugunī.

Turpretim 1970.gada "Bolšaja sovetskaja ēnciklopedija"

sniedz jau krietni garāku darbu sarakstu. Ja iepriekšējā enciklopēdijā uzvārda krieviskā forma bija "Blauman", tad šajā tā ir "Blaumanis" (rakstīta ar kirilliskiem burtiem), un ar akcenta zīmi norādīta arī vārda latviskā izruna ar uzsvērtu pirmo zilbi. Teksts informē, ka rakstnieks dzimis "pavāra ģimenē" un ka "Viņa politiskā satīra vērsta pret Baltijas vācu muižniekiem, kulakiem, pret cara patvaldību".

Jaunas ziņas, kas te nāk klāt, ir par tulkojumiem krievu valodā: iznākusi ir Blaumaņa darbu Izlase (Maskavā 1959), Drāmas (arī Maskavā 1959), Salna pavasarī (Rīgā 1966). Atrodam arī norādi uz literatūras avotiem: A. Vilsons, Latviešu literatūras klasiķis Rūdolfs Blaumanis (Rīgā 1956) un Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās (Rīgā 1962).

1961

БЛАУМАН, Рудольф Матисович (1863—1908), латышский писатель. Сб. рассказов «При свете лучины», 1893, новеллы «В Спиепах», 1888, и др., драмы «Злой дух», 1891, «В огне», 1905, и др. посвящены жизни латыш. деревни. Выступал как сатирик.

1970

БЛАУМАНИС Рудольф Матисович (1.1. 1863, усадьба Эргли Лифляндской губ., — 4.9.1908, санаторий Такахарю, Финляндия), латышский писатель-реалист. Родился в семье повара. Окончил коммерч. школу в Риге (1881). Лит.

деятельность начал в 1887. Глубоко отразил жизнь латыш. крестьянства. Автор рассказов и новелл — «Сорная трава» (1887), «Гроза» (1887), «В Спиепах» (1888), «Радупиете» (1889), «Весенние заморозки» (1898), «В трясине» (1898), «Андриксон» (1899), «В тени смерти» (1899). Б. принадлежат комедии «Воры» (1890), «Грехи Трины» (1896), «Портные в Силмачах» (1902); драмы «Злой дух» (1891), «Блудный сын» (1893), «Индраны» (1904), «В огне» (1905), «Субботний вечер» (1907). Б. выступал и как поэт-лирик, и как сатирик. Его политич. сатира направлена против прибалтийско-нем. помещиков, кулаков, против царского самодержавия. Б. разоблачал власть денег, изображал духовную красоту человека труда. Портрет стр. 415.

Соч.: Копоти raksti, sēj. 1—8, Rīga, 1958—60; в рус. пер.— Избранное, М., 1959; Пьесы, М., 1959; Весенние заморозки, Рига, 1966.

Лит.: Vilsons A., Latviešu literatūras klasiķis. Rūdolfs Blaumanis, Rīga, 1956; Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās, Rīga, 1962.

Apmēram tas pats atkārtots angļiski "Great Soviet Encyclopedia" 3.sējumā, 362.lpp.:

BLAUMANIS, RUDOLFS MATISOVICH. Born Jan 1863, in the estate of Ergli, in Lifland Province; died Sept 4 1908, at Takaharju Sanatorium, Finland. Latvian realist writer. Born into the family of a cook.

Blaumanis graduated from commercial school in Riga in 1881. His literary career began in 1887. He profoundly expressed the life of the Latvian peasantry. He wrote the stories and novellas *Weeds* (1887), *Thunder* (1887), *In Spring* (1888), *Raudupiete* (1889), *Spring Frosts* (1898), *In the Quagmire* (1898), *Andriksons* (1899), *In the Shadow of Death* (1899). Blaumanis' comedies include *The Thief* (1890), *Trina's Sins* (1896), and *Tailors in Silmačos* (1902). His dramas include *The Evil Spirit* (1891), *The Prodigal Son* (1893), *Indrān* (1904), *In the Fire* (1905), and *Saturday Evening* (1907). Blaumanis wrote both as a lyric poet and as a satirist. His political satires are directed against the Baltic German landowners and kulaks and against tsarist autocracy. Blaumanis exposed the power of money and portrayed the spiritual beauty of human labor.

WORKS

Kopotī raksti, vols. 1-8. Riga, 1958-60.

In Russian translation:

Izbrannoe. Moscow, 1959.

P'esy. Moscow, 1959.

Vesennie zamorozki. Riga, 1966.

REFERENCES

Vilsons, A. *Latviešu literatūras klasiķis: Rūdolfs Blaumanis*. Riga, 1956.

Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās. Riga, 1962.

POLIJĀ "Wielka Encyklopedia Powszechna PWN" 1 (1962 Varšavā) dod tās pašas īsās informatīvās ziņas, bet pievieno piezīmi arī par "Tālavas taurētājā" pausto tēvzemes mīlestību.

BLAUMANIS [blāumanis] RŪDOLFS, ur. 11 1863, zm. 4 IX 1908, lot. pisarz, dramaturg i poeta; zasiņņal jako twōrcza lot. noweli realistycznej (*Nezāle* 1887, *Raudupiete* 1889, *Nāves ēnā* 1899); jego dramaty osnute są na tle życia chłopōw; do najbardziej znanych należą komedie: *No saldenās pudeles* (1901) i *Skroderdienas Silmačos* (1902); B. piśal rōwnieź wiersze, w których występował przeciwko burżuazji rodzimej i niem. oraz głośił miłość ojczyzny (*Tālavas taurētājs* 1903).

Pavisam īsas ziņas ir DIENVIDSLĀVIJAS "Enciklopedija leksikografiskog zavoda" 1 (1966 Zagrebā) 416.1pp.
No Blaumaņa darbiem konkrēti minēti tikai "Spījēnos", "Raudupiete" un "Andriksons".

BLAUMANIS, Rudolfs (1863—1908), latv. pisac. U pripovijestima i novelama realistički prikazuje život latv. sela (*Spījenos*, *Raudupiete*, *Andrikson*), a u humoreskama i satirama kritizira buržoasko društvo. Pisao drame: (*Launais gars* *Zli duh*, *Uguni U ognju*) i dr.

Tikpat skopi par Blaumani informē ČEHOSLOVĀKIJAS "Příruční slovník naučný" 1 (1962 Prágā), kur pieminēta gan čehiski izdotā Blaumaņa darbu izlase "Smrt na kře" 1959.

Blaumanis Rudolf, 1863—1908, lotyšský spisovatel, autor povídek a dramát z vesnického prostředí (*V ohni*, 1906; čes. výbor povídek *Smrt na kře*, 1959).

blavor, *Ophisaurus apodus*, veliký slepýšovitý ještěr, vyskytuje se v již. Evropě a v Asii.

R o m ā ņ u zemēs interese par latviešu rakstniecību bijusi niecīga. Izņēmums ir Itālija.

FRANCIJĀ "Grand Dictionnaire Encyclopédique Larousse" 2 (1982 Parīzē) gan dod īsas rindas par Blaumani, atkārtojot citur lasīto viņa darbu tematiku kā "zemnieku dzīves tēlojumu un naudas varu":

BLAUMANIS (Rudolfs), écrivain letton (Ergli 1863 - Takahariu, Finlande, 1908). Fils de domestiques, journaliste lié aux cercles marxistes, il publie des récits réalistes (*Mauvaise Herbe*, 1887; *Raudupiete*, 1889; *le Marais*, 1898) et des drames (*le Fils prodigue*, 1893; *le Nouveau Maître*, 1904) peignant les paysans pauvres et dénonçant le pouvoir corrupteur de l'argent.

Toties ITĀLIJĀ "Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti" gan jau 1930.gadā, gan 1950.gadā veltī Blaumanim vairāk uzmanības, sakopojot tur vispusīgu informāciju. Itāļu enciklopēdija laikam ir arī vienīgā, kas par Blaumani min tikai dzimšanas un miršanas gadus, bet ne vietas, un kas neraksturo viņu par "pavāra dēlu", bet toties racionāli izmanto telpu, dodot ziņas par viņa darbu skaitu dažādajos žanros, darbu tematiku un stilu. Atzīmēti ir arī Blaumaņa darbu tulkojumi vācu un angļu valodā.

Starp ārzemju enciklopēdijām "Enciclopedia Italiana" ir oriģinālākā, un aiz sniegtajām ziņām jūt enciklopēdijas darbinieku kompetenci *tieši* pazīt apceramo vielu.

BLAUMANIS, RUDOLFS. – Novelliere, il più grande forse, certo il più famoso della Lettonia, nato nel 1861, morto nel 1908. Scrisse molto (quaranta racconti e romanzi, quattordici opere teatrali e numerosissime poesie). D'origine contadina, il B. ritrasse soprattutto la vita della campagna lettone, ma conferendole un valore universale. Temperamento sereno, portò nell'arte una grande misura anche dove, come nei lavori teatrali, è l'elemento drammatico quello che predomina. A differenza della maggior parte degli scrittori lettoni, poco si occupò di problemi sociali e politici, interessandosi piuttosto ai problemi di vita quotidiana dei contadini, da lui osservati con spirito contemplativo. Tra i suoi drammi, *Indrani* (Gli Indiani), è stato rappresentato anche all'estero con buon successo. Molti suoi racconti e lavori teatrali sono stati tradotti in tedesco dallo stesso autore: *Novellen*, Riga 1921; *Durch den Sumpf*, raccolta di novelle, Riga 1822; *Die Indras*, *Drama aus dem Lettischen Volksleben*, Riga 1921. In inglese la raccolta: *The Builders of New Rome and other Lettish Tales*, Londra 1924 (contiene tre racconti di B.). E. L. G.

Tas pats teksts atkārtots 1950.gada izdevumā.

Par latviešu gleznotāju *JANI ROZENTĀLU* enciklopēdijās atklājas cita aina. Retā kādā ārzemju enciklopēdijā viņam veltīts atsevišķs šķirklis.

No latviešu enciklopēdijām plašākais apskats dots 1938./1939. gadā Rīgā publicētajā "Katviešu Konversācijas Vārdnīcā" 18. sējumā 36757-36763, kur pievienots arī plašs saraksts par apcerēm, kas skar Rozentālu, tāpat arī labs skaits ilustrāciju.

Rozentāls Janis, 1866—1916, gleznotājs, dz. 18. 3. Saldus Behros kā kalēja dēls, mācījies Saldū Krauzes privātskolā un Kuldīgas apr. skolā. 1880 aizbrauca uz Rīgu, bij Reimera veļas veikalā izsūtamais zēns, tad švarca koncertu dārzā bufetes puika, pēc tam kādā pārtikas preču veikalā un beidzot iestājās par mācekli pie krāsotāju meistara Celeviča par mācekli. 1885 R-u uzņēma zeļļa kārtā. Zeļļa darbs bijis meistara Celeviča portrets. 1885—88 R. mācījies amatniecības skolā pie O. Felsko (sk.). 1888 skolas darbu apskatē Pēterburgas mākslas akadēmijā R-am pie-

sprieda sidraba medaļu. Tai pašā gadā R. iestājās Pēterburgas mākslas akadēmijā kā brīvklausītājs un Austrumā parādījās pēc R-a gleznas «Kad iesim pātaros» Krūmiņa pagatavota litografija. 1891 un 1892 R. akadēmijā dabūja mazās un 1895 2 lielās поощрительныя медали. 1894 R. beidza akadēmiju, iegūdamas par darbu «Pēc dievkalpojuma» 1. šķiras mākslinieka gradu (классный художник I степени). Pēterburgā R. kopā ar Alksni un Valteru lika pamatus arī mākslinieku b-bai Rūķis (sk.). Jau akadēmijas laikā būdams pavasara izstāžu žūrijas loceklis, R. šos pienākumus izpildīja arī vēlāk un uzturējās Pēterburgā līdz 1900, vasarās dzīvodams Kurzemē. 1896 Rīgas Latviešu b-bas zinību komisija R-am piešķīra stipendiju ārzemju ceļojumam, kurā apmeklēja kopā ar Pēteri Ozoliņu (sk., 8.) Somiju un Zviedriju. Tai pašā gadā ko-

pā ar dažiem citiem Rūka biedriem piedalījās Rīgā etnografiskās izstādes laikā rīkotā mākslas izstādē. 1897 K u i n d ž i (sk.) paņēma R-u kopā ar saviem skolēniem līdz ārzemju ceļojumā, apceļojot Vāciju, Franciju un Austriju. 1900 R. apmetās Saldū, kur ierīkoja darbnīcu, bet jau pēc gada pārgāja uz Rīgu. 1902 R. apprecēja somu dziedātāju Elli Forseli. 1905 architektis Pēkšēns savā namā Alberta ielā 12 iekārtoja R-am darbnīcu, kur R. dzīvoja visus Rīgā pavadītos gadus. Kopā ar gleznotāju Borchertu R. sarīkoja vācu Mākslas b-bas telpās savu izstādi, pēc tam rīkodams izstādes 1910 Jelgavā, 1910, 1912 un 1913/14 Rīgā, piedalīdamies arī citās lielākās izstādēs Rīgā un provincē, piem., Koknesē un Majoros un 1905 Tukumā. 1905—06 R. bij pedagogs Blūma mākslas skolā, 1906 atvēra savu studiju, 1906—13 strādāja Rīgas pilsētas mākslas skolā. R. strādājis kā zīmēšanas skolotājs arī dažās Rīgas vidusskolās. 1910 R. izpildīja Rīgas latviešu b-bas fasa-

des gleznojumus. Gleznojumi izpildīti krāsainā cementā ar mozaikas ielikumiem. 1912 R. apceļoja Vāciju, Franciju un Itāliju, 1915 un 1916 piedalījies mākslas izstāžu rīkošanā Pēterburgā un Maskavā, izstādīdams arī savus darbus, no 1915 dzīvoja Somijā, kur mira 26. 12. Brendes salā ar sirdsrieku. 1920 pārvests uz Rīgu un apglabāts Meža kapos. 1917 Somijas valsts muzejā Ateneumā un 1917 un 1918 Strindberga salonnā bij sarīkotas R-a pēcnāves izstādes. Ari vairākās izstādēs

Zviedrijā izstādīti R-a darbi. 1921, 1926 un 1935 bij R-a pēcnāves izstādes Rīgā, 1935 arī Liepājā un Jelgavā. R-a darbi izstādīti arī latvju mākslas izstādēs Stokholmā (1927), Oslo (1935), Helsinkos, Tallinā un Tartū (1936). 12. 1. 1936 R-am atklāja Rīgā pie Pilsētas mākslas muzeja pieminekli, ko veidojis prof. B. Dzenis. Darbi atrodas Rīgā Valsts un Pilsētas mākslas muzejos, Rīgas Pilsētas vēsturiskā muzejā, Rīgas latviešu biedrības fasadē, Liepājas mākslas muzejā, Igaunijas nacionālā

muzejā Tartū, Ārlietu ministrijā, altāra gleznas ir Jaunā Ģertrūdes baznīcā un Jāņa baznīcas sakristejā Rīgā, Dundagas un Stendes baznīcās. R. gleznojis portretus, ainavas, žanrus, strādājis dažādās tehnikās: ilustrējis grāmatas,

pagatavojis vākus, nodarbojies ar litografiju, zīmējis diplomus lauksaimniecības izstādēm, karogus, tepiņus, pagatavojis projektus medaļām, paklājiem, būvju dekorēšanai. Rakstījis arī par mākslu laikrakstos un žurnālos. Akadēmijā R. strādājis Vl. Makovska vadībā, bet jau agri atsavinājies no krievu skolas ietekmes, un viņa diplomdarbs tuvāks somiem nekā krieviem. Somu mākslas meklējumos nacionālā virzienā R. atrada paraugu saviem nacionāliem centieniem, uz ko viņu bij pamudinājis Alksnis. R. ir impresionists, bet izmanto arī šīs mākslas strāvas tehniku simbolistiskiem un dekoratīviem darbiem. R-a darbu saturs l. t. ir no latviešu dabas un dzīves pagātnē un tagadnē. R. ir populārākais

un viens no daudzpusīgākamiem latvju gleznotājiem. R-a un Purviša (sk.) nopelns ir arī tas, ka viņi abi iekaroja Rīgas s-bā māksliniekiem pienācīgu stāvokli. R-a gleznu attēlus sk. 1. sēj. 325. un 326. lp. un 11. sēj. 21667. un 21671. lp. — Lit.: 22. *Jahresbericht d. Gewerbevereins zu Riga* (1888); Austrums 1888 1. nr., 1894 10. nr.; Mājas Viesi Mēnešraksts, 1897 — 875. lp., 1898 — 558. lp., 1899 — 159. lp., 1903 — 720. lp.; Vērotājs, 1903 1. nr.; 1904 6/7. nr., 1905 5. nr.; *Bildende Kunst in d. Ostseeprovinzen*, 1907—09 un

1911—15; Druva, 1912 1., 6. un 10. nr., 1913 4. nr., 1914 2., 4., 5. un 7. nr.; *Domas* 2. nr.; Солнце России, 1915 295 nr.; Taurētājs, 1916 1. nr.; 1917 3/4. nr.; Daugavas kalendars 1918; J. Grete, *Atmiņu drumstalas* (1923); Kaudzītes Matīss, *Atmiņas no tautiskā laikmeta*, II (1924); G. Šķilters, *Atmiņa par Rūķi* (Ilustrēts žurnāls, 1924 10. un 11. nr.); R. Blaumaņa attiecības pret tēloj. mākslām (turpat, 1926 8. nr.); Jaunā Nedēļa, 45. nr., 1926; Перезвоны, 1926 21. nr.; Atpūta 1927 8. nr.; J. R., I

(gleznu reprodukciju kopojums, 1927); J. Silpiņš, *Tautas dzīves tēlojum*; J. R-a un Udra darbos (LMM., 1928 9. nr.); Daugava, 1929 8. nr., 1930 1. nr.; Blaumaņa un Niedras sarakstīšanās ar A. Niedras piezīmēm (1931); V. Lejnicks, J. R. (1936).

Mazāk apjomīgs ir šķirklis "Latvju enciklopēdijā"3 (1953/1955 Stokholmā), kur gan neatrodam bibliogrāfiskas norādes, bet toties īsu un eksaktu Rozentāla mākslinieka atstātības ceļa raksturojumu:

R. iesāka kā Alksņa tautiski reālistiskā virziena turpinātājs. Tad, somu gleznotāju Edelfelta un Gallena ietekmēts, pievērsās tautas teiku tēlošanai, iestrāvots arī no vācu jaunromantiķiem (Beklina, Štuka) un Vīnes secesionistiem. Parīzē saņēma spēcīgus iespaidus no Kurbē, franču impresionistiem un salona portretistiem (Amanžāna). Šos iespaidus R. pārkausēja meklētāja mainīgā, īpatnā veidā, kam pamatā liriska noskaņa, gaišs, rūpīgi izsvērts kolorīts un skaidrs līnēari kompozicionāls izkārtojums.

Rozentāls Janis, 1866—1916, gleznotājs, dz. 18. 3. Saldus pag., kalēja dēls, mir. 26. 12. Somijā. 1920 apglabāts Rīgā, kur 12. 1. 1936 viņam atklāja B.Dzeņa veidoto pieminekli pie Pils. mākslas muzeja. 14 g.

vecumā R. devās uz Rīgu, kur sākumā bij izsūtāmais zēns un māceklis, ko 1885 uzņēma krāsotāju amata zeļa kārtā. 1885—88 mācījās Rīgas amatniecības skolā pie O. Felsko, 1888—94 Pēterburgas MA, ko beidza ar diplomdarbu Pēc dievkalpojuma, kur tēloti tautas tipi. Pēterburgā kopā ar A. Alksni un J.Valteru dib. mākslinieku b-bu Rūķis. 1896 sarīkoja 1. izstādi un ar RLB stipendiju apceļoja Somiju un Zviedriju, bet 1897 kopā ar Kuindži skolniekiem — Vāciju, Franciju un Austriju. 1903—14 dzīvoja Rīgā, kur 1906 atvēra savu studiju un 1906—13 strādāja pils. mākslas skolā.—

R. iesāka kā Alksņa tautiski reālistiskā virziena turpinātājs. Tad, somu gleznotāju Edelfelta un Gallena ietekmēts, pievērsās tautas teiku tēlošanai, iestrāvots arī no vācu jaunromantiķiem (Beklina, Štuka) un Vīnes secesionistiem. Parīzē saņēma spēcīgus iespaidus no Kurbē, franču impresionistiem un salona portretistiem (Amanžāna). Šos iespaidus R. pārkausēja meklētāja mainīgā, īpatnā veidā, kam pamatā liriska noskaņa, gaišs, rūpīgi izsvērts kolorīts un skaidrs līnēari kompozicionāls izkārtojums (sk. att.

pie 673. lap.). Ievērojamas viņa dažādās tehniskās gleznotās virtuozās ģimenes, kas blakus teicamam raksturojumam izceļas kā tīri koloristiski sasniegumi (piem., Pašportrets, Federa, M.Vigneris u.c. portreti). Darinājis altāra gleznas Rīgas Jāņa un Jaunās Ģertrūdes, Dundagas un Stendes baznīcām; gleznojis dažāda veida žanrus un ainavas, parasti ar figūru stafāžu. Dažas gleznas (piem., Princese ar pērtiķi) komerciālu apsvērumu dēļ atkārtojis daudzos variantos.

Strādājis arī kā ilustrators un litografs (ievērojama viņa 5 krāsu litografija Māte ar bērnu) un izpildījis RLB nama fasādes fresku krāsainā cementā ar mozaikas ielikumiem. R. rakstījis par mākslas jautājumiem, un pie viņa mācījušies daudzi nākošās paaudzes gleznotāji — viņš bij viens no ievērojamākiem un populārākiem sava laika māks-

liniekiem. Sarīkojis daudzas izstādes Ljā, Krievijā un Somijā. Darbi Rīgas, Liepājas, Tērbatas muzejos, kā arī daudzās privātās kolekcijās.

"Latvijas PSR Mazā Enciklopēdija" III (1970 Rīgā) nesniedz faktu ziņā nekā jauna, vienīgi dažas ziņas par vēlākām pēcnāves izstādēm, tikai glezņu raksturojumā lieto "sociālistisku" terminoloģiju, piem., gleznās "No baznīcas" un "No kapsētas" ir "objektīvais šķiru noslāņojums laukos".

ROZENTĀLS Janis (1866. 18. III Saldus pag. — 1917. 8. I Somijā) — gleznotājs. Beidzis Pēterburgas Mākslas akadēmijas Sadzīves žanra glezniecības darbnīcu pie V. Makovska (1894). R. ir latv. sadzīves žanra

glezniecības nac. tradīciju izveidotājs, atstājis plašu mantojumu, kurā atspoguļojas gan objektīvais šķiru noslāņojums laukos («No baznīcas» 1894, «No kapsētas» 1895 u. c.), gan vienkāršo darba cilvēku ikdienu («Uz lieveņa» 1896, «Ganu meitas dziesma» 1898, «Pie strautes. Ziemas ainava» 1901, «No darba» 1903 u. c.). R. ir arī viens no ievērojamākajiem latv. portretistiem. Portretā atklājas viņa mākslas humānisms, prasme saskatīt un izcelt būtisko katrā cilvēkā («V. Purvītis» 1897, «Pašportrets»

1900, «Aktrises L. Šteinheiles-Kameņevas portrets» 1901, «Rakstnieka R. Blaumaņa portrets» 1908, «Mākslinieka sievas ģimete» 1911, «Dziedātājas Malvīnes Vignerēs-Grīnbergas portrets» 1916 u. c.). Bieži sadzīves žanrs un portrets tuvinās, sevišķi mākslinieka iemīļotajā mātes un bērna tēmas risinājumā («Zem pilādža. Māte ar meitu» 1905 u. c.). R. gleznoja arī emocionālas, noskaņām bagātas ainavas («Somijas ainava» 1906, «Agrs pavasaris Kurzemē» 1909, «Kapri» 1912 u. c.). Darbojās arī monumentālajā glezniecībā, devis nozīmīgu ieguldījumu grāmatu un lietišķajā grafikā. Daudz rakstīja par mākslas jautājumiem presē, vadīja mākslas nod. «Vērotāji».

R. ievērojami sekmējis latv. reālistiskās glezniecības izaugsmi gan ar savu plašo un daudzpusīgo daiļrades devumu, gan arī ar enerģisko sab. darbību. Pievērsies arī ped. darbam: 1906—14 pedagogs Rīgas pils. mākslas sk., 1906—08 vadīja savu studiju. Pie viņa mācījušies O. Skulme, K. Baltgailis, A. Kronenbergs, I. Zeberīns u. c. Izstādēs piedalījies no 1894. Personālās izstādes 1901 (kopā ar B. Borhertu), 1910, 1913—14 Rīgā. Pēcnāves izstādes 1917, 1918 (Helsinkos), 1935 (Jelgavā un Liepājā), 1920, 1921, 1926—27, 1935, 1944—45, 1951, 1966 (Rīgā).

Lit. Sterns R., Janis Rozentāls, R., [1925]; Skulme U., Lapiņš A., Janis Rozentāls, R., 1954; Janis Rozentāls, [M. Ivanova iev.], R., 1966.

L. Peneze

Gandrīz tas pats, tikai nedaudz īsākā veidā, atkārtojas "Latvijas Padomju Enciklopēdijā" 8 (1986 Rīgā), 467; un apmēram tas pats sakāms par šķirkļiem padomju enciklopēdijās krievu un ukraiņu valodā.

No ārzemju izdevumiem mūs visvairāk var interesēt SOMIJA, kur varētu gaidīt pieminētu Rozentālu. Tā arī ir. Gan "Ota- van Iso Tietosanakirja Encyclopaedia Fennica" 7 (1964 Hel- sinki), gan "Uusi Tietosanakirja" 17 (1964 Helsingi) ie- vietojušas īsus šķirkļus par Rozentālu, dodot mākslinie- ka uzvārdu latviskā rakstībā un (vienā no tām) norādot pareizo izrunu. Tīri dabiski Somijas enciklopēdijas in- formē lasītājus tikai par tiem faktiem, kam sakars ar vi- ãu zemi: Rozentāls kādu laiku dzīvojis Somijā, kur arī miris; viņa portretos attēloti somu cilvēki; Rozentāls precējies ar somu dziedātāju Elliju Forseli.

Rozentāls, J a n i s (1866-1916), latv. taidemaalari. maansa kansallisen maalauksen perustajia. Muutti 1915 suom. puolisonsa, laulajatar Elli Forssellin kans- sa Suomeen. [R. Šterns, J. R. (1925).]

Rozentāls [-zenta:ls], J a n i s (1866—1916), latv. taidemaalari. R. maalasi kansallisia aiheita ja mm. useiden suomalaisten muotokuvia. Puoliso suom. laulajatar Elli Forsell. — Kirjall.: J. Šterns, »J. R.« (1925).

VĀCIJĀ "Das Grosse Duden-Lexikon" 6 (1967 Manheimā) Ro- zentāla priekšvārdu raksta ar -ā-, kaut gan citādi viņš pazīstams ar savu kurzemniecisko variantu "Janis". Dzim- šanas vieta nav norādīta kā "Saldus", bet vācu lasītājam labāk pazīstamajā vāciskajā formā "Frauenburg":

Rozentāls, Jānis, * Frauenburg 1866, † Helsinki 1916, lett. Maler; vorw. in Riga tätig; Begr. einer nat. lett. Malerei; zunächst Rea- list, dann Neigung zum Symbo- lismus; Genrebilder, Porträts, [poet.] Landschaften; auch Litho- graphien und Buchillustrationen.

Turpretim "Meyers Enzyklopädisches Lexikon" 20 (1977) konkretizē Rozentāla dzimšanas vietu kā Bebru muižu, nevis Saldu:

ROZENTĀLS, Jānis /lett. 'ro:zenta:ls/, * Gut Bebri (Kurland) 18.Mārz 1866, † Helsinki 26.Dez. 1916, lett. Maler.

Begründer einer nat. kett. Malerei, schuf v.a. Genreszenen in Landschaften und Porträts, Lithographien und Buchillustrationen.

Daudz vispusīgāks apskats parādījies LIETUVIESU "Lietuvų enciklopedija" Amerikā - 26 (1961 Bostonā), 29. lpp. , kur gan trūkst sīku darbu un gadu norāžu, arī bibliogrāfisku datu, bet dots skaidrs, lietišķs Rozentāla darbības un gleznu raksturojums.

Rozentāls Jānis (1866–1916) latvių dailininkas. Vienas pačių žymiausių savo laikotarpio latvių dailininkų. 1920 jo palaidai buvo atvežti iš Suomijos ir iškilmingai palaidoti Rygos kapinėse, kur R. pastatytas skulptoriaus B. Dzenio paminklas. 1894 R. baigė Petrapilio dailės akad. ir įsteigė latvių dailininkų draugiją Rūķis. Studijas gilino Suomijoje, Švedijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje, Austrijoje. Po šių kelionių susikūrė savitą stilių, susižavėjęs suomių (Eldelfelto ir Galleno), vokiečių romantiko Böcklino ir prancūzų impresionistų kūryba. R. kūryba lyriška, skaidri, rūpestingai suderinta kolorito, linijų kontūruojamos kompozicijos. Gyvi ir įdomūs spalviniai, įvairiomis technikomis atlikti portretai. Pažymėtini taip pat R. bažnytiniai kūriniai: kelių Rygos ir provincijos bažnyčių altorinės kompozicijos. Daug R. kūrinių sukurta liaudies sakmių temomis. R. parodos buvo suruoštos Latvijoje, Suomijoje, Rusijoje ir kt.

J. Rozentals: Autoportretas

Pārskatot visu enciklopēdijās savākto materiālu, varam vispirms secināt, ka Blaumaņa vārds pieminēts plašākā pasaulē nekā viņa draugs Janis Rozentāls. Tā kā cittautu enciklopēdijas vienmēr mēdz izcelt tos momentus, kas attiecīgo mākslinieku saista tieši ar viņu zemi, liekas dabiski, ka Somijas izdevumos Rozentālam ierādīti atsevišķi šķirklī. Gadiem ejot, tomēr arī pašu latviešu enciklopēdijas par Rozentālu raksta skopāk nekā 1938./39.gadā. Turpretim Blaumaņa popularitāte ar gadiem nevis zūd, bet pieaug. It sevišķi viņa darbu tulkojumi palīdz arī citās zemēs iepazīt nezūdošās vispārcilvēciskās vērtības Blaumaņa darbos. Kaut arī enciklopēdiju atkārtotos izdevumos mēdz pārņemt gandrīz vai nemainīgu iepriekšējās publikācijas tekstu, tieši par Blaumani sniegtās ziņas pārdzīvojušas izmaiņas - gan viņa darbu vērtējumā, gan citu informatīvo faktu izvēlē. Tādu būtisku izmaiņu nav par Rozentāli dzīvi un darbiem. Ir interesanti salīdzināt, cik dažādi enciklopēdijās - dažādās zemēs un dažādos laikos - pieminēti (vai nav pieminēti) rakstnieka vecāki. Ziņas variē: "tēvs strādājis par pavāru, māte par istabeni", "dzimis pavāra ģimenē", "vecāki kalpotāji pie vācu barona"; dažā enciklopēdijā māte nemaz nav pieminēta, citā - dots tikai tēva kristībvārds, ne mātes, lai gan patiesības labā jāpasvītro, ka tieši mātei piekritusi svarīgāka loma Blaumaņa daiļrades izveidē. Vienīgi "Latviešu Konversācijas Vārdnīca" atzīmē arī Blaumaņa krusttēvu Tranzēe, varbūt ar to darot literatūrvēsturniekus uzmanīgus uz vēl joprojām dzirdamām aizdomām, ka Blaumaņa īstais tēvs meklējams vācu baronu dzimtā. Diezgan stipri mainījies arī uzskats par to, kuri no Blaumaņa darbiem nozīmīgākie. Agrāk enciklopēdijās bija izcelti un vārdā saukti tādi darbi kā "Spījēnos", "Launais gars" un "Andriksons", kamēr tagad pirmajā vietā izvirzās "Indrāni", "Ugunī" un "Raudupiete". Varētu zīlēt, kuras no Blaumaņa daudzajām novelēm vai lugām nākotnē vēl iegūs jaunu aktualitāti. Liekas, ka vārda mākslai ir lielākas izredzes atdzimt, ja tās daudzplākšņainās problēmas kļūst aktuālas sabiedrībā un ja ar tulkojumiem tā kļūst pieejama citu valodu pratējiem.

NORĀDES

- 1) /A. Birkerts/ R. Blaumanis, *Kopotī rakstī* l. A. Birkerta biogrāfija (ASV 1952), 300.
- 2) Rūdolfā Blaumaņa *Kopotī rakstī* 10 (Rīgā 1928), 220.
- 3) Rūdolfā Blaumaņa *Kopotī rakstī* 3 (Rīgā 1930), 5.
- 4) Līvija Volkova, *Tapšana* (Rīgā 1988), 139- 140.
- 5) Jānis Jaunsudrabiņš, *Zaļā grāmata* (Rīgā 1965), 92.
- 6) Aleksandrs Jansons, "Somu tautu literatūras tulkojumi 1918.-1938.", *Ceļi* 9 (Rīgā 1939), 235.
- 7) Turpretim jaunajā "Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler des XX. Jahrhunderts, hrg. von Hans Vollmer, kas sāka iznākt Leipcigā 1953. gadā, Jānis Rozentāls vairs nav pieminēts, sal. paskaidrojumu l. sējuma priekšvārdos:
 "Der ursprüngliche Plan, hier gleichzeitig eine Ergänzung zu den Abschnitten über die bereits im Thieme-Becker behandelten Künstler der 2. Hälfte des 19. und des beginnenden 20. Jahrhunderts zu bringen, musste leider im Verlaufe der Arbeiten aus verlegerischen Gründen starke Einschränkung erfahren, da die konsequente Durchführung dieses Planes die Grenzen gesprengt hätte /.../"
 Sakarā ar to šai plašajā mākslas rokasgrāmatā nevaram atrast papildu ziņas par publikācijām par Jani Rozentālu vēlākos gados pēc 1935. g.
- 8) Jānis Jaunsudrabiņš, *Kopotī rakstī* 15 (Rīgā 1985), 29.
- 9) Rūdolfā Blaumanis, *Kopotī rakstī* 10 (Rīgā 1928), 235.
- 10) Turpat 11, 166.
- 11) *Litauische Volkslieder aus dem handschriftlichen Nachlass Prof. J. J. Mikkolos*, übersetzt und herausgegeben von Eino Nieminen, Helsinki 1949.
- 12) "/.../ir bijušas gada laikā pavisam 12 sēdes ar 12 referātiem. Runājuši ir biedri: /.../ P. Smidts: 1) par

Austrumāzijas valodu klasifikāciju, 2) par sēļiem un zemgaliešiem, 3) par latviešu māju, un kā vietis Somijas profesors J.Mikola par dažiem slavu vietu nosaukumiem Igaunijas austrumos", Gada pārskats Filologu biedrības 1921.g. gada sapulcei, *Filologu Biedrības Raksti* 2 (Rīgā 1928), 5.

- 13) U. Skulme & A.Lapiņš, *Janis Rozentāls*. Rīgā 1954, 162.
- 14) Tyyni Tuulio, *Maila Talvion vuosikymmenet. Edellinen osa* (1871-1911), Porvoo, Helsinki 1963 un *Jälkimmäinen Osa* (1911-1951), Porvoo, Helsinki 1965. Attiecīgās vietas grāmatās apzīmētas ar norādi uz sējumu (I un II) un lappusi.
- 15) U.Skulme & A.Lapiņš, op. cit. 162.
- 16) "Veikko Antero Koskenniemi hette ursprungligen Forsnäs och föddes i Uleåborg 1885. Han studerade vid universitetet i Helsingfors. Som akademiker skulle han till slut avancera till professor i litteraturhistoria vid det finska universitetet i Åbo. Men hans berömmelse ligger främst inom det skönlitterära området. Han var sin tids mest uppmärksammade lyriker på finska språket", Magnus von Platen grāmatas *V.A.Koskenniemi, Goethe-Studier och andra litteraturhistoriska essäer* (Stockholm 1963) priekšvārdos.
- 17) *Helsingfors gatunamn*, Helsingfors 1971, 196.
- 18) Jānis Jaunsudrabiņš, *Kopotī raksti* 15 (Rīgā 1985), 33.
- 19) Skaidra norāde par to, ka datums ir pēc v e c ā stila, ir Jānim Siliņam grāmatā "Latvijas māksla" 2 (Stokholmā 1980), 70 un 76).
- 20) Sal. arī Ilze Konstante, "Meklēt un atrast", *Māksla* 1987, 4 (116), 16-19.
- 21) Kārlis Miesnieks, *Mana dzīve un darbs mākslā*, Rīgā 1959, 80.

PAGĀTNES ATSPUGULOJUMS ILZES INDRĀNES "Zemesvēzi dzirdēt",
APSKATOT FOLKLORAS UN BĪBELES IZCELSMES IZTEICIENUS

1. Ilzes Indrānes 1984. gadā publicētā romāna "Zemesvēzi dzirdēt" galvenie varoņi ir Dravnieku dzimtas pārstāvji: zemnieks Donāts, kāda kolhoza māju, Dūļu, saimnieks un viņa sieva Beta! Izšķirīga loma piešķirta arī viņu dēliem Viļumam, Reinim un Mikum, meitai Agatei ar dēlu Antu. Romāna saturs īsumā šāds. Nepieveicamo Donātu pieveic sāpes, pūšļa vēzis, un Donāts nonāk slimnīcā. Donāta bērni izmanto šo apstākli, lai nolikvidētu Dūļus un vecākus pārceltu uz dzīvi pie sevis uz Rīgu. Beta arī šeit atrod dzīves jēgu un uzdevumu, auklējot mazmazbērnu, toties Donāts nīkuļo un īgst, kamēr kādā dienā saņem un ar pēdējiem spēkiem aizbēg atpakaļ uz Dūļiem, kurus bērni ir gribējuši nodedzināt, bet, izrādās, Dūļi palikuši pusdeguši. Izputinātajā Dūļu saimniecībā abi vecīši, Donāts un Beta, uzsāk jaunu dzīvi, vienlaicīgi cīnoties ar eksistences un vecuma grūtībām. Bet lauku dzīve un cīga ar grūtībām un griba visu pārvarēt ir Donāta un Betas dzīves jēga un laime, nevis bezrūpīga dzīve bērnu paspārnē un aizbildniecībā.

Sai apcerē nepieskāršos ne pozitīvā varoga attēlojumam, ne Dravnieku dzimtas sarežģītajai dzīves gaitai Ilzes Indrānes skatījumā. Par to jau izsmeloši rakstījuši kritiķi kā Elza Knope, Ildze Kronta, Broņislavs Tabūns un Pēteris Zirnītis, minot tikai dažus. Mani saistījusi pavisam cita problēma - pagātnes nozīme pilnvērtīgas dzīves veidošanā.²⁾ Lasītājs varbūt iebildīs, kāda nozīme ir pagātnei pilnvērtīgas dzīves veidošanā? Domāju, ka ļoti liela. Tam, kam pagātne - pie pagātnes skaitu tautas un katra indivīda personisko kultūras un vēstures mantojumu - ir pieejama, tam šī dzīves sastāvdaļa ir neatņemama, jo, neievērojot ārējos apstākļus, tā dzīvos tālāk, ja ne citādi, tad atmiņā, un atmiņu nevaram izskaust. Katra cilvēka dzīves norisē liela nozīme ir ģimenes un tuvākās apkārtnes, tautas un tālākās apkārtnes nepārtrauktai vēstures, tradīciju un citu kultūras nozaru attīstībai. Sociālistiskās revolūcijas vēlēšanās - ko jau izsaka vārds "revolūcija" - bija vienā

acumirkli pārraut veco un uzsākt pilnīgi jaunu vēsturisku posmu. Šādam vēstures lēcienam stāvēja ceļā ne tik vienkārtīgi uzskati, bet arī cilvēku un tautu atmiņa par bijušo un viņu dabiskais kūtrums. Straujā Latvijas pārveidošana pēc 1945.gada par sociālistisku valsti - lauku kolektivizācija, privātīpašuma pārvērtēšana, skolu reformas, jaunā cenzūra, jaunais kultūras, vēstures un sociālais vērtējums - varēja būt ātri realizējama tikai izskaužot pagātni no cilvēku atmiņas; tā kā Č. Aitmatova atstāstītajā teikā par kazaku, kam, krītot kādas naidīgas cilts gūstā, ienaidnieks atņem atmiņu. Kazaks ir kļuvis par mankurtu, kas, zaudējot atmiņu, ir zaudējis katru cilvēcisku izjūtu un ir kļuvis par jebkuru ļaunu spēku vai varas rokaspuisi.

Indrānes romāns rāda atmiņas nozīmi paaudžu plaisas veidošanā - vienus, kam vēl ir saistības ar pagātni (pirms 1945. gada) un otru, kuru dzīve sākas ar 1945.gadu: Dravnieku dzimtas veco un jauno paaudzi. Sai apcerē vēlos lasītājus iepazīstināt ar šīs dzimtas atšķirīgajām saistībām ar pagātni, galvenokārt aplūkojot folkloras ³⁾ un Bībeles izteiksmi.

2.1. Indrānes Donāts un Beta dzīvo pilnvērtīgu dzīvi tāpēc, ka viņiem nav pārrautas saites ar pagātni. Viņu asinīs rit latviešu tautasdziesmu darba tikums, kamēr viņu bērniem, kuriem trūkst folkloristiskās domāšanas tradīciju, sabiedriskās audzināšanas rezultātā dzīves vērtība ir cītura. Kaut arī vecie Dravnieki ir kolhoznieki, viņi dzīvo tautasdziesmu zemnieka dzīvi, ir dziļi saistīti ar darbu un dabu, bet jaunajiem ir cita pasaule un citi tikumi, ko skaidri atspoguļo Donāta un Agates dialogs:

"/.../ tavs darbs tev nedod ne miera, ne gandarījuma, ne darba noguruma, ne zemes smaguma. Un no debesu viegluma vien galvas reiboņi un nelaba dūša."

"Katram darbam citāds smagums. Tu par visu spried tikai pēc savējā."

"Tad noliec tu, Agatiņ, tai Piena upei un Maizes kalnam blakus vēl kaut ko citu tai pašā vērtē. Tu - ar savu skolu un pasaules gudrību." (132-133)

No malas skatoties, Donāta un Agates saruna ir parasta paaudžu dzīves uztveres plaisa. Bet kādēļ šīs domstarpības?

Tādēļ, ka Agatei trūkst šo senso paaudžu saistību ar zemi, ar dabu, ar savu dzimto vietu. So neizpratni Agate parāda arī sarunā ar māti:

Kad zemes darbi beigušies, Agate mazgā rokas un prāto par vakara vilcieniem un autobusiem, māte nostājas viņai blakus un pasaka cieti un skopi:

"Šovakar netiksi. Vēl ir viens darbs. Ancis lai brauc, ja grib, viens".

"Jā. Viņam tas jādara. Nedrīkst tā izniekot dienas".

"Labi, ka tēvs nedzird. Itin kā mēs abi garu mūžu tikai nikojušies būtu". (345)

Bērni grib pārraut savas saites ar bērniņu - aizmirst Dūļos pavadīto laiku un arī vecākus izraut no vecmodīgās un grūtās lauku dzīves - pagātnes, lai tie piemērotos bērnu dzīvei pilsētā.

/.../ reiz jāizbeidz bezjēdzīgā nīkšana un niekošanās tur /.../ Dūļos, kur agrī vai vēlū dzeguze olas dēs skurstenī un zaķis sēdēs uz sliekšņa. /.../ kāpēc viņiem no tā jau skopā mūža jānorauj diena pēc dienas, lai brauktu un dzītos dubļos un sniegā, baltā atkalā un lietus žūrē triektos un vestu tur /.../. (179)

"Nekur, tev, tēv, vairs nav jātiek. Dzīvosiet pie mums cilvēciskos apstākļos, kā jūs ar māti to esat pelnījuši". (183)

Vecais Dravnieks pārstāv skaidru patriarhātu, kurā viņš ir ciltstēvs, sava veida radības kronis:

To visu Donāts ir izdarījis - māju uzcēlis /.../ sievu pieradinājis un, cikreiz pametis, tikpat atkal no jauna apņēmis, bērnus pasaulē izlaidis, apracis vecos suņus un zirgus /.../ (5)

Izmisuma brīdī, kad Donāts aizvests ar ātro palīdzību uz slimnīcu, Beta šai patriarhālajai domāšanai pakļaujas un to pat apstiprina:

Beta skatās klusēdama - redz, ka ir un ir vīrieša galva. Viņš /Ants/ zina, kas jādara. (58)

Bet īstenībā viņa domā un dara, kā pašai liekas, neievērodama nekādus patriarhātus:

"Visi vīrieši ir vientieši un pienā mērcēti, tikpat kā mazi bērni". (112)

"Neklausies, Ancīt, vecais nejēga /Donāts/ atkal pasakas stāsta, aizmirsis, ka puika jau brūtgāna gados!" (335)

Beta, lai gan saaugusi ar dabu un laukiem tāpat kā Donāts, nonākdama pilsētā, parāda sievietes pārākumu - prasmi piemēroties esošiem apstākļiem, tiekot galā ar vissarežģītākām situācijām, ja dzīve to prasa. Vienkāršā, rupjā lauku sieva uzņemas nelaikā atskrējušā mazmazbērniņa auklēšanu. Kuslās dzīvībigas dēļ Beta pat pārvar radnieku neskaitāmos drošības slēdžus, smalko iekārtu, sterilās bērna barošanas pudelītes un līdz tam neredzētos projāmmetamos autiņus. Toties Donāts pilsētas mājā jūtas ieslodzīts un pazemināts, viņam ir atņemta ne tikvien kustēšanās brīvība, bet pat pilsoņa tiesības.

/.../Kā pilsētniekam var patikt tāda nedrošībā dzīvošana, kad tev ne ūdens nav akā pasmeļams, ne siltums ar malkas klēpi istabā ienesams, ne gaļa kūtī, ne maize klētī? Viss, viss tev jāgaida no kāda cita vai jāpērķ un jāpasūta, vai jāizdabū un jāizblato /.../

Un kam tad tavs spēks ir vajadzīgs? Tava izmaņa kājās un rokās? Kam visa tava cilvēciskā gudrība, izdoma un varēšana? (189-190)

Aizbēgdams atpakaļ uz Dūļiem, Donāts atkal sasien pārrauto pavedienu ar pagātni. Seit ikdienas darbā var, Donāta skatījumā, droši skatīties nākotnē, toties pilsētas nedarbīgumā un liekēdībā, laika nosišānā ar nederīgiem, pat nemorāliskiem sīkumiem, nākotnes nav.

Tikko cilvēks gandrīz visu jau bija iemācījies - i uguņi šķīlīt, i ūdeni zemzemē uziet, i aku cauri Viršukorei izrakt. Kamēr nu tagad viņš iemācīsies visu aizmirst un neko vairs neprast, tikai piezvanīt, pasūtīt, izrakstīt, nopirkt. Gals un trakums, kā mēs tos rudzus uz pilsētu šķūrējam, lai tad vecenes dzenas ar autobusu maizei pakaļ. Tā vien rādās, ka puse no visiem /.../ tik vien dara kā sēž autobusus, vilcienos un kaut kur pēc kā brauc, ko senāk es īsam laikam pats pa vakariem uznagloju. Tas lielais līkumu plānotājs pie mums ellīgi strādā. (191)

Dravnieku bērni ir pārmainījušies un kļuvuši par jaunā laika cilvēkiem, un Donāts ar Betu ir viņu vienīgā saite ar pagātni. Bērniem dzimtā vieta Dūļi ir grūtuma iemiesojums. Viņi grib ievilkt vecākus savā dzīvē un pārraut arī viņu saites ar pagātni.

2.2. Indrānes tiešās ziņas par pagātņi ir visai skopas. Par Donāta dzīves grūtumiem lasītājs uzzina no Donāta sapņiem, murgiem slimības laikā. Donāta uztverē murgi izskaidrojami kā dīkdienības sekas: "Kad dienā nav darba, tas naktī gāžas virsū kā melna sodība par dīko dienu". (154)

Lasītājs vēl var izlobīt šādu informāciju: ka Donāts dzimis ap 1910.gadu, ka viņš ir kalpa dēls, ka kaimiņi daļēji ir saimniekdēli, ka kalpu - saimnieku attiecības nav aizmirstas arī jaunajā sistēmā. Uz Latvijas neatkarības laiku norāda pāris vietās pieminētā naudas vienība lats (285, 297). Pieminēts arī, ka kaimiņš, saimniekdēls Ģerts, atgriezies no izsūtījuma Sibīrijā.

Kolektivizācijas laika grūtības Donāts neredz kā sistēmas vainu, bet gan kā lauku cilvēku kopīgo cīņu ar dabas nežēlastību. Nelaimēs un neveiksmēs ir vainojami dabas apstākļi un cilvēku egoisms, ne kolektivizācija. Donātam ir svarīga zeme un zemes apstrādāšana, katrs stāds un augš. Viņš iet pat tik tālu, ka no puikām atpērk vēl nelasītas pīlādžogas, lai tie neaplauztu koku zarus.

Donāta atgriešanās izpostītajos Dūļos ir likumsakarīga apvienošanās ar to zemes daļu, kurā viņš ir uzaudzis un pavadījis savu mūžu. Vienlaicīgi tas ir protests pret jaunās dzīves uzspiešanu, pret pilsoņtiesību atņemšanu, tas ir protests ne tikvien pret paša bērniem, bet pret visiem, kas cilvēkam atņem brīvību.

Donāta uztverē ir grēks atstāt savu dzimto vidi, ko viņš arī pārmet saviem bērniem, kā arī to, ka bērni savas ērtības labad gribējuši atraut viņu no dzimtās vietas. Pārnestā nozīmē šeit varam saskatīt pārmētumu pret visiem, kas pametuši un pārrāvuši savas vai citu saites ar zemi; pret 1941. un 1949.gada izsūtījumiem un citiem varas darbiem, kas cilvēku atrāvuši no dzimtās zemes, kā arī pret tiem, kas bēgot un glābjot savu personisko dzīvību noziegušies pret savu dzimteni.

Donāta tiešā atmiņa sniedzas līdz karam un skar mazliet arī laiku pirms tam. Donāts pats saka:

"Lielas jēgas jau nav no atminēšanās. Ja jau kas mūžā bijis atminēšanās vērts, tad to nevajaga daudzīnāt, tas turas bez vārdiem". (131)

Atmiņas nozīme parādās arī sīkumos. Piemēram, kad Viļums

pasper malā ragaviņas, kuras Donāts ir lāpījis divas dienas, Beta to dēlam aizrāda, bet tas pat neatceras, ka vispār kaut ko spēris. Dzīves vērtību uztvere ir pilnīgi atšķirīga, kas skaidri parādās Betas aizrādījumā, ko Viļums nekādi nesaprot:

"Lai Dievs tev palīdz šito reizi atminēties tad, kad tu tėva vecumu sasniegsi un ar roku jau kapa smilti taustīsi". (203)

3.1. Donātu un Betu ar pagātni saista dzīvā folklorā, kas parādās kā viņu dzīves veidā, tā dzīves skatījumā un runā. Donāta un Betas dzīve ir neverbāls folkloras izteiksmes veids, bet sastopam arī verbālu folkloru: tautasdziesmas, sakāmvārdus un dažādus izteicienus, kas saistīti ar tautas ticējumiem un tradīcijām. Galvenais verbālās folkloras izteiksmes lietotājs ir Donāts.

3.2. Kad Donāts nonāk slimnīcā, viņam pa galvu maļas tikai viena doma:

"Dod, Dieviņi, tā nomirt, kā nomira tėvs, māmiņa..."
(139,140)

"Tėvs klonā kuldams mira, māte maizi mīcīdama..."(140)
Slimību un bezpalīdzīgo stāvokli slimnīcā Donāts izjūt kā pazemojumu, un lūgšanā izmantotās tautasdziesmas rindas atspoguļo viņa bezizejas izjūtu. Donātam pat iešaujas prātā šāda doma, ka vai tik viņu tagad nav sasnieguši sievu lās-ti, par to, ka viņš izjaucis viņu plāpāšanu, dzīdams pie darba ar tautasdziesmas vārdiem:

"/.../ kulies pati, kunga rija, tev nebija kūlējiņa, zaķis kūla, pele mala, žagatiņa izvētīja". (156)

Dzīves neparedzamo gaitu un dīvainības Donāts izsaka šādi:

"Cik ieraugu ievas ziedu, tik piegriezu kumeliņu ..."
(174)

Donāta tikšanās ar kaimiņu Ģertu saistīta ar dziedāšanu. Sastopam šādas dziesmas:

"Aiz upītes sētiņā mana jauna līgaviņa,
ik rītiņu, vakariņu peldu laidu kumeliņu ... "(280)

Un tad viņi aizsāk pienācīgo dziesmu par latvieti, kas "aizjāja pasaulē tālu uz kumēļa stalta, ka dim-dēja vien..." (292).

Cauri viņu sarunām vijas šāda ziņģe ar visiem piedziedājumiem:

"Es iesēju cūku pupu, tiru-biru-bamm, savā rožu dārziņā, tiru-biru-bamm..." (288)

"Pa pūram, pa pūram, pa cūku pupu pūram... Tā izauaga liela, gara, tiru-biru-bamm, līdz pašāmi debesīm, tiru-biru-bamm, pa pūram, pa pūram, pa cūku pupu pūram..." (288)

/.../ tā brīnuma pupa aug griezdamās, izdzen vienu pumpura pakāpienu pēc otra. Vēl nav paspējušas atrisināties līdz galam sudrabā nomiglotās, pelēkās lapas, kad jau padusītēs veras melnbalti ziedi. Vēl nav pēdējais vaļā, kad pirmais jau pākstes muguriņā ierietis piecas jaunas cūku pupas. Jau baltajā ķermenī iezīmējas melna svītra, caur kuru dīgstot sakne urbsies zemē, bet galotne turpinās stiepties un iezīmēt vienu lapu žākli pēc otra, pa kurām Donāts ar Ģertu kāps debesīs "raudzīties, ko dar' tēv(i)s māmuliņa, tiru-biru-bamm. Māte vērpa zilus linus, tiru-biru-bamm, auda garu varavīksni, tiru-biru-bamm... Tēvs sijāja tīras auzas, tiru-biru-bamm, saules meitas kumelīem(i)..." (288)

"Kad gribēju lejā kāpt(i), cūku pupa nosalusī... Pa pūram, pa pūram..." (289).

Donāta un Ģerta dziesmā iepīti tautasdziesmu un pasaku elementi, kas ziņģveidīgi ar piedziedājumiem izstiepjas garumā. Interesanta ir arī dziesmas precīzā bioloģiskā informācija ar visu terminoloģiju.

Folkloras valoda un doma dabiski ieplūst Donāta domās un runā. Par kādreizējās draudzenes Elinoras pēkšņo aizvākšanos uz Rīgu vecumdienās Donāts brīnās:

Nav jau vairs tie gadi, kad pēkšņi atjāj precinieks un aizved tevi pār deviņi novadiņi. (174)

Par sava dēla Viļuma izcelsmi - šauboties, vai Donāts ir viņa tēvs vai ne - Donāts domā: "par šito pašu Viļumu lai velns liek savu galvu ķīlā, Donāts to nedarīs" (175).

Ar pasaku motīva palīdzību Donāts izsaka nicinājumu pret tiem, kas aizlaiž savu dārzu tīšuprāt nezālēs: "lai viņš iet pasaulē labumu meklēt" (205). Lielu noslēpumu Donāts salīdzina ar "trejgalvainu pūķi" (307) šo salīdzinājumu

Donāts izmanto arī, lai Ancim norādītu uz lieki izšķiestiem spēkiem: "Bet tu tā vēzējies, itin kā trejgalvu pūķis būtu jānošķel" (334). Neizprotamu rīcību Donāts raksturo ar sakāmvārdu "Bagāts dara, kā grib, nabags - kā var" (380). Lai gan Donāts vairākkārt skaišas par mānticību, par "mānticīgiem pesteļiem" (324), tad tomēr arī viņa domāšana ir dziļi saistīta ar tautas ticējumiem. Lai norādītu uz to, ka Beta pārāk bieži nevietā atkārtu Medskalniņus, Elionoras mājas, Donāts saka:

"Ē, ko tu Medskalniņus atkal laizi kā muša bez sāta. Kā vadātājs tevi būtu stāvus purvā ievilinājis, runā ko runādams, vienādiņ vecā vietā atgriezies." (246)

Par kādu sievu, kas atstājusi savus bērnus vīra jaunajai draudzenei, Donāts izsakās:

"/.../ Tā ir no vilkatēm, kas pate savus bērnus nežēlos, ja vien otram ar to var ko ieriebt." (368)

Dialogā ar Betu:

"/.../ Kam mums treju izkapšu? Zāļu plaujamā tak vēl diezgan asa."

"Ē, ka tu nerunātu! Kas vainas, ja izkopts pažobelē asa stāv? Lai ragana noduras, kūti netikusi." (369)

Donātam senās tradīcijas ir dzīvā atmiņā. Milzum garu ziņģi viņš salīdzina ar "kapu dyjeli" (288), vairākkārt viņš salīdzinājumos piemin Jāņus⁴⁾. Rūgtuma brīdī viņš par laimi filozofē šādi:

Un kas tas vispār par vārdu - laime, tāds pliekans un valkans kā nenostāvējies Jāņu siers - līp pie žokļiem, kad gribi zobus tvirtumā iecirst. (157)

Arī pārējie Donāta salīdzinājumi ar Jāņiem ir ar negatīvu pieskaņu, rūgtuma pilni. Par apjukuma brīdi slimnīcā, kad Donāts vairs nespēj uztvert pat to, ko saka meita Agate, Donāts domā:

/.../ tak viss it kā tālumā un klusumā slāpstošs, kā rīta miglā, kad izklīst Jāņu bērni (143)

un par savu nespēku plaujot viņš ironizē:

Ko tā pieplausi? Ne kazai, ne trusim, ja nu vien zārka spilvenam vai Jāņu vainagam. (372)

Par jauno kaimiņu Vilni Donāts nīcīgi nodomā: "ko gan tāds sprukstiņš, misiņš un plikstiņš var zināt no Viršukores laužu likumiem un tikumiem?" (274).

Mazliet zemāk turpat:

Tāds tev pie kapsētas vārtiem skrējienā nestāsies un,
līkratiem garām braucot, cepuri rokā neturēs. (274).

Pie kapsētas nonācis:

Klusuma brītiņš pie kapu sētas būs godam nostāvēts,
ar darbu nosvētīts. Apakšā gulošie nevarēs teikt, ka
pasaule tur augšā, baltajā saulē, vieglumā sākusi
griezties kā kurmju dzirnavas 5) vējā. (275)

Atradis nomirušo Elinoru, Donāts rīkojas kā lietpratējs:

Donāts uzliek Elinoras plakstiem divas vēsas, rasai-
nas ceļmallapiņas /.../. (362)

Tad, ieraudzījis, ka govš pierietējusi, viņš vispirms iz-
slauc govī. Dzīva radība ir pirmajā vietā, tad var ap-
kopt mirušos:

Donāts rok biezās velēnas. Rok paēnī, kur zeme vēl nav
sasīlusi. Ņem tās - ar leknu, biezu bišāboliņu sazēlu-
šās, lai Elinorai nespiež mugurā, guļot tās pāris die-
niņas, līdz zārkā liks. Sarindojis velēnas ciešā klā-
jienā uz miklā klona /.../ (364-365).

Tikko Donāts ir atpakaļ savā ierastajā vidē, viņu pat tu-
va cilvēka nāve nevar "izsist no sliedēm", tradīcija no-
saka, kas jādara.

Beta savā runā izmanto folkloru daudz retāk nekā Donāts.
Auklējot bērnu, Beta skaita: "Sūpojies(i), sūpulīt(i),
audzē lielu bāleliņu, tauta gaida karavīru, tēvs ar mā-
ti arājiņu..." (201), bet autores balss tūdaļ piemetina
"/.../ ko ome Beta tur melš, jo ne arāju, ne karavīru
vairs vajadzēs" (201). Beta seko tautas tradīcijai un šū-
po bērnu ar tautasdziesmas - bērnu folkloras - vārdiem,
bet autores burtiskā iztulkojuma piebilde norāda, ka folk-
lora lieka. Tur, kur Beta savā izteiksmē izmanto folklo-
ras izteiksmi, viņa sagroza sastingušās vārdkopas, piem.:

Un tā jau mūžmūžos pasaulē bijis - ja vilks paēdis,
tad kaza nav dzīva (104)

vai arī izmanto folkloras elementus ar negatīvu noslie-
ci, piem., par Donāta stāstījumu:

"Neklausies, Ancīt, vecais nejēga atkal pasakas stās-
ta, aizmirsis, ka puika jau brūtgāna gados" (335).

Pārējais personāžs izmanto folkloras izteiksmi tikai ne-

jaušos gadījumos.

Ģerta māsa Zelma par brāļa vieglprātīgo izrīkošanos zīmīgi saka: "velc, vilciņ, raudādams, kam apēdi kumeliņu". Agatei izmisuma brīdī, kad viņa nezina, kā tēvu uzrunāt, ienāk prātā "padomam vien turēju savu tēvu, māmuliņu". (223)

Ka Ancim vismaz pasaka par Antiņu ir pazīstama, uzzinām tad, kad Donāts viņu nostāda muļķa lomā:

"Kāpēc tad paši par Antiņu nosaucāt? Vēl brīnās, ka vientiesis". (356)

Kā teksta piemēri rāda, Indrānes personāža folkloras izteiksmes lietojums ir saistīts ar attiecīgo personu attiecībām pret pagātņi. Donātam ar Betu šīs saistības ir dzīvas un nepārtrauktas, tādēļ arī tieši viņu runā un domās ieplūst folkloras doma un izteiksme.

4.1. Ateistiskā audzināšana Latvijā pēc 1945.gada centās izskaust kristīgās ticības pēdas. Tomēr Ilzes Indrānes romānā Bībeles izcelsmes valodai ir nozīmīga vieta; ļoti bieži parādās Dieva vārds un kristīgās ticības terminoloģija. Ir jāiebilst pret Indrānes vai korektoru mazā sākumburta lietojumu "dieva" vārdā. Vienaļga vai lietotajos izteicienos ir runa par kristīgo vai latviešu tautasdziesmu Dievu, domāts ir viens noteikts Dievs, tātad īpašvārds, nevis sugas vārds.6) Tikai romāna pēdējā rindkopā, kur runa ir par kādu senu kapakmeni ar aizsūnojušu, ūdeņu un lemešu ilgi deldētu uzrakstu, grāmātā iespiests "Dievs" ar lielo sākumburtu: "Darbu viņš strādāja tā, it kā kalpotu Dievam". (388) Lai lasītājam skaidrāk norādītu sakaru ar Bībeles vai tautasdziesmu oriģināltekstiem, šeit citātos visur tur, kur domāts īpašvārds, Dievs resp. Kungs rakstīti ar lielo sākumburtu.

Kad palūkojamies, kas Indrānes romānā lieto Bībeles izteiksmi, atklājam, ka tie ir Donāts ar Betu un citi vecās paaudzes pārstāvji, kam vēl nav pārrautas saites ar pagātņi.

4.2. Viena no Indrānes stila īpatnībām ir saliedēt netiešo runu ar noģiedamo, personāža domas ar autores domām. Jau romāna pirmajās rindās autore ar Bībeles izteiksmes palīdzību nostāda lasītāju šādu faktu priekšā:

Tai dienā Donāts iet uz purvu. Tā ir laba diena - otrdiena, kad visnotaļ lieli un svarīgi darbi sākami, lai priekšā būtu gara strādājamā nedēļa. Senāk gan sākuma diena, kad gaisma radusies, bija pirmdiena nolemta, tak

laika gaitā simtkārt pierādījies, ka pirmdienas gaisma pēc sestdienas un svētdienas aptumsuma vēl neko nevar glābt un noskaidrot, vārīns māju miglojums vispārējā haosā. Toties otrā diena, kad radies plašums debesis, ir īstenā sākuma diena. Tās plašumā nu cilvēks var iet un namu cirst, lūdumu dedzināt, sienu pļaut un pieradināt mājlopus, sievu, suni, kaķi un gaili. To visu Donāts ir izdarījis - māju uzcēlis /.../ jūntus sitis un lāpījis, pļavas ar izkapti un grābekli /.../ sievu pieradinājis un, cikreiz pametis, tikpat atkal no jauna apņēmies, /.../ (5)

Texta piemērs rāda, ka ne autorei, ne Donātam Bībele nav izskausta no atmiņas. Bet vai tādēļ Donāts ir ticīgs no kristīgās baznīcas viedokļa? Noteikti nē, ko Donāts arī vairākkārt pats apliecina. Jau iepriekš minētajā citātā izteikts protests pret Bībeles pasaules radīšanas gaitas iztulkojumu - sākums ir otrdiena, nevis pirmdiens! Mazliet tālāk mēs no Donāta uzzinām, ka

Dūkstagalu, to vareno purvu, senais teiku Dievs ar vienu plaukstas smēlienu iedobis pļavu mīksnējā (6). "Senais teiku Dievs" ir vienlīdz latviešu folkloras un kristīgās ticības Dievs, jo - kā Bībelē, tā tautas pasākās un teikās sastopam pasaules radīšanas stāstus. Citā vietā Donāts skaidri apliecina, ka netic:

Neizdibināmi ir tā Kunga ceļi, kaut arī Donāts ne druskas viņam netic - tam sendaudzinātajam un pielūgtajam. Kas gan var noliegt mūža ceļa līkločus, krustus un visai dīvainas cilpas? (174)

Donāts nelieto vārdkopu "neizdibināmi ir tā Kunga ceļi" kā Bībeles izteiksmes frazeoloģismu, kurā ietverta arī ticība un pašāvība uz Dieva visvarenību. Donāta tūlīt pievienotā piebilde, ka tam Kungam netic, rāda, ka Donāts pazīst un lieto Bībeles valodu tikai kā ekspresīvu izteiksmes līdzekli. Atcerēsimies, ka Donāta folkloras izteiksmes lietojums dabiski ieplūst viņa valodā, bez atkāpēm.

Uz Dieva svešumu un nerasniedzamību norāda arī šāda vieta:

Un kas vēl zina, kuru no neizdibināmā Kunga ceļiem ies cietumnieks Miks /.../ (174).

Donāts nerunā par Kunga neizdibināmajiem ceļiem, bet par "neizdibināmā Kunga" ceļiem, kas atkal ir norāde uz kaut

ko svešu un neizprotamu. Medskalniņu Elinoru Donāts neap-
prec tādēļ, ka viņa vēlas baznīcas laulības:

Elinora sāka neganti raudāt /.../: "/.../ Ej, tūlīt pa-
zūdi, tā jau nu nebūs un nenotiks, kā tu domā, - bez Die-
va svētības!" - "Es gribēju ar mīlestības svētību iz-
tikt", murmināja Donāts, "bet tu gribi Dievu par tre-
šo personu un klātstāvētāju" (250).

Vēlreiz pieminēdams Elinoru, Donāts saka:

"Sātana meitietis /.../ saspītējies un gribēji baznī-
cas laulāšanu uztiept". (323)

Ka Donātam kristīgās ticības elementi un domāšana ir pa-
zīstama, uz to norāda arī šādas vietas. Šo citātu "zaimu
potenciāls" ir sasniedzams tikai tādām, kam pazīstama kris-
tīgās ticības terminoloģija un tās simboliskais lietojums.
Par kolhozam piešķirto pirmo traktoru Donāts stāsta Gēr-
tam:

/.../ visi nāca raudzībās, itin kā Dieva dēls būtu no
jauna pasaulē nācis. (283)

Pats par sevi Donāts spriež:

/.../ kas pats visu Dieva netaisnību uz savas ādas iz-
nesis. (287).

Dieva vārda biežais lietojums kā Donāta, tā arī citu per-
sonu runā vairumā atbilst vai atrodas uz robežas baušļu
"Dieva vārda veltīgai valkāšanai", piem., "liels kā Dievs"
(95), "Kungs Dievs" (140), "Dievs vien zina" (252), "lai
Dievs dod" (313), "Dievs nedod" (341, 371) uc.

Daudzas Indrānes lietotās vārdkopas ar Dievu kā galveno
vārdu (kodolvārdu) ir latviešu valodā nostabilizējušies
vārdu savienojumi, frazeoloģismi: "viss Dieva rokā" (83,
138), "sargies pats, tad Dievs tevi sargās" (85), "lielais
Dieva miers" (134), "Dieva sods" (271), "Dievs spēku de-
vis, bet prātu noskaudis" (329).

4.4. Nereti Dieva vārds lietots, lai apzīmētu kādu cil-
vēku. Šai kategorijā iederas galvenokārt ārsti, īpaši
pats profesors. Donāts uzrunā ārstus: "E, ka Dieva lomu
būsiet uzņēmušies!" (88). Kāda māsiņa saka par profesoru,
ka "tik varens Dievs viņš bijis" (95). Kad Donāts dod maz-
dēlam Lēvijam naudu profesora piekukuļošanai (blatam),
tas atbild:

"Tak laikam ceri, ka šis ir Dievs, kas slimības dala. Paskatīsies konvertā un tev atliks to vieglāko, citiem atstās smagāko - diloni un vēzi". (111)

Donāts domā, ka Agate solījusies "parunāties ar pašu profesoru vai Dievu" (157) un citā vietā : "tu jau ar vairs tik vien zini - vai nu profesoru vai Dievu meklēt" (231). Ārstu vizīti Donāts un citi slimnieki apzīmē par "svēto svītu" (161, 162). Sajā Dieva lietojumā redzam, ka vārds "dievs" jau tuvojas sugas vārdam (dievs=ārsts=profesors), uz ko norāda arī šāds daudzskaitļa lietojums:

"Skadriņš /=profesors/ ir viens, viņa rīcība nav iepriekš paredzama (kā jau pa laikam notiek dievu sabiedrībā)" (232).

4.5. Dažos piemēros romānā grūti iedomāties, ka tur domāts folkloras Dievs; tāpat šie teicieni zīmēti uz kristīgās ticības Dievu, un no šī viedokļa uzskatāmi par zaimiem. Par rajona pilnvarnieku Donāts domā kā par "Dieva vietnieku zemes virsū" (74), par kādu večuku - "sirms spalvu kušķītis, kā zaķalipa pie visuvarenā Radītāja parādes cepures" (100). Sakarā ar dēla neveiksmēm kolhozā, Donāts saka:

"/.../ lopbarību. Sabāzuši cauros šķūņos. Un Dievam krānu nav ieregulējuši. Šis zupā trīs mēnešus no vietas /.../" (172)

un par kādu kaimiņu:

Lielais Dravnieks, izrādās, bijis varens vecis un šai pasaulē laidis - tiklab kalpus, kā saimniekus, klaidoņus, trakmaņus un švakmaņus, itin kā viņš būtu vai pats Dievs Kungs bijis ar tādu varēšanu. (206)

Par Betu, kas nesūdzas par savām grūtībām, Donāts paskaidro Agatei: "Ē, Dievu tak tiesā nesūdzēsi" (225), un Donāta kaimiņiene saka par aizbēgušajām bitēm: "/.../ Ar to Dieviņu, lai iet vien, lai lido uz savu paradīzi" (311).

4.6. Donāta uztverē "dievs" ir "elks", kas skaidri parādās viņa teicienā par popgrupu Abba: "ko tas viņu dievs ABBA pašlaik darās" (167).

Savu nostāju Dieva jautājumā Donāts izsaka arī, spriedelējot ar mazdēlu Antu:

"Nu jā, viņus tak vairs nerada zemnieku Dievs pēc sa-

va ģīmja un līdzības, bet kāds tur Abba vai kā viņu sauc - to Dievu!" (359)

Seit parādās folkloras un kristīgās ticības elementu kontaminācija. Zemnieku Dievs šeit ir tautasdziesmu Dievs, kuram klāt piejaukts kristīgo Dievs, kas cilvēku radījis pēc sava ģīmja un līdzības. Šajā Dieva uztverē parādās arī paaudžu plaisa. Tā kā Antam nav saikņu ar zemnieku Dievu, bet ar kaut kādu Abbu, viņš ir bez saknēm un bez mājām.

Uz pārvērtībām pasaulē norāda arī tas, ko Beta saka par Donāta slimību:

Tak viss Dieva rokās - tāpat vien kā senāk, kad Dievs vēl pa zemes virsu staigāja, tā tagad, kas šis pačibējis kaņepēs. (30)

Arī šeit redzam kontamināciju starp kristīgo ticību un latviešu tautasdziesmu ticējumiem. "Viss Dieva rokās" norāda uz kristīgo Dievu, turpretim pa zemes virsu staigā latviešu folkloras Dievs. Taču Betai nelaiimes brīdī ir vienalga, kurš Dievs izšķir likteni. Indrāne te tāpat kā Kārlis Skalbe pasakā "Pasaku pūķis" norāda uz apstākli, ka Dievs vairs nestaigā virs zemes. ⁸⁾ Apstākļi ir mainījušies.

Romāna sākumā Donāts prāto, kā saule pārvērš pasauli. Viņa saules lēkta pārdzīvojumā atspoguļojas tautasdziesmu pasaule, kur saule lecot sveicina: "Labrīt, Dieva pasaulīt!" (10).

4.7. Kamēr "dieva" vārda lietojumu var aplūkot no dažādiem - folkloras, Bībeles, sugas- vai īpašvārda - viedokļiem, citi vārdi vai vārdkopas nāk no Bībeles valodas, un lietojums ir nenoliedzami blasfēmisks, piem., augšāmcelšanās un krustā sišanas motīvs. Par Donātu slimnīcā autore saka: "Iekāries virtuves stenderēs, stāv kā krustā sistais" (122). Citā vietā salīdzināta kāda doma par Jēzus ciešanu ceļu: "Līdz galam nepateiktā doma nāk ar krustu uz muguras un lāpstu padusē" (156). Arī nākamajā piemērā atrodamās asociācijas var rasties tikai Bībeles stāstu pazinējam:

Rau, vecais fermas sargs Katenis veselu nedēļu nogulēja, kā Jēzus Kristus krustā piesists. Sarūsējušās

naglas, cauri rokām un kājām izdzītas /.../ (206). Saliktenis "augšāmcelšanās" vēl 1987.gadā izdotajā "Latviešu valodas vārdnīcā" saistīts ar reliģiskiem priekšstatiem ⁷⁾, tātad pārpratuma nevar būt. Indrānes personāžs šo salikteni lieto ikdienišķām vajadzībām, tādējādi piešķirot tam ironisku pieskaņu:

- a) Donāts slimnīcā prāto, ka "citādiņ nebūs spēka no rīta augšāmcelties" (146),
- b) "notrulini savas karstās augšāmcelšanās un stāvus-turēšanās vēlmes" (229)
- c) Ģērts saka Donātam, kad tas atgriezies mājās no slimnīcas: "ierauj tu ar uz augšāmcelšanos" (281).

4.8. Arī citi izteicieni, kam sakars ar kristīgo ticību, norāda, ka Indrānei resp. viņas personāžam nav sveša ne kristīgās ticības terminoloģija, ne rituāls, ne arī pat tieši Bībeles citāti. Liela daļa sekojošo izteicienu jau ir tautā nostabilizējušies, tātad kļuvuši par frazeoloģismiem, vai arī ir tik gleznaini, ka Bībeles pazinējam paskaidrojumi lieki. Piemēri: "kā kristīgam cilvēkam pienākas" (10), "kā kristīgs cilvēks" (298), "runā kā mācītājs" (108, 195), pie kam Donāts vienu piemēru (195) papildina "kā šīsdienas mācītājs", kas liek domāt, ka šeit nav norāde uz mācītāju vien, bet uz katru, kas tautu māca vai grib mācīt.

Citi piemēri: "pasaulīgie kārdinājumi" (251), "runā kā grēcinieks" (267), "jādabū līdz āmen" (288), "plats kā mācītāja talārs" (273), "atlicis tikai krustu virsū uz-spraust" (296), "līdz pastardienai netikšot gatavs" (295), "grēka uguni šķilt" (307).

4.9. No svētkiem vairākkārt pieminēti Jāņi ⁹⁾, bet tie ir vairāk izmantoti kā laika precizējums (piem., 10, 294); ar kristīgiem svētkiem tiem nav sakara. Toties Donāta uz-turēšanās laikā slimnīcā vairākkārt pieminēta Lielā Piektdiena ar nozīmi "ciešanu diena". Sastopam abus tautā pazīstamos apzīmējumus - gan Lielo Piekto, gan Lielo Piektdienu. Par operācijas dienu Donāts domā:

Tā Lielā Piekta jau klāt, jau karājas kā zobens virs galvas - vienā matiņā. (145)

Lielā Piektā, kad griezīs visu dienu. (94)

Lielā Piektdiena iet savu gaitu kā sniega lavīna kraujumā. (166)

Cita no Bībeles valodas pārņemta diena, kas vairākkārt sastopama romānā visai neparastā kontekstā, ir "pastardiena". Beta par jaunajiem kolhoza palīgiem saka, ka tie "aizbāzīs mutes tām pastardienas bazūnēm" (26) /runa ir par teļiem/, un par vistām, kas kladzina virtuvē, Donāts saka: "Svied laukā! Negribu šo pastardienas noskagojumu" (333).

Indrāne nekur sīkāk neapraksta kādu kristīgās baznīcas rituālu, toties tiek pieminētas kristības un iesvētības, kuru semantisko izpratni autore atstāj lasītājam:

Donāts iznāca ar nedzīvu bērnu rokās uz Dūļu sliekšņa, ieraudzīja sārtu saulrietu /.../ un nokrustīja meitu ar savu lūpu miklumu uz aukstās pierītes. - Rieta.(278)

Par dēliem Donāts pārdomā:

I sievas bez tēva ziņa ņēma, i bērnus pa savam prātam kristīja. (303)

Donāta uztverē "kristīt" ir vārda došana, ne kaut kāda veida piesaistīšana kristīgai ticībai. Ievērosim arī, ka Indrāne izmanto tiklab literāro formu "kristīt", kā arī apvidus vārdu "krustīt".

Kādā vietā Indrāne skopi norāda, ka kapusvētki ir vēl pastāvoša tradīcija, pie viena arī pieminēdama, kādi agrāk izskatījušies iesvētāmie puīši, lai gan salīdzinājums tur lietots, lai norādītu uz spilgtu kontrastu starp māju pelēkumu un logu baltajiem rāmjiem:

Vai arī viņa pati, Elinora, lielajā kapusvētku dienā kopā ar radu tantēm /.../ varētu apstāties, ievilkt elpu: redz še, te ir tie mūsu Medskalniņi, kā puisis iesvētību svārkos, ar baltu krūtežu /.../ (320).

4.10. Romānā sastopam arī tiešus Bībeles un garīgo dziesmu citātus. Slimnīcā kāds patients dzied "Ak, galva asiņaina, ar ērkšķiem kronēta" (86). Kad Donātu izsauc uz kolhoza centru par neslavas celšanu pilnvarotam, Donāts savā atbildē iepin šādu teikumu:

"Būšu tak savu tītaru saucis, nevis priekšnieku. Labs ir, kauju nost veco bulduri, lai miers virs zemes un cilvēkiem labs prāts". (99)

Kad Donātam slimnīcā uznāk depresija, viņš Agatei saka, ka nav vērts operēt, jo "par zemi jāpaliek, jo no zemes esi ņemts" (150).

Beta par mazmeitas mājas iekārtu domā, ka tur izskatās kā baznīcā un citē dažas rindas no tēvreizes: "Kungs, neieved mūs kārdināšanā un atpestī no visa ļauna..." (202). Ieraugot Dūļu postažu, Donāts iepin mazliet pārveidotu Bībeles citātu:

Viņam bail vienīgi no tā grēka, posta un lāsta, ko cilvēki, viņa dzimta, paši rauš pār savu galvu kā karstas ogles. (309)

Donāts, dzīdams projām savu kaimeņi, sagroza Jaunās Derības Kristus līdzību "ņem savu gultu un staigā" par "ņem savas ragavas un staigā" (314).

Arī citi - galvenokārt Donāta lietotie - izteicieni norāda uz to, ka runātāji pazīst Bībeles stāstus. Piemēram, Donāts iztēlojas, ko teiktu viņa slimnīcas istabas biedri, ja profesors nosēstos uz Donāta gultas:

"Nu jā, kam tie augstie radi, to ar zelta skalpeli griezīs"

vai arī:

"Tam jau erceņģelis Gabriēls asistentos stāvēs" (84).

Prātodams par profesoru, kas pērk gleznas altārgleznu lielumā, Donāts spriedelē:

Varbūt viņš sēž pie gleznas tāpat kā Donāts pie kurošas plīts, un dievmāte Marija ar pliko bērniņu uz rokas ir tāda pati kā smarža no degošiem ābeļu zariem. (147)

Ārstus, kurus Donāts visu laiku dēvējis par dieviem un viņu palīgus par svēto svītu, viņš pēkšņā sašutumā par neizdevušos kukuļošanu nosauc par "slakteriem" (243) un slimnīcu par "farizeju dievnamu".

Te arī parādās Donāta doma, ka dzīvība ir svēta:

/.../ Ka tik ātrāk mājās no tāda farizeju dievnama, kur viss tirgojams un samaksājams. Pērk svētbildes /zīmējas uz profesoru/, lai varētu nolūgties grēkus, ka par svētāko lietu - par cilvēka dzīvību - naudā ņēmis. E, ko tur, slakteri, ne dakteri. (243)

Arī citur Donāts uzsver "cilvēka dzīvību svēto" (175), un romāna sākumā Donāts nepakaras tādēļ, ka izjūt cieņu kā

pret savu "dzīvību svēto" (175), tā arī pret nevainīgo sērmūksli, kuru Donāts bija izraudzījis par nozieguma, kāršanās, līdzdalībnieku. Vairākkārt tiek atgādināts, ka par cilvēka dzīvību spriež cita vara. Arī suns kā jau dzīva radība padots šai augstākai varai:

/.../ jāpaliek arī sunim, jāsaraujas kamolā un jāpacieš sitieni, spērieni un zaimi. Mājup viņi ies abi.

Kopā. Kad tas būs, to noteiks augstāka vara, kas suni par suni un cilvēku par cilvēku radījusi. (66)

Elionoras mājas Donāts kādā vietā nosauc par "Ēdenes dārzu" (319).

4.11. Indrānes Bībeles valodas lietojums bieži vien atgādina brāļu Kaudzīšu "Mērnieku laikus" 10).

Autores kristīgās ticības terminoloģijas biežums nav nejaušība: romānā apzināti iekļauts valodas slānis, kas taisās izmirt līdz ar pašu Donātu. Kaudzītes "Mērnieku laikus", piem., Oļņietes valodā iepinuši daudzus Bībeles izteicienus, lai norādītu uz viņas liekulību un divkosību. Indrāne ar tiem norāda, ka arī modernajos laikos šādi izteicieni kā valodas slānis ir spēkā kā ļoti izteiksmīgs un precīzs izteiksmes līdzeklis tiem, kas pārzina šo teicienu aizmuguri. Citiem, kam šis slānis nav pazīstams, tas ir tikpat svešs kā Donāta uzskati un cīņa par Dūļiem. Tā ir pagātne, ar kuru viņiem nav saskares.

Zīmīgi, ka kristīgā terminoloģija personāža runā saistīta ar veco paaudzi. Jaunā paaudze ļoti reti lieto Bībeles vai vispār kristīgās ticības terminus; ja lieto, tad ar jaunu pārnestu nozīmi. Tā, piem., Ants saka Betai, lai viņa mātei piezvana ar "baznīcas zvanu" (46), jo citādi māte nesadzirdēšot. Vienu vienīgu reizi Ants lieto izteicienu "paldies Dievam" (356), sakarā ar iznīkušajiem bišu stropiem, kas norāda, ka Ants neizprot ne šī izteiciena nozīmi, ne arī bišu stropu vērtību. Turpretim Donāts prāto, cik varētu maksāt "audekls pa visu sienu kā altāra glezna" (146), vai arī noprasa konkrēti: "cik varētu maksāt tāda glezna kā Smilškalnu baznīcā pie altāra?" (147). Donāts raida projām savus ciemiņus ar vārdiem: "Slimnīcā tāpat kā baznīcā - pie miera jāturas" (173). Ants piemintikai baznīcas zvanus, viņa vienīgās asociācijas ar kris-

tīgo ticību ir ārējas pazīmes, vai arī viņš kā papagailis atkārtο bieži dzirdēto "paldies Dievam". Turpretim Donāts ar savu runu parāda, ka viņam ir skaidrs priekšstats par baznīcas iekšpusi, tāpat kā Betai, kurai, ieraugot mazmeitas grezno spoguļzāli, tūlīt rodas domas par baznīcu:

Un, kad tā visas divpadsmit sveces laistās cetrās spoguļu sienās, tad nu baznīca kas baznīca, tik vien kā ērģeļu trūkst. Sēsties, sakrusto rokas un skaiti lūgšanu: "Kungs, neieved mūs kārdināšanā /.../ (201-202).

Elinora, atņemot Donāta sveicienu, nodomā: "kurš vēl tā var tervelēt par deviņiem mēmiem, vai baznīcā vai kapsētā saticies" (322), norādot uz vecajām tradīcijām, ka pie baznīcas kādreiz bija liela tikšanās un izrunāšanās. Tā pati Elinora norāda uz jaunajiem apstākļiem ar šādiem vārdiem: "agrāk meklējās pa baznīcas grāmatām, vai dzīvs vai miris, tagad paskatās pienotavas sarakstā" (325).

Pie Dravnieku leksikas pieder arī vārds "pātari" ar dažādiem atvasinājumiem. Donāts noraida medmāsiņas dotās miegazāles ar vārdiem "Dod zāles jaunajam, gan jau es, vecais, ar pātariem iztikšu" (86). Par domās nogrimušo Donātu Beta prāto: "Ko nu šis vēl vilcinās? Vai pie loga apstājies un pātarus skaita?" (214). Citā vietā: "Bet ko nu vairs, darbs māca darītāju, nevis pātarnieks no kanceles" (216), un Donāts uzsauc Antam, lai tas par daudz neplāpā: "Ko tu tur pātaro, misiņ, ej ātrāk /.../" (358).

Donāta ironisko izteiksmes veidu sastopam arī piemērā par profesoru, kas priecājas par nopirktaim svētbildēm: "katram savs dvēseles dievkalpojums vajadzīgs pirms gulētiešanas" (146). Kādā citā vietā par kādu pacientu viņš spriež: "ko var zināt, kāda katram dievlūgšana vajadzīga pirms lielā cīņā, kur dzīvība jāliek zem naža" (161).

Sarunā ar medmāsiņu Rietu Donāts vēlreiz apliecina savu reliģisko nostāju:

"Vecotēv, vai tu esi ticīgais?"

"Ko ta tu, mācītāju gribi saukt?"

"Var arī mācītāju, ja cilvēkam tas vajadzīgs, ja citādi nevar dzīvot un iztikēt /.../"

"/.../ Tā ticība tak nav no Dieva. Bet tās mokas un murgi gan no paša Velna". (241)

Arī Beta pārziņa kristīgo terminoloģiju un uzsauc Donātam, kad viņa domu nesaprot: "runā tu kā pāvests, lai var saprast" (245), vai arī:

"Gan jau, kad tikšu paradīzē, tad dzīvošu vienos priekos. Zemes virsū pa vecam - prieks nāk tikai caur savu rūpi, krepķi un bēdu". (346)

Kad Donāta kaimiņiene Pūcene ierauga Dūļos Donātu, viņa domā, ka spoks:

Pat istai pagānietei, kāda ir Pūcene, tādā brīdī jāsāk krusti mest nelabajam garam priekšā. (310)

To pašu Pūceni Donāts uzrunā ar jaunvārdu "biktsmāte": "Vai tu, Pūcen, man par biktsmāti taisies?" (314)

5. Indrānes romāns ir ne tikvien slavas un atvadu dziesma senajam latviešu zemniekam, bet arī simbolisks robežas attēlojums starp daudzšķautņaino pagātni un jauno sociālistisko pasauli. Indrānes varoņi Donāts un Beta nekur nenoraida sociālistisko iekārtu, bet ar savu dzīvi, valodu un domām rāda savu neatkarību no jebkuras sistēmas, no jebkurām uzspiestām dogmām. Viņi var, pateicoties latviešu tautasdziesmu pasaulei, atrast jēgu katrā sabiedriskā iekārtā, šādā veidā demonstrējot gara brīvību. Bet šī gara brīvība ir varējusi attīstīties tikai ar pagātnes bagātību palīdzību, kas pavērušas viņiem izvēles iespējas un brīvību izvēlēties, kam ticēt. Tam, kam šīs izvēles nav, kam pagātne ir atņemta, tam ir atņemta viena no cilvēka pamatbrīvībām; tas ir nonācis kādas idejas aizbildniecībā.

Pretošanos gara aizbildniecībai sastopam arī šobrīd ļoti aktuālajā Māras Zālītes rokoperas libretā "Lāčplēsis". Jau ievadvārdos Lāčplēša tēla raksturojumā autore norāda, ka viņas varonis ir "personificēts dzirdīgums" 11). Lāčplēša pretspēku mērķis ir viņu padarīt par mankurtu, padarīt viņu garīgi kurlu - "bez acu, bez ausu, bez valodas" 12)

Lai novērstu jebkādas pārpratumus lasītāja tulkojumos, Māra Zālīte rokoperas tekstā šo dzirdīgumu vairākkārt precizē. Uz Lāčplēša jautājumu "Vai esmu miris?" Stabu-

radzes meitiņas atbild: "kamēr atceries, tikmēr tu dzīvs"¹³.
Pati Staburadze nākamajā dziedājumā vēlreiz uzsver Lāčplēsim - un, protams, arī lasītājiem - atmiņas nozīmi:

Dzīvs tu esi, ja atmiņa dzīva,¹⁴⁾

Asa un dzeloša tevī kā dadzis.

Atmiņas izskaušanas nozīmi, mankurtismu, apstiprina jodu, velnu un Dīteriha karotāju saukļi, pirmajās rindās ar prefiksu palīdzību izsakot verba nozīmes galīgumu:

Kas grimis, tas nogrimis.

Kas zudis, tas pazudis.

Nav tautai tavai nekādas pagātnes.

Blēņu dziesmas un blēņu stāstiņi.¹⁵⁾

Nav tavai tautai nekādas nākotnes.

Laimdotas un Kangara dialogs 20.lappusē simboliski rāda, kā fizisks pārspēks un iekāre lēnām atņem upurim iespēju elpot, tam noslāpē un izdzēš atmiņu. Manuprāt, Māras Zālītes rokoperas spēcīgākais tēls ir tieši Kangars, kura nodevība ir cieši saistīta ar atmiņu. Pretinieki prot izdibināt Kangara cilvēciskās vājības un tās izmantot, lai saasinātu viņa greizsirdību, skaudību un iekāri; viņi prot, kaut vai uz mirkli, panākt to, ka Kangars aizmirst pat Latviju. Un šajā mirklī notiek nodevība, ko nekas vairs nevar atsaukt - tā ir neatgriezeniska. Par vēlu Kangars atgiedas; nodevība jau ir notikusi un nes augļus:

Ak, dievs, ko es saku.

Ak, dievs, ko es saku!

/.../

Nē, nē, nē, nē,¹⁶⁾

Es Latviju mīlu!

Lāčplēša atmiņas pakāpeniskajam zudumam Māra Zālīte pievērš lasītāja uzmanību ar spēcīgiem vizuāliem valodas tēliem. Garīgās pasaules izskaušanu (šādi raksturojama arī Kangara nodevība pret Laimdotu un Latviju jūtu skurbumā) Lāčplēsis izsaka šādi: "Tavs tuvums ir melna migla, kurā es sabrienu savu dvēseli"¹⁷⁾, un folkloras iznīdēšanu - "Tavām kājām ir tūkstoš pēdu, kas manas Jāņzāles sabradā"¹⁷⁾, identitātes zušanu - "Tavs tuvums ir melna straupe, kas izskalo manus pamatus"¹⁷⁾.

Cilvēka vārdam cienīgu īpašību izdzēšana, garīgais genocīds, Lāčplēša mutē skan šādi:

Tava būtne dveš melnu svelmi,
Kas manu atmiņu vītina,
Un visus tu dari līdzīgus sev - 17)
Bez acu, bez ausu, bez valodas.

Atgriezīsimies vēlreiz pie Indrānes Donāta. Viļuma mājā dzīvojot, arī Donātam - tāpat kā Lāčplēsim - atmiņa sāk zust. Miesīgi Donāts ir sagrauts, slims un bez spēka, bet garīgi viņš ir dzirdīgs un pretojas atmiņas zušanai. Donāta teiksmainais līdzinieks Lāčplēsis un viņa pretpols Kangars ir katrā no mums. Mūsu cīņa ir pat ne uz acumirkli nezaudēt "dzirdīgumu". Šis "dzirdīgums" nav nekāda latviska problēma, tā attiecas uz visiem. Tikai mūsu mazā skaita dēļ mūsu tautai "dzirdīguma" problēma ir ne tikvien vispārcilvēciska rakstura, bet arī eksistences jautājums.

NORĀDES

- 1) Sai apcerei izmantota grāmata: Ilze Indrāne, *Zemesvēzi dzirdēt*, Rīgā 1984. Visas lappušu norādes (iekavās aiz citātiem) attiecas uz šo izdevumu.
- 2) Sal. Kerstin Olofsson, *Utän minne inget liv*. En analys av Valentin Rasputins 'Avsked från Matëra' och Čingiz Ajmatovs 'Och dagen varar längre än ett sekel"', Stokholmā 1988.
- 3) Aija Priedīte, *Paralēles Ilzes Indrānes 'Zemesvēzi dzirdēt' un Valentīna Rasputina 'Atvadas no Matjoras salas'*. Manuskripts.
- 4) Turpat.
- 5) Dārzā uzstādītas bērnu rotaļu dzirnaviņas, lai aizbaidītu kurmjus.
- 6) *Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīca*, Rīgā 1981, 347
- 7) *Latviešu valodas vārdnīca*, Rīgā 1987, 111.
- 8) Kārlis Skalbe, *Raksti*. Paskas, Bērnības atmiņas tēlojumi, Mežā un laukā, Stokholmā 1952, 184-185.
- 9) Sal. 3)
- 10) Aija Priedīte, *Fraseologismer i Bröderna Kaudzītes roman "Mērnīeku laiki"* (Tematiska grupper). Institutio-

nen för slaviska och baltiska språk, Stokholmá 1979.

- 11) Zigmars Liepiņš, Mára Zálíte, *Rokopera Lāčplēsis*, Rígā 1988, 5.
- 12) Turpat, 5
- 13) Turpat, 17
- 14) Turpat, 17
- 15) Turpat, 20
- 16) Turpat, 28
- 17) Turpat, 29.

ILZE INDRĀNE

Foto: Juris K r i e v i ņ š

MANAS ATMIŅAS PAR JĀZEPU VĪTOLU

1988.gada 26.jūlijā pagāja 125 gadi, kopš pasaulē bija nācis Jāzeps Vītols - komponists, administrators, pedagogs, mūzikas kritiķis. Kupli ir sazarojis viņa mūža devums latviešu kultūrai, bet jo sevišķi nozīmīgs tas bijis Latvijas konservatorijas audzēkņiem, kas atceras Jāzepu Vītolu kā savu rektoru un studiju vadītāju. Kopā ar atmiņām par konservatorijā pavadītajiem mācību gadiem kā lielu dārgumu glabāju arī profesora Vītola un viņa dzīvesbiedres Anijas vēstules, kuras viņi man tika rakstījuši no Vācijas un kuras tagad publicēju šeit faksimilā.

Pirmā saskare ar prof. Vītolu man bija 1938.gadā, kad 12 gadu vecumā kārtoju iestāju pārbaudījumus Latvijas konservatorijā un viņš kā konservatorijas rektors prezidēja pārbaudījumu komisijā. Kompozīcijas, ko tai reizē spēlēju, bija L. van Bēthovena Sonāte fa-minorā nr 1 un F. Mendelsoņa Rondo capriccioso op. 14. Kad pārbaudes komisija mani Bēthovena sonātes vidū pārtrauca un lūdza pāriet uz nākamo gabalu, atceros, ka teicu: "Bet es māku vairāk!", uz ko klavieru klases dekāns prof. Pauls Šuberts smaidot replikēja: "Ticam, ticam".

Kaut arī parasti konservatorijā uzņēma audzēkņus pēc ģimnāzijas beigšanas, nebiju vienīgā, kas toreiz studijas uzsāka agrāk. Manas izglītības gaitas vispār nedaudz atšķīrās no vispārpieņemtām: pamatskolas pirmās četras klases biju nobeigusi, ikkatru pavasari izturot pārbaudījumus kā eksterne, pēc tam iestājos 1.Valsts ģimnāzijā Rīgā, kur zemākās sagatavošanas klases atbilda pamatskolas 5. un 6.klasei, klāt pienākot latīņu valodai. Tomēr ģimnāzijas pēdējo klašu kursu atkal sagatavoju privātu studiju veidā un gatavības apliecību ieguvu, nokārtojot pārbaudījumus pie Izglītības ministrijas.

Daļu no priekšmetiem mācīja manī vecāki: tēvs - latviešu valodu un vēsturi, māte - vācu un pa daļai franču valodu. Pārējos priekšmetos man bija privātskolotāji un vasarās

arī franču guvernante, kas palīdzēja praktiski labāk apgūt franču valodu.

Sāda veida mācību gaita deva man iespēju daudzas stundas pavadīt pie klavierēm, kā arī laiku ikdienas treniņam Annas Feodorovas baleta skolā. Mana pirmā klavieru skolotāja bija Dalkroza audzēkne Anna Ašmane, pēc tam izcilais pianists Nikolajs Dauge, kas arī sagatavoja mani iestāju pārbaudījumam konservatorijā. Kādu gadu man gan izdevās apvienot studijas konservatorijā ar sēdēšanu ik dienas skolas solā, tomēr drīz vien kļuva skaidrs, ka tas nav iespējams.

Pirmajos gados konservatorijā man gadījās rektoru sastapt visai reti. Būdams kompozīcijas klases profesors, Vītols nemācīja nevienu no tiem priekšmetiem, kas ietilpa klavieru klases programmā. Mūsu nodaļā bez speciālajām studijām klavierspēlē pie prof. Ludmilas Gomanes-Dombrovskas bija jāveic arī rinda obligāto teorētisko priekšmetu - elementārteorija, solfedžo, harmonijas mācība, mūzikas formu mācība, instrumentācija, mūzikas vēsture. Bez tam es noklausījos un noliku eksāmenus arī brīvi klātpievēlētos priekšmetos - pianisma vēsturē, psiholoģijā un pedagoģijā, kā arī tautas mūzikas zinībās, ko ļoti dzīvi un interesanti docēja prof. Jēkabs Graubiņš. Elementārteoriju un solfedžo mācīja doc. Pēteris Barisons, harmonijas mācību - prof. Elīzabete Francmane un doc. Lūcija Garūta, mūzikas vēsturi - doc. Jēkabs Vītoliņš.

Pianistu mācības kurss paredzēja ne tikai studijas kā pianistam - solistam, bet arī kā pianistam-kamermūziķim un pianistam-pavadītājam. Mans obligātais pavadīšanas gads prof. Paula Saksa vadībā bija tik inspirējošs un tā paplašināja manu muzikālo apvāršni, ka turpināju strādāt pie viņa vēl ilgāk. Kamermūzikas grūtajā mākslā mani iesvētīja konservatorijas prorektors prof. Alfrēds Ozoliņš, un man bija izdevība spēlēt arī ar konservatorijas orķestri (prof. Arvīda Noriša vadībā), atskatījot vienu no Mocarta klavierkoncertiem.

Biežāka saskare ar rektoru man radās vēlāk pavasara pārbaudījumos, kā arī vairākos audzēkņu vakaros. Nevaru teikt, ka tās bija rūpes un bailes vien, lai pārbaudījumā viss

labi izdotos. Blakus bažām dzīvināja apziņa un prieks, ka profesors Vītols klausās. Atceros, ka reiz iegriezu pirkstā īsi pirms tam, kad vajadzēja doties uz audzēkņu vakaru, kurā bija jāspēlē. Uztraukums, šķiet, tiešām bija pamatots, un toreiz es gan no visas sirds vēlējos, kaut tikai rektors kaut kādi būtu aizkavēts ierasties. Līdzīgi, droši vien, domāja daudzi konservatoristi, kad draudēja kāda ķibeļa. Kas gan mums bija pārējie klausītāji pret profesoru Vītolu!

Tālākās studijas deva iespēju vēl biežāk nokļūt rektora tuvumā un saņemt arī tiešus viņa aizrādījumus, sevišķi pēc tam, kad biju kļuvusi par prof. Gomanes-Dombrovskas skolnieci. Manu skolotāju ar prof. Vītolu saistīja sena draudzība, un viņa bieži mēdza stāstīt par rektoru savā humoristiskajā veidā, ātri un asi noraksturojot viņu. Man šķiet, ka tieši šai laikā es īsti sāku saprast un iemīlēt Vītola personību: viņa lielo skaidrību un līdzsvarotību, viņa humoru un aso vērotāja aci. Labā atmiņā ir palicis tas, kādu viedokli Vītols ieņēma pret konservatorijā kādu laiku ļoti iecienītā Lista akrobātiskajiem, bet satura ziņā konvencionālajiem gabaliem. Biju vaiga sviedros iemācījusies gan virtuozu, bet citādi - kā tagad saprotu - diezgan neinteresantu Lista tarantellu pēc kādas Čbēra tēmas. Noklausījies to slēgtajā audzēkņu vakarā, rektors palūdza no manis notis un tur atzīmēja krietni daudz saīsinājumu, kas bija jāievēro, spēlējot atklātajā vakarā. Tikai vēlāk sapratu rektora laipnību, ka viņš šo sniegumu nebija nosvītrojis pavisam.

Vītols vienmēr lika arī pie sirds, ka jāstrādā, lai kādi apstākļi. Vēlākos gados tuvus un tālus ceļus staigājot, man bijusi iespēja ieskatīties dažādu zemju mūzikas tradīcijās, iepazīties ar dažādiem viedokļiem topošo mūziku audzināšanā un izglītošanā. Liels ir bijis mans gandarījums salīdzinājumā vienmēr konstatēt Vītola mūžadarba - Latvijas konservatorijas - augsto līmeni, gan lietpratīgi izstrādātā mācību plāna ziņā, gan attiecībā uz augstajām profesionālās kvalitātes prasībām, kas tur valdīja.

1943. gadā Vītols svinēja savu 80. dzimšanas dienu, un tai par godu notika vairāki koncerti ar viņa kompozīcijām.

Sai sakarā prof. Gomane-Dombrovskas ierosināja sarīkot arī

Vītola klavierdarbu vakaru. Prorektors Alfrēds Ozoliņš priekšlikumu dzīvi atbalstīja, un vakars varēja notikt tā paša gada 13. decembrī. Muzikālā programma tika uzticēta man, un, to sagatavojot, pieliku daudz rūpīguma un mīlestības. Koncerta pirmā kompozīcija Sonatīne op. 63 bija veltīta Gomanei-Dombrovskai, un notis, kaut arī izmirkušas jūras ūdenī, atstājot Kurzemes krastu, esmu saglabājis līdz šai dienai. Koncertā prof. Vītols izrādījās labā garstāvoklī un starpbrīdī, ienācis pie manis, bez aplinkiem noprasīja: "Nu, vai bikses ar' trīc?" Toreiz to tiešām nevarēju noliegt. Kā pēdējo spēlēju "Viļņu dziesmu", ko autors teicās "norakstījis no jūras". Manu tulkojumu profesors uzteica, sacīdams, ka Viļņu dziesmu tā vēl nekad neesot dzirdējis. Lielāku uzslavu es diezīn vai vispār varētu saņemt, jo Viļņu dziesma ir ļoti iemīļota un Latvijā tika bieži spēlēta.

Pēc koncerta pie vakariņu galda rektora mājā tika pacelta šampanieša glāze uz nākošo koncertu ar citiem Vītola klavierdarbiem. Tāds bija iecerēts nākamajā koncertu sezonā. "Manā mūžā gan vairs neiznāks", bija Vītola vārdi. Tie izrādījās liktenīgi: 1944. gada vasarā sākās bēgļu gaitas.

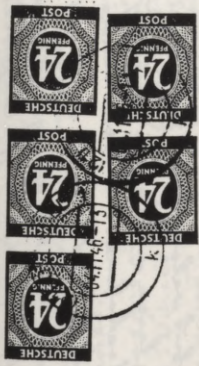
Kā lielu dārgumu joprojām glabāju vairākas prof. Vītola vēstules no Vācijas. Pirmā rakstīta Detmoldā un datēta ar 1946. gada 23. aprīli. Vēstule pauž interesi un prieku par viņa audzēkņu un kolēģu enerģiju un panākumiem mūzikas laukā, mudinot nepagurt, kaut gan arī viņam bija labi zināmas grūtības, kas jauniem māksliniekiem jāpārvar svešā zemē ("uzņem vienīgi savējos"). Vēstule atklāj arī kara un bēgulības apstākļus Vācijā ("visas ēkas guļ drupās" un "auksti ir un paliek zem svešas saules"). Tajā izskan arī sāpes par to, ka "reti vien satiekam starp mūsu pajumta devējiem kādu cilvēku, kas mēģinātu iejusties mūsu bēdās, mūs saprast". Izturēt palīdz vienīgi cerība: "Kas uztur pie dzīves grietas - tas cerības stariņš, kas vēl nav nodzisis un - lai Dievs dotu! sola mums jaunu sauli. Lai pacietības nepietrūktu!"

Aploksnes liecina arī par stingro kontroli, kāda toreiz bija pārvietotajām personām: bija jāuzdod valoda, kādā rakstīta vēstule, tās tika "opened by Examiner".

Sverige
via Gr. Britain

OPENED

Fraulin

Guna Kume

Schweden

Lathenahjälpskommision

St. Petersburg

Näckrosvägen 24 n.ö. Solna

Egged: J. W. Ekholm Detmold / Tippe
Hiddeson Hermannstr. 394

21^a

OPENED BY
EXAMINER
2023

P.C. 90.

Detmoldā, 3. 11. 46

Mīlā Jena,

Jau pagāja tik ilgs laiks pēc Jūsu sēkules es-
nervēšanas, ka man šķād līti bāns. Bet ceru
11. 11. 46
1946
ka Jūs manē alustānu negāprāstīt. Dievas
esprī, labai savas jaunās raizes. Šajā la, nosatņojims arī nar
tās sas šairimāte upreclisānu: jō so jau labi pinesi? Debes mō-
pāinas drifās vēl tumsīcas neā agrās, kārs sevēlas vēl ac-
oto savā, es - gaibās tad abal sant. un šēpers.

Pablis ca pēvārijāt pie drugo Vrellada. Ka viņš nar sevīs-
si pūnigo spēdijies, nar līs no svara. Švēr jīm arī žinat vai en
Kos vīm elhuvāja upogāties i vortit velola - vai pūndisti vās
vārisā ar vīpū ceru nājālies? Savā laicē mīšē abhā žinā bija kas,
Kas mani spēbtija par kauri dāt in Stokholmas mufijas akadēmijā.

Ar līhu gūbarētjūnu lasu ka Jūs, nusealohis uz visim otkērs -
līm, dūdi, ži tvahis pēc darba. Tū ceru ka ois smagās dicinas Jūms
lunēr nesīs savu vētību. Šapīvēt inohammuh, palcīžālies un

savienopiešiem, pīrāda nesabalotāmu enerģiju: kas tā šis mu-
žam parādītu? Saprotams būtu vēl labāk, ja Jums arī izdotos pār-
līgi smelt prof. Vēberga adriā dipinjūm; bet neiz mē dalas māc-
sīnīvis ar cilvēku — a špūnīts ar pīrābās.

akuras ceļtas saņemot tādas ziņas arī no Ņļņona nav pīrāpīl-
kīnīkos. Vē, kā tas būtu kīnīk? Šis dienas kīnīkū žīnū pī-
kīnīkū tā špūnī a labvīrūm ar tū, ka vīrūm Reiters pēlnatīis ar
mācē pārsnāstīšān. Vīrū vīrū — šā vīrū arē būtu ka patīesī
pīrīt! Ja Ņļņoni sctīnīt — es vīrū sāl gāibū kā dēn žīnū no vīrū.
Par smēlton mē žānī vīrū laktām neq stāstīt no vīr?

Ņļņon sījīnīcos dīnīc bap smāgāta, spālānī, pāstīdīnās. Pīr-
šānījās dīnīcos s vīrūki ar to ka mīnīs izceļ no šīnīs vīctām mē
pārsvīla šīvīrū, arē vīrū tānā vīrūcīnā. Šī mēn dīnīc bāds
līstīnīs; kāds pavāles gētasvīrū cēstām jān saņemtas mē akal
akausīnās, mē fām sēvānīnīs mēstīnās, Pīrē no Dērnolīkīvīnīs
jīn pīrān. Kā t mēnā vīnā — mē vīrū sctīrīs; bet tī nēvīrūnā vīl
dīstānā alīnāca mē pīrēkos tā arī gērīgo šīvī. Ņļņīkās skolā,
kē sēka labīdīnā tālīs, populācīnī; mēn būvīt mēnī skol-
nīkī kī mēn pēlīnījā kē vīrū kēdīnīgī pavāstī, Ņļņoni indīrētos,
ka Pīrēgalis vīnīnētās jānālvīrūcīnī Dērnolīkī vīrūcīnīs skol-
mējā, kēp ar vīrū vīnīnē mēn sījīnīcos jān mē skolīkēv.

No Jaman sūnītes saņemtu pēc ilgācu laikiem atkal vērtuli.
Tāna recepta par Pragas konservatīvā aģentūras — ne jau saviem
sajūsmīnābi; kā arī šos jūtami nepaļūstis. Tāpat arī vien bēdī
precīzācis saņemtu no Jūms Krievu. Tāpat drošā adrese: Tābe-
coslovaque, Pisek, Rooyanova 42, Apposijs ar kettānu ielo-
kusi arī par Jūms.

skritā Jūma, laģed man pie Jūms hēls lūgums. Tāpēnu — no
manu atvērī — pasta vādi no V. H. unco, no hūss kadriēts, par
vērtim par daļim mums bēdi būvīnu cilvēkiem. Tāpē viņai at-
bilst uz Latvijas nēvēkāji; vēdules saņemšana no sājinēs epdus-
st saņemēja Spērtīb. e No Zviedrijās burpēdime porspouduces
ar Latvija vort i Spērtā, i nek istāna. Tāi Tās nēvēvēti mācāi
svāinēnai viņu vācīnu sūtīt viņu, tā nēs, kas Tāija, vēsi
bez tūpēnēma hēpi un vācēi, pēvēst sēoās adreses: Alexander
Wohls — Hērtā, 3^{III}; Frau Helena Wunns — Hērtā, 2^{II}.
Fenliger; F. Everts — Oldenburg; L. H. Lagen, Lethaulagen, Hērtā
ar Bobbubēh; Jācops Wohls — Dahnold Pēppe, Hērtāsen, Hē-
manstr. 374. Tāna vācīnu man patīvēnā sāi un hērtā is-
kēt un rakstīt. Tāt arī nēvēvē; e ar Jūm vīnu lūpēbē. Tāpēdi
nēvēvēvēt las hēvēt hērtāni. Tāt lāt vīnu D. J. adresē saņē-

roto nestabilas, izņemot mana brāle Glana iā (vēcu pasēlniecs)
un Eikēta - Oltenburgas nometnē, kurā tik s naga ka gredzi luvā
nīves sēdēt. Pabalstīt pavēroj, akā sroju; lai manū svāinard
neeska Jūnos, un Jūs laipni mautē sēdēt jā kaut-ko cenēmat,
Ar sē mēnu kasēte tomē Jūs vēl nealbroju. Jūņojēt luvju
ar parēkarti uz Uol. S.S.R, Tom rooja oblast sēlētā. Kō pasēro, s,
Tā lījai Sūlmeistā (arievēci, H. P. P, Mōkēcāā odraemē,
rop. Kōrnareko, cūk mpo nepurēcār emā nūgūt, prasud.
Bācēna Mlymēnēmop) lo padū: ka vīsi vadi veseli, pūra ostot
vēl Eicēta - Oltenburg adreši. Jandrij vaipiemī ou gē vērō; mo-
nas svāicēnos atvēc u - lāmb. C. P. P. vā s tīgā Jājijēna Jūp-
t, vā v iag. nā vā sroju, nē dī pūca cēkē rē mēre.

Cūm ka nesomu pāvēt necaivri izlīcēs, Uu neņemēt man
sē oq, s tīnōcē sūdēmū sāmā; i pas. u. lē i sē vīdē, i lgojōvīs
kaut-ko gēnāt pū luvjēm.

Vai Jūm kādrīj salīcāt? Uu vā s t vīnām ofgā dī vāka
es gādū vīcēm solīkē Jūcēmū?

Jūm labācēn vā lē jūnos! S tīnōji sē vīcēm!

7.11.1960

Vēl drūmāka dzīve bēgļu nometnēs rādās otrā vēstulē, ko prof. Vītols rakstījis tā paša gada 3.novembrī. "Debesis mākoņainas - drīzāk vēl tumšākas nekā agrāk, katrs savelkas vēl ciešāk savā "es" - gaidās, kad atkal kaut kur iespers." Bet šai vēstulē Vītols domā arī par saviem tuviņiem, kas deportēti uz Sibīriju, un nāk ar lūgumu palīdzēt ar viņiem sazināties, gan ievērojot visus piesardzības soļus ("Tieši viņai atbildēt uz Latviju neriskēju; vēstules saņemšana no Šeijenes apdraudot saņēmēja drošību. /.../ Mana svainiene jau pati zinās, vai un kam riskēt un rakstīt. Bet arī ne tieši: caur Jūsu vidutājību. Citādi man šķiet tas tomēr būs bīstami.").

Vītols vēstulē pastāsta arī par to, ka puse no detmoldiešiem jau izceļojusi tālāk. "Kad mana rinda - - nav vēl skaidrs; bet šī neziņa vēl sliktāk atsaucas uz praktisko, kā arī garīgo dzīvi." Ja iepriekšējā vēstulē Vītols ar jūtamu prieku un cerībām bija pieminējis tikko nodibināto "Baltiešu mūzikas skolu", tad novembrī ziņas jau pesimistiskas: "Mūzikas skola, kas sāka labi iestrādāties, paputējusi; man trūkst mani skolnieki, kas man palīdzēja laiku lietderīgi pavadīt".

Joprojām Vītolam dzīva interese par kolēģiem un bijušajiem audzēkņiem, rūpes par viņu dzīves apstākļiem ("Sīnīs dienās lasīju ziņu - piezīmi kādā Šeijenes latviešu avīzē, ka viņš /=Ilgonis Šķipsna/ un Reiters pelnoties ar nošu pārrakstīšanu. Sūra maize - ja vien arī būtu kā patiesi paēst!").

Toties prieks jūtams aiz informatīvā ziņojuma, ka "Bērzkalns uzņemts jaunatvērtajā Detmoldas mūzikas akadēmijā", kopā ar vēl vienu manu Šeijenes jaunu skolnieku".

Tāpat kā iepriekšējā vēstulē atrodam arī šajā pieminētu kolēģi prof. Gomani-Dombrovsku, kas kara apstākļos nonākusi Čehoslovākijā, Prāgā. Atzīmēta arī viņas adrese, ar mudinājumu rakstīt viņai. Pats viņš nesen saņēmis vēstuli no turienes: "Viņa raksta par Prāgas konservatorijas apstākļiem - ne jau sevišķi sajūsmināti: karš ir tos jūtamī iespaidojis".

Tā bija arī pēdējā vēstule, ko man no Vācijas atrakstīja prof. Vītols. Pēc viņa nāves 1948.gadā saņēmu gan vēl vairākas vēstules no Annijas Vītoļas.

Detmoldā, 23. 4. 46

Mīlā Jūnā,

Jar kādā gūstā. Leļižo arņē, kas nujenti manās rokās arīte,
laciņa gūstā par Jūnu: pīcītojas ke saru sūci nes at Jēis pīpa pe-
būzē, spēlējāt, un tē lād šādējāt. Bet sa pīstīvošne tadu pa-
bīkamu pīstīvošumu - saņamīa no Jūnu hīdās zīdās - kagan me-
bīn me gaidījis ne arņis, Un tāmūt, Jūns dubults, palbīs!

Jūn ilgas pē mājām - ja, kas gan tās mīdēt! Sāt švījams
pīstītī cīhīgoš opotā dros - bēdu hīdīne nesam cīdūtī, pīstī-
pau gan dūsan sātām - bet ovari iē un palīs gan evē es saules,
un pīstīve salīzams ošarp omēm pījūnta dīvījūm sātū cīlē-
su, kas mēģinātū iņīkīas mīsu bēdēs, mīs saņst, Kas nfuw
pīē švīes gības - tas evītas štrīnī, kas vāl mas no švīis mī - lai
Dīvs dātū! sola mēms jāme sūli, lai pasīstības nepīstībātū!

Ka ceļmījā Jūms neīdētū, iēstīcītī, meari maš, pēr -

šņirg. Chien šņirgo jaunatijim mātstūnīcīnu, nedūd tabakā ne-
it: vngem vīnīgi evojos, nu no tiem hēla dala jābraida - vi-
sādu melibvēlīgai apatīfē dēf. Jalsvaris - vīvas cīasgruf dīpās -
līlētējōs embros pulcētīs nes impjās, maģa cājas būmēt kolpēs.
Un privātmācība Zviedrijā laicams prasē lītētkēļus, paņņ mums
nāv. Allise vīnīgi patām savē cēfā meabēt. St. c. - bej rura-
jām par draubmējmi: es esmu tās sēplomētis gaba loceklis. Un
sō godre man pašpīrs kāda sēve holmas zvīdne mātēfē sīngatī-
jās, kas kādu laicu (dīrgan savē elpsēt) Rīgā paa vījav. Vīva
nānts - Patrie Trebled, korepondētjīs ar vīņu kēu adreses sēot-
holme, Valhall vāg 134. Vai nareģimātuļ sīm mīlam cīlektam
nareit s. vīcīnu no nareis? Ja vīns a brodamo - nareģlēgē ka
vīns kareit kādi narevīte būt Jums sēpa lītēfō. sēģimīnēt!

Hei pīņā, kas mani sēpīri iēintreētjās, ī ka Jūs savē reper-
tuarā sēt iēmaidījimi sēpomas vīnācījās. Tare nēpīnēke autors
Jīm hūmū. Pasabīnēt vīnū lai vīns man abasda cēdīs vīrba
(salasamā portatē. 54. sē kolgrīfē sīm nāv). Rīņu bafīs par
vīna lītēmi; jō pīcē sēpīri narevītam sēbīnēmu Rīgā nare vēde
par vīnu sēpīnēfōs nēbījīm. Stāgā Jānis St. laicam kurgamē no -
Kuda - - -

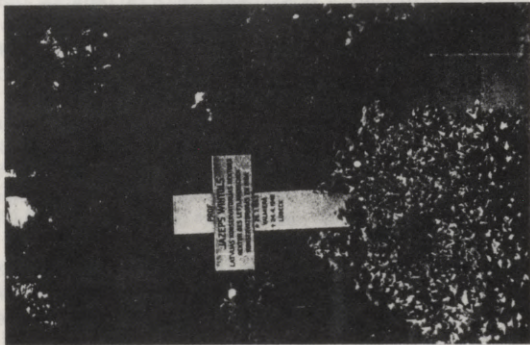

Kārtodama prof. Vītola rakstītās, kā arī viņam sūtītās vēstules, viņa dzīvesbiedre Annija lūdza arī mani papildināt šo viņas savākto vēstuļu krājumu ar manējām. 1950.g. 1.decembra vēstulē Annija atsūtīja arī prof. Vītola kapavietas attēlu ("Dzīvoju vēl arvienu turpat un pa svētdienām apmeklēju kluso atceres vietīgu").

"Viņņu dziesmu" atskatot man atkal nācās 1988.gada 7.septembrī Jāzepa Vītola 125 gadu atceres koncertā, ko bija rīkojusi Zviedrijas Karaliskā Mūzikas akadēmija Stokholmā, Akadēmijas telpās lielajā zālē. Kopš 1938.gada prof. Vītols bija šās Zviedrijas akadēmijas biedrs. Programmā bez nupat pieminētās "Viņņu dziesmas" bija Sonata klavierēm op. 63; Nikolajs Jeda (Gedda), man pavadot, dziedāja "Maria" (A.Brigadere), "Rozes visskaistākās" (Fr. Bārda), "Dievam atsvabinātājam" (K. Ieviņš), "Melodijas" (J.Sudrabkalns), "Baltā bērza šūpolītī" (A. Brigadere), "Bakhanteņu dziesma" (Aspazija), "Sapņu tālumā" (Aspazija); bez tam spēlēja 4 tautasdziesmas ("Āvu, āvu baltas kājas", "Irbīt' gulēj' ceļmalā", "Aijā, zūžū, lāču bērni", "Redz, kur jāja div' bajāri"). Kad koncerta programmas daļā Mūzikas akadēmijas zinātniskais sekretārs Gunārs Larsons (Larsson) lūdza mani pastāstīt kādus vārdus par manu kādreizējo skolotāju Latvijas konservatorijā, man bija iespējams atcerēties arī dažus no tiem atmiņu mirkļiem, kas pieminēti šai rakstīgā.

¹ Savas atmiņas par J. Vītolu esmu publicējusi arī 1963. gadā "Trimdas skolas" 24.nr. - Guna Kurmis, Konservatorijas rektors Jāzeps Vītols (923.-925.lpp.) ("Trimdas skola" bija skolotāju un vecāku žurnāls, ko rediģēja Ansis Kurmis.)

Đivojci nel arvieno topat un pa mët heuan
afundoleju khar adces vedime. Fedorins ar
Furus mazu iskatu no dis veduis vovitit.

Lilija Šneidere

BĒRNA PERSPEKTĪVA J.JAUNSUDRABIŅA "Baltās grāmatas"
METAFORĀS

Nodarbojoties ar "Baltās grāmatas" metaforām, izkristalizējās kāda grupa, kurā izpaužas autora "bērnišķīgais" skatījums. Lasītājs gūst iespaidu, ka attiecīgās metaforas radījis nevis rakstnieks, bet bērns - mazais Jancis, "Baltās grāmatas" galvenais varonis. Šīs metaforas sadalāmas dažādās grupās.

1. Pie pirmās grupas pieder tādi metaforiski pārnesumi, kuros nepazīstamus priekšmetus apraksta ar pazīstamu priekšmetu palīdzību. Piem., kad mazais Jancis pirmo reizi baznīcā dzird ērģeles spēlētjam, viņš to apraksta kā bērnu dziedāšanu, pērkona dārdus, speršanu un dragāšanu, un ļaužu kliegšanu un saukšanu:

Tā tad resnās trūbas bija ērģeles. - Pret tām sēdēja melnās drēbēs ģērbies bārdains kungs un spēlēja. Ak, kas tās bija par skaņām! Man likās, ka tur dzied pulks bērnu - sīki, skaidri. Un tad sāk dūkt pērkons un noducina tālumā, tad nāk atkal rūkdams tuvāk, aizvien tuvāk. Nu sāk spert un dragāt. Ļaudis kliedz un sauc... (121) 1)

Arī citus priekšmetus baznīcā, kuri viņam nav pazīstami, viņš apzīmē ar citu, jau pazīstamu lietu vārdiem.

Baznīcas viduseja viņam ir "iela" un kolektes trauks - "stops gara koka galā:

tepat pa ielu (122)

gara koka galā uzmaukts stops (122).

Mazajam Jancim pazīstamie priekšmeti iela un stops pēc savas ārējās vai funkcionālās līdzības aizdod savus nosaukumus svešo priekšmetu apzīmēšanai.

Līdzīgā veidā Jancis rīkojas arī ar citiem priekšmetiem, ar kuriem viņš pirmoreiz saskaras. Kad vecāmāte Janci paņēmusi līdz ceļojumā uz Daugavpili ("Dinaburgu") un zēns pirmoreiz redz vilcienu, viņam tas ir

jauna istaba uz riteņiem (262).

Ne tikai vilcienu vien viņš apraksta šādi, bet arī veidu,

kādā tas darbojas:

tiklīdz ogle sāk degt, tā skrien uz priekšu, un tā stumj visu garo ratu rindu (266).

Jancis zina, ka ar skriešanu un stumšanu cilvēks spēj kaut ko izkustināt no vietas un šo darbības veidu piedēvē oglei, līdz ar to ogli arī personificēdams.

Tā ir bērniem raksturīga rīcība, ka nepazīstamu priekšmetu nosauc citas jau pazīstamas lietas vārdā, kam ir kāda ārēja, funkcionāla vai arī tikai iedomāta līdzība ar svešo priekšmetu. Tikai šādā veidā bērnam iespējams sev padarīt pieejamus jaunus, nepazīstamus priekšmetus un parādības. Kad svešais priekšmets pats ieguvis savu apzīmējumu, piemēram, pēc kāda pieaugušā paskaidrojuma, agrākais apkārtceļš pār pazīstamu lietu nosaukumiem atkrīt.

Šī rīcība ir raksturīga ne tikai bērniem vien, bet būtībā ir tipiska cilvēkiem vispār. Jauni priekšmeti, kas rodas, piem., tehnikas progresā rezultātā, savus nosaukumus iegūst, izejot no pastāvošā vārdu materiāla; un nereti vārdu izvēlas pēc kādas līdzības ar citu, jau pazīstamu lietu.

2. Pie otrās grupas pieder metaforas, ar kurām negatīvas lietas aprakstītas pozitīvā veidā.

Ganu meita Dārtīte Jancim iestāstījusi, ka viņiem kopā vajadzētu nokaut pāris vārnu, lai saimnieci apgādātu ar gaļu. Jancis ir ar mieru un palīdz, vārnēnus izmezdams no ligzdām. Beigtās vārnas viņš vēlāk apzīme par "skaistu gaļu":

tur gulēja lielais grozs, kā kritis, ar visu skaisto gaļu (115).

Līdzīgā kārtā arī degošais purvs Jancim ir "skaista lieta": mēs aizskrējām un atradām pavisam skaistas lietas (155).

Šais piemēros bērna perspektīva atklājas apstākļi, ka Jancis vēl neatšķir labu no ļauna. Visu, ko viņš redz, viņš novērtē spontāni, pēc savas izjūtas un nevis ar prātu.

3. Autors savu bērna perspektīvu izpauž arī ar to, ka bieži vien ļauj sajukt darba un rotaļu sfērām. Jancis savas rotaļas apzīmē par darbiem:

visi mani darbi bij tik nopietni un svarīgi (80). Jāpiemetina, ka daudzās savās spēlēs Jancis atdarinājis pieaugušo darbus, un tas vietumis viņam dod motivāciju savu darbošanos tiešām apzīmēt par darbu. Varžu šaušanu Jancis apzīmē par medībām, putnu trenkāšana ar akmeņiem viņam ir "strādāšana" un pogu skaitīšana - "darbs":

Viņš taisīja koka plintītes, un, kad es aizgāju, tad sākās lieliskas medības un mērķī šaušana. Zaļās vārdes viņu rijas dobē mums bij pīles. (145)

Mēs /.../ pielasījām kabatas /.../ ar akmeņiem un sākām strādāt. Mēs izdalījāmies pa visiem krūmiem. Putnu nebij mazums /.../ (175)

skaitu pogas, tas ir mans darbs (197).

Turpretim pieguļā Jancim ir "paradīze":

sestdienas vakaros mēs dažu labu reizi tikām šai paradīzē (152).

Saimnieka darbu smēdē viņš savukārt apraksta šādi:

saimnieks dzelzi dimdina (333).

Izklausās tā, it kā trokšņa radīšana būtu kalšanas vienīgais mērķis un it kā tas būtu brīnum viegli - kā rotaļa. Bērniem tipiska ir parādība, ka viņi ne vienmēr prot atšķirt darbu no rotaļāšanās. Arī pieaugušo darbu atdarināšana veicina šo sfēru saplūšanu.

4. Ceturtajai grupai pieskaitāmas metaforas, kas radušās, aprakstot optiskus novērojumus:

mākoņos gulēja bērzu galotnes (9)

/.../ aizbrauca uz Ormaņu kalnu /.../ Tur jau debesis pienāca zemei pavisam klāt. (297)

Debesis bij atkal nolaidušās pavisam zemu. Brīžam tās sakusa pat ar viszemākajiem jumtiem. (299)

Aprakstītās parādības varētu saukt arī par optiskiem māņiem. Autors to, ko viņš redzējis, apraksta kā impresijas, neņemot vērā realitāti. Tas attiecas arī uz nākošajiem piemēriem. Tumsā vīru pīpes ir vien sarkani punkti, un saimnieku Jancim, kas slimo ar bakām, nav ne acu, ne deguna, kaut arī tas tā tikai izskatās. Rodas iespaids, it kā mazais Jancis atstāstītu redzēto tieši tā, kā viņš to pir-

majā acumirkļī redzējis, neapdomājot, kas īstenībā aiz redzētā slēpjas:

Visi ļaudis sēdēja klusi, nekustēdamies; tikai šur tur spīdēja pa sarkanam punktam tumšajā istabā. Šie punkti bij degošas pīpes. (42)

Viņam nebija ne acu vairs, ne deguna. Visa seja izskatījās kā sakrevelējusi koka miza /.../ (106)

Arī jaunpiedzimušo Pēterīti autors apraksta līdzīgā veidā:

Tur gulēja tikai niecīgs, no drēbēm un jostām satīts rullītis, un šim rullītim bij vienā galā galva (300). Jancis redz tikai ārējo čaulu - rullīti; viņš vēl nespēj iedomāties tajā atrodošos bērniņu.

Tāpat alvas kausēšanu, Vecgada vakarā laimes lejojot, viņš apraksta kā bērna impresiju:

raudzījos, kā baltais metāls sāka kustēties, šļukt un grimt, līdz pārvērtās gluži par ūdeni. (336)

Autors taču no sava pieaugušā cilvēka viedokļa aiz šļukšanas, grimšanas un pārvēršanās par ūdeni būtu saredzējis metāla kušanu līdz šķidram stāvoklim, bet bērnam pietiek ar redzēto; realitāte, kas aiz tā slēpjas, viņu vēl neinteresē.

Visos šais piemēros aprakstīti bērna optiskie iespaidi. Autors, kā jau minēts, tos apraksta nevis reālistiski un no pieaugušā perspektīvas, bet impresionistiski un no mazā Janča viedokļa. Bez tam šais piemēros vērojama arī bērna dzīvā fantāzija, kas viņam ļauj saskatīt neparastas līdzības.

5. Pie piektās grupas pieder tādi metaforiski pārnesumi, kuros subjektīvas izjūtas tēlotas kā objektīvi lietas apstākļi.

Kad gadījies siena orei pārbraukt Jancim pāri un viņam jāpaliek vienam guļot siena kaudzē, kamēr pārējie pļavā strādā, viņam šis cēliens šķiet ļoti garš:

Sausmīgi garš bija šis dienas ceturksnis (227).

Citu reizi, kad Jancis kopā ar vecmāti iet pārdot salasītās ogas, viņam nesamais šķiet arvien smagāks:

Arī mans nesamais kļuva ar katru soli smagāks (237).

Par kapu kalnu autors saka, ka tas viņa bērībā bijis

augsts un stāvs:

Jā, toreiz šis kalns bij augsts un stāvs (239). Šajos piemēros lietas apstākļi katrreiz tēloti tā, kā bērns tos izjutis, neraugoties uz to, kā šīs lietas patiesībā bijušas vai kā tās redzējuši citi. Strādniekiem plāvā, ja atgriezami pie pirmā piemēra, šī pēcpusdiena noteikti nebija tik gara kā Jancim siena kaudzē. Sai grupā vērojama liela līdzība ar iepriekšējās grupas piemēriem, kur runa bija par optiskiem iespaidiem. Šeit viss saistās ar sajūtām, kuras Jancim rodas tāpēc, ka viņam dažs kas sagādā grūtības - sāpes un vientulība, smagais nesamais un kāpšana kalnā. Tāpēc viņam diena ir gara, nesamais kļūst smagāks, un kalns ir stāvs un augsts. Autors šis bērna izjūtas apraksta kā objektīvus apstākļus un ar to rada šo izteicienu metaforitāti.

5.1. Kā apakšgrupa šeit minami vēl divi piemēri.

Kad Jancis ar māti pārnāk no zāles plūķšanas govij, viņi ir

gandrīz pavisam noslēpušies savās zāļu nastās. (140) Jāpieņem, ka zem savas lielās nastas Jancis neko daudz vairs nav redzējis no tā, kas ap viņu. Kad bērns pats neķā neredz, viņš mēdz domāt, ka arī viņš pats nav redzams. Šo bērniem tipisko pieņēmumu var labi saskatīt šai piemērā.

Līdzīgi jāsaprot otrs piemērs. Kad Jancim galvā vectēva cepure, viņš jūtas tikpat kā neredzams:

Lietū vai aukstākā laikā - tad es valkāju vectēva ziemas zepuri, kurai vilnu jau pavisam kodes bija nodzinušas un kura mani tā paslēpa, ka es kļuvu gandrīz neredzams. (146)

Mazajam zēnam vectēva cepure daudz par lielu. Var labi iedomāties, ka tā viņam atkal un atkal noslīd pār acīm. Un kad zēns pats nekā neredz, viņš pats domājas arī esam neredzams. Tātad mazā zēna izjūtas arī šajos piemēros aprakstītas kā patiesi lietas apstākļi.

6. Sestās grupas piemēros bērna perspektīva vērojama abstraktā plāksnē. Te pieskaitāmi bērna uzskati un vērtējumi. No linu saujām saslieta būda uz lauka zēnam šķiet skaistāka par istabu:

Vai tad te nebij skaistāka māja nekā mūsu lielā ala,
kurā stāvēja mātes gulta? (194)
Šī būda bērnam ir pils, bet istaba pretstatā tai ir tikai
ala.

Atvilktne, kurā atrndas krāsainas lupatiņas, apdauzītas
pīpes galviņas, spožas nagliņas, gabaliņš krīta, liela
kniepadata, kalendārs un citi līdzīgi sīkumi, Jancim ir
dārgumu noliktava, pilna visādu bagātību:

Ak, kādu tikai te nebij bagātību! (195)

Te nu bija īstā dārgumu noliktava (195).

Zēns vēl nesaredz priekšmetu īsto vērtību un pats sev ra-
da vērtību priekšstatus. Tā katram sīkumam, ar ko viņš sa-
skaras, ir sava acumirkļa vērtība; patieso, materiālo vē-
rtību Jancis vēl nemāk saredzēt. Tomēr, kad viņš iemācījies
to atšķirt, kā, piemēram, nobeidzot stāstu par Jurānu ve-
cāsmātes mazo galdiņu, tad viņam kā autoram jāatzīst, ka
viņš zaudējis "kādu skaistu daļu pats no sevis" (202).

7. Septītās grupas metaforu pazīme ir tā, ka ikdienišķas
parādības bērna fantāzijā pārvēršas un kļūst interesantas.

7.1. Pirmās apakšgrupas piemēros bērna fantāzija ienes
brīnumainību un pasakainību. Krāsni ielīdis, Jancis kā
pasakā tūdaļ ir citā pasaulē, un ļaužu atstātajā istabā
viņš ir kā nogrimušā pilī, kuras logus apgaismo viņa acis:

Tā sastindzis es daudzreiz iespraucos krāsni, kad tā
jau bija pietiekoši atdzisusi, un biju uzreiz citā pa-
saulē. (32)

Visi logi bij ar ledu aizkrevetējuši, /.../ Nemaz arī
nelikās, ka tur aiz logiem būtu kāda gaisma; nē, viņi
paši izskatījās kā ar zaļgansārtām krāsām nosmērēti,
un tikai manas acis tos apgaismoja... (322)

Bērna fantāzija vienkāršo istabu pārvērš pasakā. Kad, tum-
sai iestājoties, kāds iedezina skalu, viņa iedomu pasa-
kai ir gals:

Uguns acumirkli visu pārvērta./.../ Nogrimušā pils pa-
cēlās no dziļumiem un palika par istabu nokvēpušām
sienām. (325)

Šajos piemēros tāpat liela loma ir bērna fantāzijai, kas
ikdienišķībām spēj piešķirt pasakainību. Šeit ļoti sva-

rīgs ir arī fakts, ka Jaunsudrabiņš kopš agras bērnības bijis saskarē ar dzīvo folkloru. Dotajos piemēros brīnumainās pasaules atribūti ņemti no pasakām.

7.2. Kā otra apakšgrupa šeit pievienojami divi piemēri:

Stāstīšana bij tik gaiša un dzīva, ka es it visu pats ar savām acīm redzēju (324)

Es pat visus lielos darbus darīju līdz (324).

Tas, ka Jancis pēc veco ļaužu stāstiem spēj iztēloties notikumus, kurus nekad nav pieredzējis, un darīt darbus, kurus īstenībā nemaz nepazīst, liecina par zēna dzīvo un rosīgo fantāziju. Bērna perspektīva saredzama arī tai apstākļi, ka Jancis savās iedomās visos darbos piedalās kā pieaudzis cilvēks. Bērniem taču tipiska ir vēlēšanās pēc iespējas ātri būt pieaugušiem, un tas parādās šeit otrajā piemērā. Atšķirībā no iepriekšējās apakšgrupas, te nav atrodami pasakainā elementi; šeit bērna fantāzija darbojas reālu notikumu plāksnē.

8. Astotā grupa sastāv no metaforām, kurās bērns sevi nostāda uz vienas pakāpes ar visu pārējo dabu. Brīžam šo parādību var pat saukt par dabas cilvēciskošanu. Vairākos piemēros dzīvnieku mazuli - bites, kovārņi un aitas - apzīmēti par "bērniem":

Tur iekšā gulēja balts tārps! /.../ viņš tikai smējās un teica, ka tie esot bišu bērni. (163)

/.../ un tajā ozolā kovārņi bērnus perinot. (203)

Tad nāca mazo rinda. Tie stāvēja man daudz tuvāk nekā vecā aita. Tie taču patiesībā bija vēl bērni, kuriem dzīvot gribējās tāpat kā man. (290)

Runāt par dzīvnieku mazuliem kā par bērniem ir ļoti parasta rīcība bērniem, jo tā viņi, izejot no sevis pašiem, vieglāk var saprast sakarības dzīvnieku "ģimenēs".

Kādā citā vietā vecais Jurks Jancim skaidro ziemas jēgu augu pasaulē:

Vasarā visur puķes un koki zied un dod ogas un ābolus, ar vārdu sakot - viņi strādā; bet viņiem arī vajag savlaika, kad atpūsties. (305)

Jā, kad viņi ir labi izgulējušies, tad paskaties ti-

kai, kā pavasarī atkal ņemas. (305)
Izejot no apstākļiem cilvēka dzīvē, Jancim vieglāk ap-
vert notikumus dabā. Daba tiek pielīdzināta cilvēkiem;
var arī teikt, ka tā tiek cilvēciskota. Līdz ar to tiek
skaidrs, ka arī cilvēks pieder pie dabas, ka viņš nepa-
stāv ārpus vai bez tās. Kaut gan Jaunsudrabiņš šīm meta-
foriskajām līdzībām licis nākt no vecā Jurkas mutes, tās
tomēr pauž bērna perspektīvu, jo tās domātas bērnam un
ieturētas bērnam saprotamā valodā.

9. Vēl minami daži svarīgi piemēri, kas nebija iekļaujami
nevienu no līdz šim aplūkotajām grupām.

Stāstā par oazeiti ar līlīm rogīm divos piemēros sevišķi
labi atklājas bērna skatījums:

Es redzu - nāk lēkšiem vien pa laukmali taisni šurp
briesmīgs nezvērs. (124)

Māte pārnākusi smējās pilnā kaklā. Viņa manu āzīti
redzējusi, tas nebijis nekas cits kā zaķis. (124)

Pirmajā piemērā bērna perspektīva uztverama arī optiski,
jo tikai mazs bērns tik mazu dzīvnieku kā zaķi var notu-
rēt par āzi. Otrā piemērā svarīgs ir tas, ka nevis Jaun-
sudrabiņš kā autors lasītājam pastāsta, kas šis āzītis īs-
tenībā bijis, bet ka viņš šim paskaidrojumam liek izska-
nēt no Janča mātes mutes. Šeit ļoti labi novērojams, ka
Jaunsudrabiņš kā autors pilnīgi paslēpies aiz grāmatas va-
roņa Janča figūras un arī aiz viņa skatījuma.

Nākošajā piemērā skarta svarīga metaforas īpašība, proti,
ka, uztverot to burtiski, tā bieži tiek pārprasta vai pa-
liek nesaprasta. Metaforas pārnestā nozīme ir jāiemācās,
pirms to saprot. Tāpēc tieši bērniem bieži gadās pārprast
metaforiskus izteicienus. Tā iet arī Jancim stāstā par pūs-
to ūdeni. Acīmredzot viņš pūšanu ūdenī vai sāli sapratis
kā pūšanu ar dvašu. Kad viņš vecmāti reiz redz pūšam sāli,
viņam nākas koriģēt šo pieņēmumu:

Ar lielu ziņkārību tad es noraudzījos, kā viņa pūš. Nē-
- pūst taču nemaz nepūta, tikai kustināja lūpas un ar
nazi maisīja lupatiņā iebērto sāli. (50)

Šādi metaforu paskaidrojumi bērniem bieži vajadzīgi, jo
viņiem jāiemācās, ka, piemēram, kādam verbam var būt arī
vēl cita nozīme nekā verba pamatnozīme.

Kopsavilkumā jāsaka, ka Jaunsudrabiņš lieto dažādus paņēmienus, lai "Baltās grāmatas" stāstos pasvītrotu savu bērna perspektīvu. Pie šiem paņēmieniem pieder nepazīstamā paskaidrošana ar pazīstamā palīdzību, impresionistiski apraksti, vērtējumi pēc bērna izjūtām un vērtību priekšstatiem. Autors ļauj arī saplūst darba un rotaļāšanās sfērām un subjektīvus iespaidus tēlo kā objektīvu patiesību. Īpaši skaidri bērna skatījums parādās dzīvajā un rosīgajā fantāzijas darbībā, kas ir pamats daudziem metaforiskiem pārnēsumiem. Ciešā saistība ar dabu, kas sniedz līdz tās cilvēciskošanai, arī raksturo bērna skatījumu un sakņojas pasaules priekšstatā, kas atrodams latviešu folklorā.

Ar bērna perspektīvas palīdzību autors panāk to, ka viņa bērnības atmiņas neizklausās kā pieauguša cilvēka memori, bet kā bērnības piedzīvojumi maza zēna atstāstījumā. Papēmiņi, ar kuriem Jaunsudrabiņš panāk bērna skatījuma efektu, lasītājiem zemapziņā zināmi no pašu bērnības, un tas viņiem palīdz iedzīvoties Janča lomā un viņa pasaulē un tiešāk piedalīties viņa piedzīvojumos.

-----
1) Skaitlis iekavās aiz šā un turpmākajiem citātiem norāda lappusi Jāņa Jaunsudrabiņa Kopoto rakstu 3.sējuma (Rīgā 1981).

SMOLANDES ZVIEDRI AR AUŽAMIEM ŠĶIETIEM LATVIJĀ

Gustavs Junasons (Jonasson) Ziemeļu Hāghultā
kopā ar savu latviešu dzīvesbiedri

Zviedrijas Nodokļu maksātāju apvienības (Skattebetalarnas förening) žurnālā "Sunt Förnuft" 1940.gada 20.sējuma 5. numurā (Stokholmā), 153-154 publicēts gan iepriekšējā lappusē skatāmais fotoattēls, gan Gustava Junasona raksts par viņa tēva, brāļa un viņa paša tirgotāja gaitām pagājušā gadsimtā un šā gadsimta pirmajos gadu desmitos -- gan Igaunijā un Latvijā, gan arī Krievzemes latviešu kolonijās, pārdodot tur aužamos šķietus.

Tie tika lielā daudzumā gatavoti Zviedrijā, Smolandē, kur šī amatniecības nozare bija nepieciešams un vērtīgs ienākumu papildinājums trūcīgo zviedru zemnieku iztikai grūti iekopjamos Smolandes laukos.

1940.gadā Gustavs Junasons jau bija sasniedzis 80 gadu vecumu, kad viņš varēja atcerēties savu tirgotāja gaitu sākumus:

"-- Jā, mans tēvs no šejieniešiem bija viens no pirmajiem, kas uzdrīkstējās doties uz plašo Krieviju. Un kad man palika 17 gadi, mēs aizsūtījām 4000 šķietus uz Stokholmu, kur man tos vajadzēja saņemt un aizgādāt tālāk. /.../

Jā, visa mana jaunība pagāja pa Latvijas, Igaunijas un Krievijas ceļiem. Kādā Latvijas lauku sētā - īstenībā plašā saimniecībā - es sastapu jaunavu, kas vēlāk kļuva mana sieva. Apprecējušies mēs vispirms nodzīvojām 4 gadus Latvijā, kad es varēju izkārtot šķietu pārsūtīšanu no Zviedrijas, bet vēlāk mēs pārcēlāmies uz manu dzimto pusi Hāghultu."

Žurnālā "Husmodern" Zviedrijā jau 1930.gada 2.numurā ar "Tatjanas" vārdu bija publicēts šās ģimenes gaitu attēlojums literārā formā kā "stāsts no dzīvās dzīves, kur kopā saausti piedzīvojumi un romantika". Kādreizējo Latvijas Skaistkalnes pagasta Ledužu māju saimnieces meita te raitā stāstījumā tēlaini apkopojusi ģimenes saglabātos nostāstus par vecātēva braucieniem no Smolandes uz Latviju.

Žurnāla "Husmodern" sacensībā par labāko stāstu, kurā attēloti izceļotāju un iecelotāju likteņi, šim sacerējumam bija piešķirta 1. godalga.

Sniedzam še stāsta tulkojumu latviski; no zviedru valodas tulkojusi VALDA VAGALE.

Redakcija

Ir rudens diena 1879.gadā. Kāds mazs tvaikonītis ir tikko atstājis Stokholmas ostu. Uz kuģa klāja stāv kāds septiņpadsmitgadīgs jauneklis un skatās uz cietzemi, līdz Zviedrijas krasta pēdējais atspulgs pazūd viņa acīm. Tad viņa skati un domas iet pretim zemei otrā pusē Baltijas jūrai. Kas gan viņu tur sagaida? Viņš ir smolandietis, kas tagad meklēs sev iztiku Baltijas zemēs, pārdodot šķietus, ko tais laikos gatavoja mājās. Tā bija mājas rūpniecība, kas dažos Dienvidsmolandes apgabalos bija svarīgs blakusienākuma avots.

Kuģis piestāj Rēvelē. Mūsu jaunais ceļotājs - viņa vārds ir Gustavs - izkāpj krastā un redz, ka viņa vecākais brālis, kam vajadzēja viņu sagaidīt, vēl nav paspējis ierasties. Gustavs prot vienīgi zviedriski, bet viņam tomēr izdodas sameklēt zviedru konsulātu, kur viņu laipni saņem. Konsuls lūdz rakstvedi rūpēties par jauno zviedru, tas paņem viņu līdz uz mājām, kur viņš tiek pacienāts ar tēju un var brītiņu atpūsties. Pēc pāris stundām ierodas brālis un paņem līdz Gustavu. Pēc tam viņi turpina ceļu ar citu kuģi uz Rīgu, kur viņus sagaida tēvs, un nu viņi dodas zemes iekšienē, lai sāktu savus veikalus. Trīs nedēļas Gustavs tad nu gāja kopā ar tēvu, mācīdamies, bet tad viņam bija jāsāk rīkoties uz savu roku.

Pirmo dienu viss veicās labi, bet pienāca vakars, un viņam vajadzēja naktsmājas. Tēvs bija viņam uz papīra lapiņas uzrakstījis dažus latviešu vārdus, starp citu, kā lai viņš lūgtu naktsmājas un kā, domājams, tie viņam atbildētu. Gustavs iegāja kādās mājās un lūdza naktsmājas, bet viņam izgāja kā kurlajam večukam, kas pārdeva iesalu. Viņam neatbildēja tā, kā viņš bija gaidījis, un vēl pēc pāris jautājumiem un tikpat negaidītām atbildēm Gustavs jau taisījās iet projām, domādams, ka viņš nevar palikt pa nakti. Bet tad saimnieks pavisam noteikti pagēma maisu ar šķietiem un padeva Gustavam krēslu apsēsties, kas nu beidzot saprata, ka viņš var palikt. Jā, tā Gustavs iesāka savas šķietu pārdevēja gaitas, ko viņš pavisam izbeidza tikai gandrīz 50 gadus vēlāk.

Pārceļsimies laikā piecus gadus uz priekšu un uz kādu mājvietu pusjūdzes attālumā no kādas Latvijas pilsētas. Ir sestdiena, un saimniece pārdomā, kuru no kalpiem sūtīt uz

pilsētu pārvest mājās saimnieku jaunāko meitu, kas tur iet skolā. Tad pieceļas kāds no viesiem, jauns zviedru zēns, un lūdz: "Vai es nevarētu braukt? Es labprāt gribētu šodien ar savu zirgu izbraukt. Tad jau es varētu aizbraukt uz pilsētu un pārvest meiteni". Gustavs - tas ir viņš - ir pazīstams un laipni gaidīts viesis šajā mājā, un saimniece smaidīdama neliedz piekrišanu. Drīz jau Gustavs bija ceļā uz pilsētu, lai sastaptu apvidus skaistāko meiteni, vecas franču-vācu dzimtas atvasi (tā ir dzimta, kuras locekļi pašlaik piedalās Latvijas valdībā). Tā bija pirmā, bet ne pēdējā reize, kad viņš brauca pretī Sarlotei, un par nepatiku apkārtnes jaunekļiem, tas bija iznesīgais zviedrs, kas pēc dažiem gadiem veda viņu pie altāra. Viņi apmetās uz dzīvi Liepājas tuvumā, kur viņi rentēja mazu lauku saimniecību, ko nācās vadīt galvenokārt Sarlotei, jo Gustavs turpināja tirgošanos. Viņš braukāja pa visiem tirgiem plašā apkārtnē, bet pastarpām tirgojās apdzīvotās vietās. Tā kā vilcienu satiksme katrreiz nebija sevišķi ērta, viņš lielāko tiesu no vienas vietas uz otru brauca pa lielceļiem. Tas nebija nekas neparasts, ka viņš visu dienu nostāvēja tirgū, pēc tam brauca visu nakti, lai nākošā dienā atkal stāvētu tirgū dažu jūdžu attālumā. Zirgs jau gan drīz piekusa, bet kad Gustavs bija braucis kādu laiku ar vienu zirgu, viņš pārbrauca mājās un izmainīja to pret citu, kas bija stāvējis mājās un atpūties. Viņiem aizvien mājās bija pāris zirgu, un Sarlote bija krietna zirgu kopēja. Reiz Gustava brālim bija labs zirgs, kas kādu dienu saslima. Likās, ka visi mēģinājumi viņu izārstēt būs veltīgi, un zirgs drīz vien bija pavisam novājinājies. Tad Gustavs teica: "Atved zirgu uz mūsu mājām, tad tu redzēsi, ka zirgs Sarlotes kopšanā drīz kļūs vesels". Kaيميņi domīgi kratīja galvas, kad abi brāļi atveda zirgu, bet pagāja pusgads, un brālis atbrauca pēc sava zirga, kas tagad bija vislabākais zirgs, kādu vien varēja iedomāties. Līdz šim Gustavs bija braucis vienīgi pa Baltijas jūras piekrasti, bet kādā vasarā tur bija neraža, un tur nebija iespējams pārdot šķietus. Tomēr Gustavam likās, ka grūtības dotas tāpēc, lai tās pārvarētu, un kad nu viņš nevarēja nekā pārdot parastajā novadā, viņš meklēja pēc jaunām vietām. Viņš pasūtīnāja no Smolandes parasto šķietu daudz-

mu un devās uz Krievzemi.

Nonācis gabalu zemes iekšienē, viņš bija spiests pārnakšņot pie kādas mazas stacijas, kas viņam nelikās grūti, jo tagad viņš bez latviešu valodas bija iemācījies arī vācu valodu, un visi ierēdņi, ko viņš līdž tam bija saticis, bija pratuši vāciski. Bet šeit nu bija beigas ne tikai vilcienu satiksmei, bet arī vācu valodai. Un tur nu stāvēja mūsu smolandietis dziļi Krievijā, nespējot saprasties. Tajā novadā nebija neviena, kas prastu vāciski, bet tur dzīvoja kāds latviešu amatnieks, pie kā Gustavu aizveda. Vīra nebija mājās, un sieva prata vienīgi krieviski. Gustavs tomēr drīkstēja palikt. Naktī pārnāca saimnieks, piedzēries un satraukts, bet sieva saņēma vīru aiz apkakles un noturēja viņu gultā, līdz viņš aizmiga. No rīta, kad tas bija izgulējis dzērumu, viņš bija labs saimnieks, laipns, pieklājīgs un priecīgs, ka var runāt savā dzimtajā valodā. Viņš pacienāja viesi ar labām brokastīm un pavadīja viņu līdz stacijai, un drīz jau Gustavs bija saņēmis latviešu kolonijas Novgorodas guberņā, kurp viņš bija gribējis nonākt. Tur nekad agrāk nebija bijis neviena aužamo šķietu pārdevējs; tirgošanās veicās izcili, un tā neraža, kas mūsu smolandietim bija draudējusi iznīcināt vesela gada ienākumus, kļuva par iemeslu spožiem panākumiem viņa uzņēmības labad.

Priecīgs viņš atgriezās mājās pie savas jaunās sieviņas, kas viņam drīz dāvāja mazu meitiņu - viņu abu pirmdzimto, un tagad Gustavs varēja kādu laiku palikt mājās un baudīt vecāku laimi. Viņš gan neatļāvās sev nekādu ilgu atpūtu, jo viņa ilgu mērķis bija tikt pie kādas nelielas lauku mājas Smolandē. Tirgošanās ar šķietiem izmaksāja daudz, un konkurence bija liela. Tādēļ vajadzēja būt čaklam, un Gustavs gandrīz vienmēr bija veikala darīšanās.

Tā bija uzņēmības pilna dzīve, bagāta ar dažādiem pārdzīvojumiem. Es pastāstīšu dažus gadījumus.

Gustavs brauc pa ceļu. Līst, un ratu riteņi grimst dziļi mālainajā slapjajā ceļā. Zirgs sāk piegurt, bet tad Gustavs pamana kādu iebraucamo vietu. Viņš iebrauc sētā, iedod zirgam sienu, bet pats iet iekšā palūgt tēju. "Tēju", atbild saimnieks, "kam tagad ir laiks domāt par kaut ko tādu tagad, kad mums pašlaik zirgs beidzas nost!" Un tā nu

viņš pastāsta, ka viņi aizņēmušies zirgu, kam sākušas sāpēt smaganas. Viņi esot lūguši kādam vecim, lai tas izoperē zirgam rīkli, bet tagad neesot iespējams apturēt asinis. "Nu es būšu spiests atlīdzināt par dārgo lopiņu", sūdzas izmisušais saimnieks. "Ko niekus", saka Gustavs, "sagādājiet man vienīgi sauju sāls, tad es izārstēšu zirgu". Gustavs saberzēja zirga smaganas ar sāli, un tās drīz vien apstājās asiņot. Tagad bija liels prieks viesnīcā. Gustavam piedāvāja ēdienu un naktsmājas, kalps gādāja par viņa zirgu, bet par samaksu negribēja ne dzirdēt. Nākamā rītā, iekams viņš no turienes devās tālākā ceļā, viņam gadījās dzirdēt, ko viena meitene teica otrai: "Tas zviedrs iespēj labu tiesu vairāk nekā parastie cilvēki. Mums viņš grib iestāstīt, ka tā bijusi sāls, kas palīdzējusi, jo viņš netic, ka mēs paši gan zinām labāk".

Kādreiz čigāni bija apmetušies pie kādām mājām, kur Gustavs un pāris citu smolandiešu bija dabūjuši naktsmājas. Čigāni bieži staigāja iekšā, lai, kā viņi paši teica, aprunātos par Zviedriju. Bet zviedri saprata, ka čigānus drīzāk interesēja iespēja, kā daudzas no zviedru lietām nemanīti varētu pārviētot uz čigānu nometni, un tādēļ viņi uz čigānu apmeklējumiem neraudzījās sevišķi laipni. Ko darīt? Negribējās iegūt nedraugus, bet paciest čigānu vīzdegunības arī nebija patīkami. Tad Gustavs atrada padomu. Kādu vakaru, kad viņš viens pats bija istabā kopā ar dažiem čigāniem, viņš izņēma no kabatas dažus kaulu skriemeļus un jautāja, cik daudzus pēc viņu domām viņš varētu "izsaukt" ar to palīdzību. "Aizslēdziet durvis rūpīgi, tā ka neviens nevar tikt ārā", viņš teica, "tad es jūs uzjautrināšu, parādot dažādas 'skunstes' ". Tad čigāni vairs negribēja palikt, bet viss bars kliegdams drāzās ārā. Vēlāk Gustavam vajadzēja tikai izņemt no kabatas pāris kauliņus un palūgt, lai kāds aizslēdz durvis, kad istaba bija tukša no čigāniem.

Ir skaista pavasara diena Latvijā. Lauku sētas mirdz saulē, zaļojošu augļu dārzu apņemtas, un laukos ir sākušies pavasara darbi. Gustavs brauc mājup pēc tālāka ceļojuma, un pa ceļam viņš pārdod šķietus. Viņš ienāk kādās bagātās lauku mājās, bet saimniece, kas viņu saņem durvīs, izskatās nobēdājusies. "Ko nu vairs ar šķietiem", viņa saka, "kāpēc lai mēs aužam un kam lai mēs austu? Mums ir viens

vienīgs bērns, septiņpadsmitgadīga meitiņa. Viņa ir bijusi mūsu prieks un mūsu cerība, bet tagad viņa ir saslimusi ar diloni un ilgi vairs nedzīvos. Kam mums vairs pūlēties?" "Bet izārstēt diloni jau nav tik grūta lieta", saka Gustavs, "tāpēc jau viņai tūlīt nav jāmirst. Viņai tikai jāaiziet uz mežu, jāsameklē meža mirte un no tās saknēm jāsavāra tēja; to lai viņa dzer siltu, pa glāzei katru vakaru, tad jūs redzēsiet, ka jūsu meita drīz būs vesela kā rutks. Līdzeklis ir pilnīgi drošs, bet mēs nedrīkstam aizmirst, ka - jo vairāk viņa uzturēsies saulē svaigā gaisā, jo ātrāk tas iedarbosies". Trīs gadus vēlāk Gustavs atkal tirgojās tajā pašā apvidū un nonāca arī tajās pašās mājās, bet šoreiz īpašnieks nāca viņam pretī, priekā starodams, un teica: "Re, kur nāk tas svētītais cilvēks, kas izdziedēja mūsu meitu! Tagad jums jānāk iekšā un viņa jāredz!" Un tur istabā sēdēja meita, pati veselība, ar mazu bērniņu klēpī. Viņa bija precējusies ar krietnu saimniekdēlu, jaunie bija pārņēmuši mājas, un viņas vecāki dzīvoja pie viņiem.

Ir vakars. Pūš auksts, ledains vējš, un Krievijas mežs šalc skumju melodiju. Gustava pajūgs pūlas pa kupenām uz priekšu. Beidzot kādā klajumā mežā viņš ierauga kādas mājas, kur viņš cer dabūt naktsmājas. Cik jauki būs sildīties, dabūt ko ieēst un atpūsties. Tagad viņš beidzot jūt, cik noguris viņš ir. Viņš iebrauc sētā, kur viņu sagaida pāris vīru, kas neizskatās patīkami. "Vai varētu dabūt naktsmājas?" "Labprāt! Lūdzu nāciet iekšā!" Gustavam parāda stalli, kur viņš var novietot zirgu, tomēr iejūgu viņš nenopem. Viņš ieiet iekšā, tiek laipni saņemts un dabū ēdienu, bet atraida piedāvāto šņabi. Viņš ievēro mājienu un saskatīšanos un saprot, ka nonācis laupītāju rokās. Viņš ir viens un neapbruņots starp tiem, kuri redz kā vieglu laupījumu viņa mantas un naudu, bet viņam ir gatavs plāns. Viņš mierīgi ieiet viņam ierādītajā istabā, nodzēš lampu un izliekas guļam, bet - tikko mājā viss paliek klusu, viņš izzogas ārā, tumsā iejūdz zirgu (jo viņš vairās iedegt gaismu aiz bailēm kļūt redzamam), un ārā viņš ir, ceļā caur kupenām ar piekusušo zirgu. Kad rīta saule met savus pirmos starus pāri apvidum, Gustavs jau ir pie ciema, priecīgs, ka izglābies

no apkārtbraucēju tirgotāju likteņa - pazust bez vēsts.

Ir tirgus mazā Polijas pilsētīņā, kur sanācis daudz ļaužu: cilvēki no Polijas, Baltijas provincēm un Krievijas, zemnieki un pilsētnieki, dižciltīgie un čigāni. Dzird dažādas valodas, un viss līdzinās vilgojošai jūrai. Pat Zviedrija ir pārstāvēta, jo tirgū stāv Gustavs un viņa brālis un pārdod rokām darinātus zviedru šķietus. Tirgošanās ir dzīva, un smolandiešu naudas makī sāk pildīties ar krievu rubļiem - fakts, ko daži šaubīgi indivīdi, acīmredzot, ievērojuši, jo tie sāk tuvoties brāļa galdam un zagt šķietus ar skaidru nodomu sākt ķildu. Bet smolandieši ir pārāk gudri. Gustavs pieiet tiem klāt, mierīgi un draudzīgi parunājas, un nokaunējušies tie pēkšņi pazūd. Tagad Gustavs ar brāli saprot, ka nu ir laiks arī viņiem pašiem meklēt drošību, jo viņu novērošanas spējas bija viņiem teikušas, ka tā ir laupītāju banda, kas viņiem veltījusi uzmanību un kas tik viegli vis nepalaidīs garām iecerēto laupījumu. Policija ir paguvusi nozust bez pēdām, droši vien, piekukuļota vai iebaidīta, un smolandieši pošas braukt projām. Bet ap Gustava galdu ir salasījušies daudzi pircēji, un - par spīti brāļa protestiem - Gustavs paliek vēl kādu brīdi un pārdod krietnu daļu, iekams viņi dodas ceļā, projām no pilsētas. Kad kādu laiciņu viņi braukuši cauri cilvēku pūlim, Gustavs dabū smagu sitienu pierē, laikam ar dzelzs cimdu. Asinis sāk plūst pāri sejai, un viņš saņem vēl otru sitienu pa galvu. Uzbrucējs laikam bija domājis, ka viņš būs beigts vai vismaz noģībis nogāzīsies no ragavām, bet viņš pieceļas un paķer dzelzs ķēdi, ar ko viņš mēdza saslēgt zirgam priekškājas. (Tas bija vienīgais veids, kā paglābties no zirgu zagļiem.) Stāvēdams kamanās, viņš ar vienu roku vada zirgu cauri ļaužu pūlim mierīgi un uzmanīgi, lai nekaitētu mierīgiem iedzīvotājiem. Bet otrā rokā viņš tur savu dzelzs ķēdi, gatavs aizstāvēties pret bandītiem. Kad viņi beidzot tikuši ārā no pilsētas un ļaužu pūļa, viņi dodas milzīgā ātrumā 3 km garo ceļu līdz mājām, kur viņi bija apmetušies. Tikai vēlāk viņi uzzināja, ka laupītāji tirgū sapratuši, ka viņi domā doties mājup, un esot steigušies pa priekšu un paslēpušies mežā, lai tur viņus apļauptu. Bet, kad viņi kavējušies, tad bandīti nodomājuši,

ka viņi aizbraukuši pa citu ceļu, un atgriezušies atpakaļ uz pilsētu, lai noskaidrotu, kur palikuši viņu izraudzītie upuri. Tad viņi tos sastapa ļaužu pūlī. Ja šķietu pārdevēji būtu braukuši tūliņ, kā viņi sākumā bija domājuši, tad mežā būtu krituši laupītāju nagos un, droši vien, nebūtu dzīvi izsprukuši no viņu rokām. Man laikam būtu jāpiezīmē, ka tas notika laikā īsi pirms Krievu-japāņu kara, kad nelikumību bija sevišķi daudz un kad pat uz policiju nevarēja paļauties. Tā, starp citu, kāds zemnieks bija nodomājis doties uz pilsētu pārdot sviestu, ko viņš bija saglabājis lielā kubulā, bet rītā, kad viņš gribēja doties ceļā, izrādījās, ka sviests pa nakti nozagts. Pilsētā nonācis, viņš tūliņ devās uz policijas kantori pieprasīt zādzību, bet - varat iedomāties viņa pārsteigumu, kad viņš ieraudzījis savu pazudušo kubulu zem policijas galda. Savu sviestu viņš atpakaļ nedabūja, bet tur nav ko brīnīties, ja policija pati bija zagtu mantu slēpēja. Pēc miera līguma tomēr iestājās pavisam cita un labāka kārtība.

Vēl man jāpastāsta par kādu mazu notikumu, kas ir tik bezgala jauks savā vienkāršībā.

Kādu reizi, kad Gustavs un viņa brālis bija apmetušies kādās lauku mājās, brālis pēkšņi saslima ar bakām. Gustavs, protams, palika viņu kopt, bet brāļi netika pamesti savam liktenim, jo saimnieki ļoti rūpējās par slimo un apgājās ar viņu kā ar savu tuvinieku, nevis kā ar kādu svešinieku no citas zemes, kas ar savu slimību sagādāja lielu risku viņu pašu veselībai. Viņiem likās tik dabiski dot mājvietu un gādību tam, ko pārsteigusi slimība tālu prom no mājām un piederīgiem. Brālis izveselojās, un neviens cits nesaslima, pat neviens no ģimenes trim bērniem, arī ne Gustavs, kas slimības sākumā bija gulējis vienā gultā ar slimnieku.

Pagāja daži gadi, un Gustavs gatavojās atgriezties savā neaizmirstamajā dzimtenē. Gustava sievai bija jāatstāj viņas dzimtā vieta, brāļi un māsas, tāpat sirmā māmuļa, kas viņai bija divkārt mīļa, jo tēvs bija miris, kad viņa bija vēl maza meitene. Pēdējos gados māte bija dzīvojusi pie Šarlotes, kas bija jaunākā un mīlākā meita. Māmuļa pavadīja ģimeni līdz Rīgai un kad kuģis atstāja sauszemi, viņa pakrita noģibusī. Vai viņa nojauta, ka tā ir atvadīša-

nās uz mūžu? Bet uz kuģa sēdēja maza meitenīte un raudāja. "Vecmāmiņ, vecmāmiņ, es gribu braukt pie vecmāmiņas!" Un mātei, kas varbūt visdziļāk izjuta šķiršanās sāpes, vajadzēja piemirst savas bēdas un viņu mierināt: "Neraudi tā, mazulīt, mums būs ļoti jauki, mēs brauksim uz tava tēva skaisto zemi un redzēsim tik daudz. Tad mēs atkal brauksim apciemot vecmāmiņu", māte mierināja ne vien mazo meiteni, bet arī savu skumjo sirdi. Cerība vēlreiz atbraukt un apciemot māti mazināja šķiršanās sāpes. Bet šīs cerības pievīla: Šarlotei nebija lemts vēl kādu reizi redzēt savu māti, arī ne savu dzimteni.

Tā Gustavs ar savu jauno sievu un 4 bērniem atgriezās savā dzimtenē, kur viņa senči bija dzīvojuši vairākās paaudzēs. Pirmā vēsts, kas viņus sagaidīja, bija sēru vēsts. Gustava māte bija mirusi pirms divām dienām. Gustavam nebija lemts redzēt viņu vairs dzīvu, vienīgi izvadīt kapu kalnīgā.

Gustavs nopirka nelielas lauku mājas, kas bija piederējušas kādam radniekam, un nu Šarlotei - plašo un auglīgo lauku saimnieka meitai - bija jāsāk dzīve kā sīkzemnieka sievai Smolandes skopajā, akmeņainajā un viršiem pieaugušajā zemē. Turienes mazās lauku saimniecības nespēja sagādāt iztiku ģimenēm, kas lielāko tiesu bija lielas. Tuvumā nebija nekādu industriju, tā ka vīriem bija jābrauc projām un jāgādā ienākumi citur. Tāpēc galvenokārt sievietēm bija jāaudzina bērni, jāgādā par lopiem un jākopj lauki. Stāsts par Sunerbū (Sunnerbo) sievietēm, ja tas tiktu uzrakstīts, būtu varoņteika. Tā tiešām arī ir uzrakstīta, gan ne ar tinti uz papīra. Tā ir uzrakstīta starp akmeņu kaudzēm ar neizdzēšamu rakstu laukos, kur akmeņi atdeva vietu labības sējumiem; tā ir ierakstīta purvos, kas iekopti par dārziem, kuros augļu koki un puķes iegēmuši viršu vietu, un viršainajos pakalnos, kur skuju koku meži šalc varoņteikas meļdiņu.

Gustavs brauca un pārdeva šķietus Baltijas provincēs kā parasti, bet katru vasaru uz kādu laiku viņš pārbrauca mājās Smolandē. Pavasaris bija cerību un prieka laiks ģimenei, kas tad gaidīja tēvu atpakaļ. Bet pārāk ātri pagāja īsie vasaras mēneši. Rudens pusē viņam atkal bija jānodas ceļā, un māte palika viena ar mazajiem bērniem svešā zemē,

kur bija jātiek galā ar daudzām grūtībām. Gadījās, ka ūdens izsīka akā, un viņai bija jānes ūdens saimniecībai un lopiem vairāki simti metru pret stāvu pakalni. Un vēstules bija jāsūta precīzi noteiktā dienā, lai tās sasniegtu zināmo vietu tieši tajā dienā, kad Gustavam bija paredzams tur uzturēties. Viņa pieteica bērniem būt rātniem, kamēr viņa pati devās uz septiņu kilometru attālo pastu - kaut arī laiks būtu kāds būdams un sniegs dziļš. Nemaz nav ko runāt par dienām un naktīm nemierā un bailēs, kad mājas bija piemeklējušas slimības, un nekad viņu neatstāja rūpes par vīru viņa bīstamajos braucienos svešā zemē.

Kādā rudenī, kad Gustavs nonāca savā parastajā veikalu rajonā, viņš uzzināja, ka tur bijusi lietaina vasara un slikta raža. Sekas bija tādas, ka slikti veicās ar šķieltu pārdošanu, un kad pienāca pavasaris, viņš maz ko bija iegēmis par savu braucienu. Pie tam tas bija tādā gadā, kad viņam tik ļoti būtu vajadzējis sapeļnīt labu naudu: rudenī, pirms došanās ceļā, Gustavs bija salīdzis ar būvuzņēmēju celt jaunu kūti pavasarī. Būvmateriāls bija pa ziemu sagādāts un atvests mājās. Bet būvei vajadzēja naudas! Tad Gustavs aizgāja uz kādu avīžu kantori un dabūja tur latviešu koloniju adreses Urālu kalnos, jo tur nu viņš domāja izmēģināt laimi. Uz turieni vēl neviens šķieltu tirgotājs nebija iedrošinājies doties, bet "kas neriskē, tas nevinņē" - tā domāja Gustavs. Viņš lūdza savu krietno sieviņu pārņemt rūpes par būvēm un lauku darbiem vasarā, bet pats devās ceļā. Piecas dienas un naktis ceļš veda nepārtraukti cauri milzīgiem mežiem un plašām stepēm cauri Maskavai, Tulai, Samarai, Ufai, un kad viņš izkāpa Iglinas stacijā, viņš ieraudzīja Urālu kalnus. Gaišs bija neparasti dzidrs un plāns. Šeit nu viņam būtu jāuzmeklē latviešu kolonijas. Kolonisti dzīvoja lielos ciemos, kas atradās dažu jūdžu attālumā cits no cita. Gustavs, kas neprata krieviski, bija saderējis kādu jaunu vīrieti par tulku. Kādu dienu, kad viņi nosprieda doties uz citu ciemu un nevarēja dabūt vedēju, viņi nolēma iet kājām divu jūdžu garo ceļu, bet apmaldījās mežā. Tulks, kas prata krieviski un bija kādam pretimnācējam prasījis ceļu, bija pašapzinīgs ceļrādītājs, kas neklausījās uz Gustava aizrādījumu,

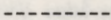
ka viņš skaidri redzējis ceļa rādītāju rādām uz pavisam citu pusi. Bet pienāca vakars, kļuva tumšs, un ceļinieki joprojām atradās biezā mežā. Drīz viņi vairs nejaudātu iet tālāk, bez ēdiena un atpūtas, bet tulks joprojām gribeja turpināt nepareizā virzienā. Viņu pārlicināt neatmaksājās. Tad Gustavs vienkārši sapurināja viņu aiz apkakles un teica: "Ja tu tagad man nesekosi, tad tu dabūsi sukas!" Beidzot tad nu viņš sekoja, un kad saule pacēlās virs kalnu virsotnēm, ceļotāji beidzot bija pie mērķa. Ja viņi būtu turpinājuši tāpat kā agrāk, viņi būtu iznākuši līdzenumā un varbūt atraduši kādu tatāru ciemu - ja spēku būtu pieticis tik ilgam laikam. Tirgošanās ar šķietiem latviešu ciemos veicās izcili, un tas bija priecīgs smolandietis, kas tajā rudenī devās atpakaļ uz savu zemi. Mājās stāvēja jaunā kūts uzcelta, siens bija savākts, un vecākais dēls - deviņgadnieks - bija nopļāvis rudzus.

Tad nāca Krievu-japāņu karš, un tam sekoja nemieri. Kad 1905.gada rudenī Gustavs nonāca Latvijā, tur bija karastāvoklis. Nemiernieku bari klejoja pa laukiem, laupīja muižas un sagādāja bailes mierīgiem iedzīvotājiem. Gustavs iekāpa vilcienā, lai tiktu mierīgākos apgabalos, bet kādā mazā lauku stacijā vilciena personāls pasludināja streiku. Neatlikās nekā cits kā iet uz kādām mājām un lūgt naktsmājas. Bet atbilde bija baiļu pilna: "Nē - kā lai mēs iedrošināties uzņemt svešinieku tagad šais nemiera laikos, un bez tam valdība to ir noliegusi. Jūs jau varētu būt spiegs, un tad mums būs beigas, kad ieradīsies krievu karavīri." "Man nav nekādu darīšanu ne ar nemierniekiem, ne karavīriem šai zemē", atbildēja Gustavs un parādīja savu pasi. Ak tā, viņš bija zviedrs, jā, tad jau labprāt! Viņš varēja palikt. Tā nu viņš drīkstēja iet istabā un palīdzēt ģimenei ierīkot aizsardzību. Logus un durvis aizbarikadēja ar galdiem un krēsliem, baļļām un dīvāniem, un ārā pagalmā divi vīri visu nakti bija sardzē ar pielādētām šautenēm plecās. Bet ne "melnā sotņa", ne citas briesmas nebija manāmas, un nakts pagāja mierīgi. No rīta Gustavs turpināja savu braucienu; viņam gadījās ieiet kādā muižā tieši tad, kad tur rīkojās nemiernieki, bet viņš gāja tiem mierīgi garām uz kalpu dzīvokļiem un

pārdeva tur savus šķietus, kur arī neviens viņu netraucēja. Veikali jau nu nevarēja veikties sevišķi labi tur, kur prāti bija satraukti, un Gustavs mēģināja sarunāt vedēju uz citu apvidu, taču neviens neiedrošinājās braukt. Neviens negribēja labprāt atstāt mājas, nekādā ziņā ne tik tālu, kurp viņš būtu gribējis tikt. Beidzot kāds žīds uzņēmās viņu aizvest, bet pret kārtīgu samaksu. Tādā kārtā Gustavu ceļš veda garām izlaupītām muižām, nodedzinātām mājām un krievu karavīru trupām. Bija ieradusies tā saucamā soda ekspedīcija. Pie katras muižas tika noturēta karatiesa, un tie, kas bija piedalījušies nemieros un kam to varēja pierādīt, tika nošauti. To starpā bija tādi, kas bija ar viltu vai draudiem piespiesti piedalīties, pašiem īsti neaptverot, par ko īsti bija runa. Ja pats vainīgais nebija atrodams, virsniekiem bija dota pavēle nodedzināt mājas, bet viņiem par godu var gan teikt, ka nevienam ģimenes loceklim nebija jābaidās. Stāstīja par kādu baronu kādā no lielākajām muižām, ka viņš sagaidījis ekspedīcijas virsnieku un apgalvojis, ka viņa muižā neesot neviena, kas būtu izdarījis kaut ko sodāmu, tā tad tur nebūtu karatiesa jātur. Tad karavīru trupa aizgājusi. Droši vien, barona cēlā izturēšanās palika muižas ļaužu pateicīgā atmiņā. Tajā pavasarī Gustavs devās atpakaļceļā agri, tomēr gaidītais bērniņš bija ieradies dažas dienas agrāk par tēvu. Gadī gāja, un ģimene kļuva liela. Viens mazs puisītis nomīra, bet mājās tomēr izauga 3 dēli un 5 meitas. Gustava galvenā interese bija lauksaimniecība. Kad viņš bija uzcēlis ēkas, liela daļa viņa ienākumu aizgāja akmeņus laužot un grāvjus rokot. Pats viņš katru gadu brauca uz Latviju; viņa enerģija un uzņēmība bagātīgi nāca par labu viņa dzimtajai pusei, jo viņš sagādāja ienākumus ne tikai tiem, kas gatavoja šķietus, kurus viņš pārdeva, bet arī tiem, kas apstrādāja viņa zemi. Tā pienāca karš 1914. gadā, kas kavēja tālākus veikala ceļojumus uz Latviju tieši tad, kad Gustavs ar tikko iepirktiem šķietiem bija jau gandrīz ceļa jūtīs. Tur nu viņš stāvēja ar savu lielo saimniecību, bez parastā ienākumu avota un ar savu apgrozāmo kapitālu ieguldītu pašreiz nevērtīgos šķietos. Tomēr viss nobeidzās laimīgi, pat cauri pēckara gadu grūtībām.

Atkal bija pagājuši vairāki gadi. Pasaules karš bija beidzies, un dzīve sāka kļūt kaut cik mierīgāka pēc visām pārmaiņām, kas bija sekojušas karam. Tad Gustavs sāka atkal domāt par savu šķietu krājumu, kas visus gadus bija gulējis kā nedzīvs kapitāls. Un viņš atkal ceļoja uz Latviju, kas tagad bija brīva, bet karā izpostīta zeme. Bija skumīgi redzēt izpostītos mežus, nodedzinātās mājas un pamestās muižas. Kādu dienu viņš iegāja kādā no šīm muižām. Vējš vilka cauri sašautām logu rūtīm, un saules stari rotaļājās ar sadriskātu zeltītu ādu. Viss liecināja par zudušu krāšņumu. Bet mazu gabaliņu tālāk stāvēja vienkārša mājiņa, skaista un neparasti labi kopta dārza vidū. Pa dārzu pastaigājās kāda dāma un stādīja puķes. Viņas sejā bija kaut kas draudzīgs un simpātisks, bet reizē arī skumjš. Tā bija grāfiene, agrākā lielās muižas pavēlniece. Pēc tam kad muižu pārņēmusi valsts, viņai bija nodalītas dažas pūrvietas zemes, un šeit nu viņa katru dienu gāja un vēroja, kā viņas agrākā māja top nolaista. Māja, kas sevī slēpa tik daudz atmiņu, māja, kas 800 gadus gājusi mantojumā viņas dzimtā un par kuru viņa bija cerējusi, ka tā piederēs viņas bērniem. Tomēr viņā nemanīja rūgtuma. Viņa priecājās par to mazumiņu, kas viņai piederēja, un strādāja, lai ar tiemniecīgajiem līdzekļiem, kas bija viņas rīcībā, varētu veikt labāko. Visa viņas mazā mājiņa bija īsts mājīguma paraugs! - Visur varēja redzēt kara pēdas. Šur tur bija vēl redzami dziļi ierakumi pāri pār auglīgiem laukiem. Daži no lielajiem pļavu šķūņiem bija iežogoti ar dzeloņstieplēm - tur bija dzīvojuši kara gūstekņi, un līdztekus lielceļiem bija uzcelti šaursliežu dzelzceļi, ko vācieši bija lietojuši kara materiālu, karavīru un pārtikas produktu transportam. Bet no drupām pēc kara ir izaugusi brīva zeme, un varonīgā tauta drīkst pati noteikt savas zemes robežas. Vēl dažas ziemas Gustavs brauca turp, līdz viņa šķietu krājums bija pārdots. Kādā skaistā pavasara dienā 1928. gadā Gustavs stāv Rīgā, gatavs pēdējo reizi atstāt šo zemi, kas bija viņam gādājuši iztiku, zeme, no kurienes viņš bija atvedis savu līgavu. Gandrīz 50 gadi ir aizgājuši ar maiņām un pārmaiņām, ar ēnām un gaismas rotaļām kopš tā laika, kad viņš pirmo reizi bija izkāpis uz Latvijas zemes, un viņa atvadu svei-

ciens šīs zemes tautai ir paldies un sirsnīgs visa laba vēlējums tās nākotnei. Ceļš ved uz dzimteni, pie mīļajiem tur. Bet mazajā skaistajā mājiņā, kas uzcelta pēc tam, kad kāds no bērniem pārņēmis mājas, šodien staigā māte un kārtu visu ar sevišķu rūpību. Un jaunākā meita - mājas saulstariņš - ienāk ar dzelteno narcišu pušķi no maža idilliskā dārziņa ap jauno māju. Prieks un svētku noskaņa valda mājās, jo šodien pārnāk tēvs.

Kenji Tanaka

MANS CEĻŠ UZ LATVIEŠU FOLKLORU

Tas bija neaizmirstams mirklis, kad es klausījos slavenā latviešu jauktā kora "Ave sol" brīnišķīgās dziesmas, kad tas viesojās Japānā, Kobē 1978.gada maijā, lai stiprinātu draudzības saites starp Rīgu un Kobi.

Mani tik ļoti bija aizgrābušas brīnumainās melodijas, ka biju jau izšķīries studēt latviešu valodu, vēl nemaz nenoņācis mājās pēc šī koncerta. Likās, it kā es būtu saņēmis paša likteņa aicinājumu.

Tomēr nebija jau viegli mācīties latviešu valodu pašam uz savu roku: man nebija nedz gramatikas, nedz vārdnīcas, nedz kāda latviešu cilvēka tuvākā apkārtnē.

Vēlāk gan es dabūju nelielu mācību grāmatīgu "Teach yourself Latvian", bet man nebija ne jausmas par to, kā izrunājamās latviešu valodas skaņas un kā pareizi izrunājami vārdi. Par laimi starplaikā man gadījās iepazīties ar Kattaja kungu (Kattai) no Rīgas, kas laipnā kārtā ierunāja lentē augstāk minētās latviešu grāmatas tekstus. Tas bija man nu liels palīgs izrunas vingrinājumiem.

Nedaudz vēlāk laimīgā reizē es iepazinos ar profesoru Ikuo Muratu, ievērojamo baltistikas speciālistu Japānā, kas ne vien uzmodināja mani studēt latviešu valodu, bet kas arī aizsūtīja ieteikumu par mani profesorei Veltai Rūķei-Draviņai Stokholmas universitātē, kad biju pieteicies tur par pētniecības studentu.

Kādā izdevīgā gadījumā prof. Murata centās pastāstīt man par latviešu kultūras savdabīgajām iezīmēm un par to, cik plaša un bagāta ir latviešu folklorā. Viņa skaidrojumi bija sevišķi ierosinoši, un tie modināja manī dzīvu interesi par latviešu tautas dzeju. Apmēram tai pašā laikā es ķeros pie tulkošanas darba, tulkojot (no angļu valodas) grāmatu "Krišjāņa Barona Dainu parks" ("Artilett", Stokholmā 1985), kurā ir Veltas Draviņas un Jura Tāra fascinējošās apceres. Es vēl skaidri atceros, cik dīvaini satraukts jutos, izlasījis grāmatā abus šos rakstus, kuros apcerēta Kr.Barona saskare ar latviešu tautasdziesmām. Kaut arī tikai lielos vilcienos, es noprātu tautasdziesmu nozīmi latviešu tautas

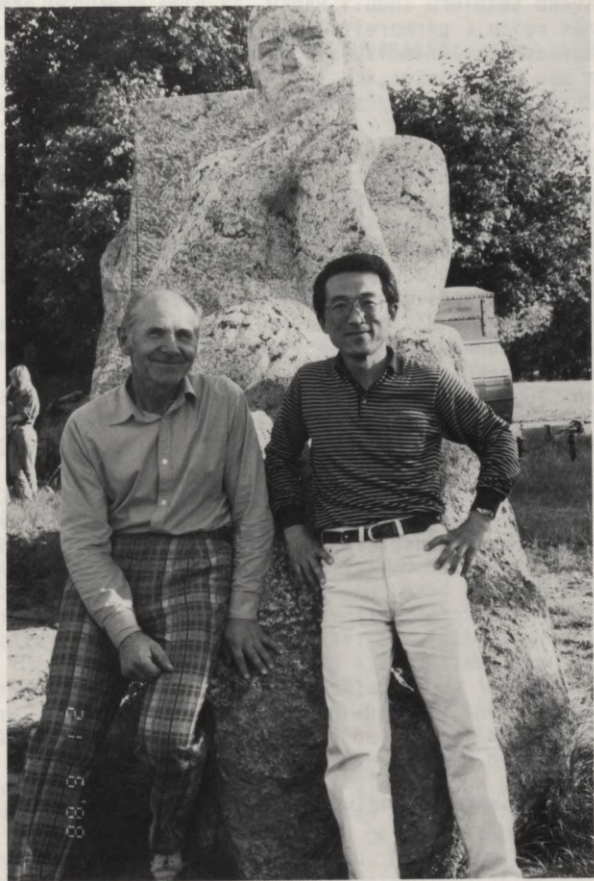
vēsturē un modernos laikos un , zināmā mērā, izjutu arī latviešu tautas īpatnējo mentalitāti. Grāmata mani apgaismoja krietni vien - ar virkni konkrētu un detalizētu faktu un ilustratīvu piemēru. Tādējādi mani jau bija, tā sakot, īpaši savaldzinājis Latvijas noslēpumainais mantojums.

Pēc prof. V.Draviņas apcerējuma minētajā grāmatā, Kr.Barona monumentālajā latviešu tautasdziesmu krājumā "Latvju Dainas" ir ap 36.000 pamatdziesmu un apm. 22.000 variantu. Tādam japānim kā man, kam maz zināšanu par mūsu pašu tautasdziesmām, tas liekas neiedomājami milzīgs skaits. Kādā citā grāmatā atrodamas ziņas, ka Latvijas Fokloras arhīvā reģistrēts vairāk nekā miljons latviešu tautasdziesmu pierakstu, ar 13.093 meldijām, 300.905 tautas pasaku, 53.745 teikas, 450.313 mīklas, 334.196 tautas ticējumi, 244.432 sakāmvārdi un parunas, 48.442 buramvārdi, 9520 tautas dejas un 28.986 anekdotes. Jāatzīst, ka šis milzīgais skaits pelna apbrīnu un izbrīnu. Pats fakts, bez šaubām, nozīmē, ka jau pats šis krājums ir nepārspējama latviešu folkloras vērtību krātuve un latviešu tautas jūtu bagātības, gara un gudrības cildināms rezultāts. Arī manā zemē eksistē dažāda veida folkloras, bet, diemžēl, Japānā mums nav kopīga folkloras arhīva visas nācijas apmērā, tā ka esmu pilnīgā neziņā par japāņu folkloras daudzumu.

Vienas lietas man žēl, proti, tās, ka Japānā trūkst nacionāla eposa vai varoņu teikas šā vārda tiešajā nozīmē, kamēr latviešiem ir tautā radusies episkā poēma "Lāčplēsis", līdzīgi tam, kā ainu tautai ir viņu tradicionālais eposs "Yukar".

Reiz Naras periodā (712.gadā) Japānā gan tika oficiāli, pēc imperatora pavēles, izveidots leģendāro teiku krājums par seno Japānu - "Kojiki" -, kopā savirknējot daudzas vecas teikas vai mītus, kas vienādi vai otrādi saistīti ar imperatora galmu. Tādēļ tā faktiski ir ķeizara dzimtas hronika, kuras raksturs ir būtiski atšķirīgs, piemēram, no tautas teikām vai ģeņūina tautas eposa.

Visbeidzot man gribētos mazliet pieskarties iespaidiem, kādus guvu , apmeklējot Rīgu 1988.gada jūnijā. Uzturoties Rīgā vienu nedēļu, man bija izdevība tikties un runāties

Télnieks Indulis Ranka un profesors Kenji Tanaka
Rankas darnīcā Rīgā, Pārdaugavā

ar slaveno tēlnieku Induli Ranku. Tā bija mums jau otrā tikšanās reize (pirmoreiz Japānā). Mani sevišķi interesēja Rankas mākslinieciskās idejas, jo no Jura Tāra apcerējuma man bija zināms, ka Indulis Ranka ir Dainu parka izveidotājs un ka viņš cenšas latviešu tautas dziesmas iedzīvināt akmenī.

Kādu dienu man bija iespējams apmeklēt Turaidā "Dainu parku", un es redzēju, kā ikviens simboliskais akmens tēls ārkārtīgi labi iekļaujas dabiskajā vidē. Kā pareizi norādījis J. Tārs, "tas ir tiešām ārkārtējs spēks, kas laužas ārā no I. Rankas apstrādātajiem akmeņiem, lai atdzīvotos skatītāju acu priekšā, gluži tāpat kā latviešu tautasdziesmas spēcīgi pulsē latviešu dvēselēs".

"Dainu parka" lielais plašums jau pats par sevi ir mākslas pasaule, un ir interesanti atklāt dažādās simboliskās nozīmes pat kokos, nerunājot nemaz par skulptūrām. Tad man radās doma, ka Parkā jābūt kādiem svarīgiem pieturas punktiem, atslēgām latviešu folkloras izpratnei. Man gribētos, kaut es varētu kādu daļu no latviešu tautasdziesmām darīt pieejamu japāņu tautai. Man šķiet, it kā piecu sējumu krājums "Latviešu tautasdziesmas" manā plauktā vienmēr mēģinātu klusu mudināt mani gluži tāpat kā apstrādātie akmens tēli "Dainu parka" zaļojošā laukā.

K. Tanakas rakstu no angļu valodas tulkojusi V.D.

Emma Medne

SENĀS ĢIMENES PARĀZAS ĢERU PAGASTĀ, ZIEMEĻVIDZEMĒ

Visagrāk galdi bija gari un vienkārši apstrādāti. Pie galda sēdēja uz soliem, lielākiem vai īsākiem, kādi nu bij izgatauoti, arī ļoti vienkārši. Trauku arī bij maz, visi lieli ēda no vienas bļodas ar koka karotēm. Mazajiem tomēr atradās bļodiņas no māla vai liepu koka, ko iemainīja pret "lupatām" (vecām novalkātām skrandām). Lupatnieki bij krievi lielāko tiesu, kas brauca pa mājām vākt lupatas. Viņiem bij savs zirgs. Ja iebrauca pievakarē mājā, tad bij jādod nakstmāja un arī paēst. Bij tādi krievi, kas brauca katru gadu - tie skaitījās pazīstami un draugi. Cienāja ar to, kas bij katrā mājā. Neliedza ne pajumti zirgam - ja bij siens, arī to kādu klēpi iedeva zirgam. Par to atkal bērniem lupatnieks uzdāvināja kādu bļodiņu. Visvairāk lupatnieki brauca pavasaros un retāk rudens pusē. Gadījās arī ziemā, tomēr mazāk.

Ikdienā pie galda sēdās vienmēr tēvs pirmais savā ierastajā vietā, ko viņš iegēmis - vai nu galda sēnā, tad bērni apkārt, pretī - iznāca, ja kantīgs galds. Galda galā māte, tā apsēdās pēdējā, kamēr visiem saliek traukos mazākajiem ēdamo. Lielākie bērni jau savus traukus saņēma katrs un tos arī turēja par savējiem, glabāja un katrā reizē atrada. Bet bērni varēja tikai tad sākt ēst, kad tēvs bij pirmais iesācis. Ja tas bij aizkavējies, tad bērni ar nepacietību gaidīja tēvu apsēžamies un iesākam. Ja kāds bērns it kā gribēja lielas ēstgribas dēļ sākt, māte aprāja. Tā mēs augām pulciņā seši bērni. Vēlāk lielākās māsas bij projām skolā pa dienu. Vakarā, tad bijām visi pulciņā pie galda. Tā bij visās ģimenēs, un ģimenes bij diezgan lielas. Visvairāk svētkos, sestdienas vakaros, tad visi bij kopā - atradās mājā pie galda un tāpat pulciņā krēslas stundās, taupot petroleju. Dziedājām toreiz dievārdu dziesmas, kas bij skolā uzdotas iemācīties uz nākamā dienu. Visvairāk tēvs tad bij mūsu vidū; māmiņai vēl padarāmi darbi, tā piebiedrojās vēlāk. Tā mēs mazākie iemācījāmies dziedāt dziesmas vēl maziņi, mēdiju novaldīt.

Arī tautasdziesmas dziedājām, tās jo sevišķi ātri iemācījāmies.

Godos sākām iet labi paaugušies un tikai dažs, ko vecāki ņēma līdz. Vispār bērņus neņēma līdzi uz kāzām, bērēm; tiem bij jāpaliek mājā.

Pie kāzu galda sēdās jaunais pāris tā ap vidu, kur bij izraudzīta vieta, vai nu krēsli appušķoti ar vītnēm (ja bij vasara). Ziemā, kad dabūja brūklenājus, no tiem zariņus vismaz sasprauda uz palaga, kas pie sienas tika piestiprināts aiz jaunā pāra, arī mirtes zariņus, ja bij kupla mirte sadabūta, izaudzēta. Ar mirtes zariņiem pušķojās visi kāzinieki.

Labajā pusē brūtes pārim sēdēja viņas māte, tēvs, kreisajā pusē brūtgana tēvs, māte; ja tādu nebij, tad tuvākie radi: krustmātes, krusttēvi, bet galda galā parasti tika ierādīta vieta mājas mātei vai saimniecei, kas skaitījās kāzu rīkotāja un atbildīga par visu kāzu norisi. Ja bij viņas vīrs, tad tas arī galda galā bij blakus mājas mātei. Tiem nu iznāca vairāk pārraudzīt, lai būtu viss uz galda, lai nekā netrūktu, un uzmodināt palīgus, kas pienesa ēdāmo un dzeramo. Ja nu kādam puisim vai meitai pietrūka vietas, tam bij jāsed galda stūrī. Tad teica: tas paliks neprecēts, paliks vecmeitās. Bet tā nepiepildījās šādi izteikumi, varbūt retā gadījumā. Tomēr instinktīvi gan katrs vairījās sēdēt tieši galda stūrī. Īsti drošais sēdās un teica: lai tā būtu, ja būs lemts! Vecāki cilvēki un bērņi šādu izvēlēšanos neievēroja. Bērņus manā jaunībā nesēdināja pie galda godos, tiem nemaz nebija ierādīta vieta. Tie paēda tāpat malīņā vai virtuvē, saimes istabā, kā nu kuro reizi.

Tāpat, kad ciemos gāja - rauguļos, apraudzīt kaimiņu vai radu jaunpiedzimušo; ja cienāja, tad tikai māmiņu, bērnam tāpat kaut ko malā iedeva ieēst, nesēdināja blakus māmiņai. Tad arī nebij nekāda liela, ilga ciemošanās.

Sliekšņi agrāk mājām bija augsti, labi paresna baļķa resnumā. Uzmaniģi bij jāpārkāpj, lai nepakluptu. Mājas priekšā pie durvīm bij kādi lielāki akmegi, pa kuriem jātiek pie durvīm. Pa tiem bērņi bieži kāpjot sadauzījās, jo neprata vēl uzmaniģi un veikli kāpt.

Kad sarokojās, tad vienmēr ārpus sliekšņa vai telpas iekšpusē, bet uz sliekšņa nekad, to uzskatīja par nesmuku uzvešanos. Arī bērniem mācīja no mazotnes, ja kāds tiem sniedza roku. Vispār bērni gan nomalē skatījās, ja kāds atnāca. Lielie gāja tam pretī un sveicinājās. Ja mazi bērni vien bij mājā, tad baidījās kādu svešu ielaist telpā. Sevišķi vakarā, tumsā, ja tā izgadījās, ja vecāki bij aizkavējušies kādos godos - bērēs vai kāzās. Gadījās, kad sērkoņi bij aptrūkuši un vecāki nebij mājā, tad bij jāraud tumsā, kamēr vecāki pārnāca vai pārbrauca.

Durvju priekšu centās uzturēt tīru, lai izskatītos pieklājīgi - kāds nu katrai mājai pagalms bij. Vecajās mājās blakus istabām bij rija, piedarbs, kur kūla labību. Rijā žāvēja labību, piedarbā izkūla. Tad salmu atkritumi bij tuvu durvīm, vajadzēja bieži slaucīt un grābt pie katras rijas piesēršanas (kad labību saveda un lika rijārdos žāvēšanai), kad izkūla, tad pie piedarba durvīm krājās salmi; tos (izkultos) aizgādāja uz kūti, uz piebūvi kustoņiem glabāt ēšanai ziemā. Jaunākajā laikā, atsevišķās dzīvojamajās mājās varēja mājas durvju priekšu uzturēt tīrāku, apstādīt ar puķēm - ierīkot puķu dobes, ierīkot solu, kur apsēties. Katrs to darīja pēc savas gaumes. Sevišķi, kur meitas dzīvoja, tajās mājās bij daudz puķu.

Arī dziesmu netrūka, un dziedāts tika daudz. Visvairāk tautasdziesmas skanēja vakaros tālu pāri mežu galiem.

- VALENTĪNE LASMANE, Rūdolf̄s Blaumanis tēlnieku darbos...7-24
R. Blaumanis Portrayed by Various Sculptors
- VELTA RŪKE-DRAVIŅA & JURIS TĀRS , Blaumanis, Rozentāls un Somija.....25-73
Blaumanis, Rozentāls and Finland
- AIJA PRIEDĪTE , Pagātnes atspoguļojums Ilzes Indrānes
 "Zemesvēzi dzirdēt", apskatot folkloras un Bībeles izcelsmes izteicienus...74-96
Biblical and Folkloric Expressions to Evoke the Past in "Hearing the Cricket" by Ilze Indrāne
- GUNA KURME , Manas atmiņas par Jāzepu Vītoli....97-111
My Memories of Jāzeps Vītols
- LILIJA ŠNEIDERE , Bērna perspektīva Jāņa Jaunsudrabiņa
 "Baltās grāmatas" metaforās.....112-120
Jānis Jaunsudrabiņš' Choice of Metaphors to Convey a Child's Perspective in "The White Book"
- / TATJANA/ , Smolandes zviedri ar aužamiem šķietiem
 Latvijā 121-136
Swedish Weaving Implements from Småland in Latvia
- KENJI TANAKA , Mans ceļš uz latviešu folkloru....137-140
My Discovery of Latvian Folklore
- EMMA MEDNE , Senās ģimenes paražas Ģeru pagastā,
 Ziemeļvidzemē 141-143
Older Family Traditions in Northern Vidzeme, Latvia .

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308071387

10
101

2008-3
L 377

"ZARI" dabūjami: BALTISKA INSTITUTET
Box 16273
S-10325 Stockholm
Sweden